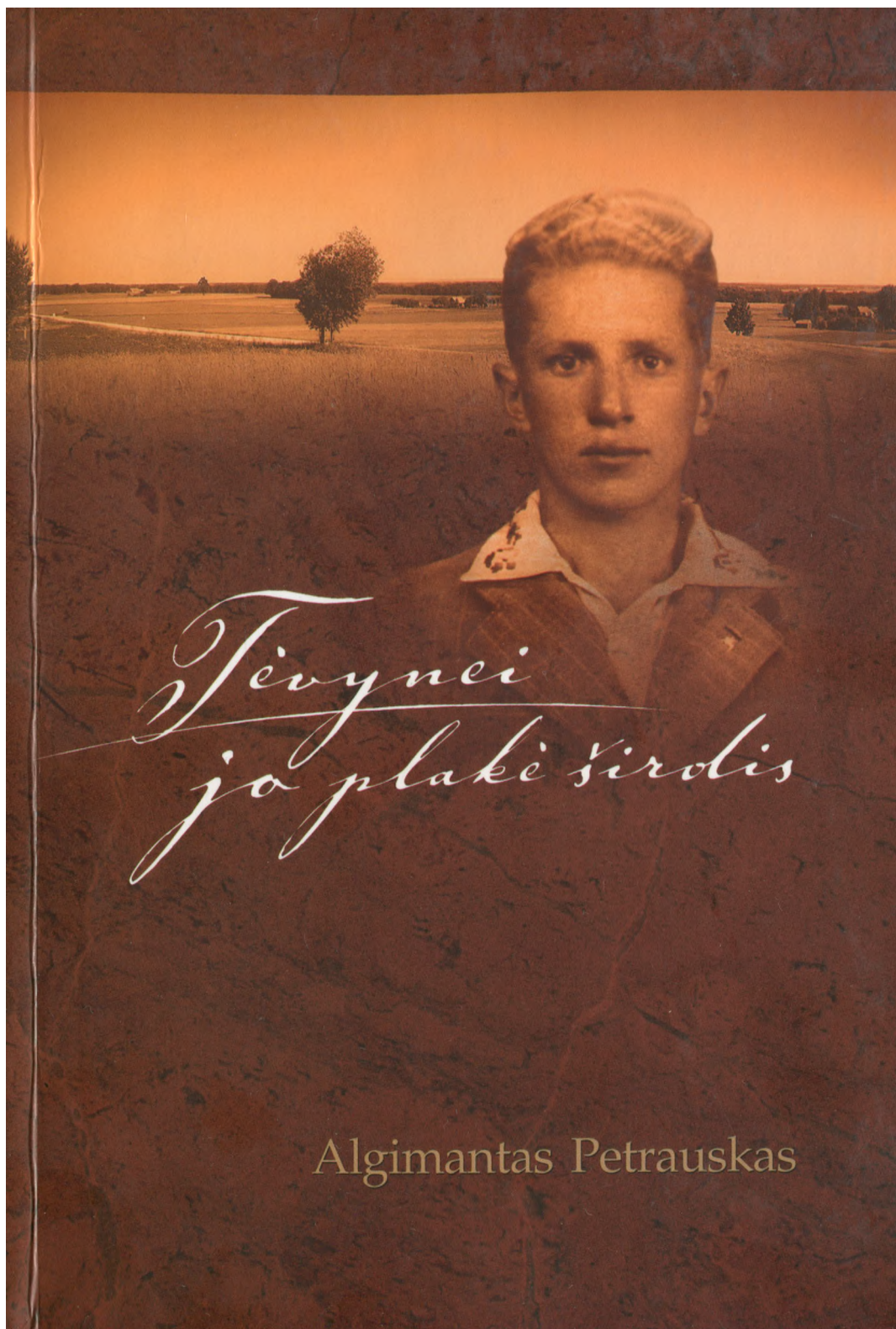
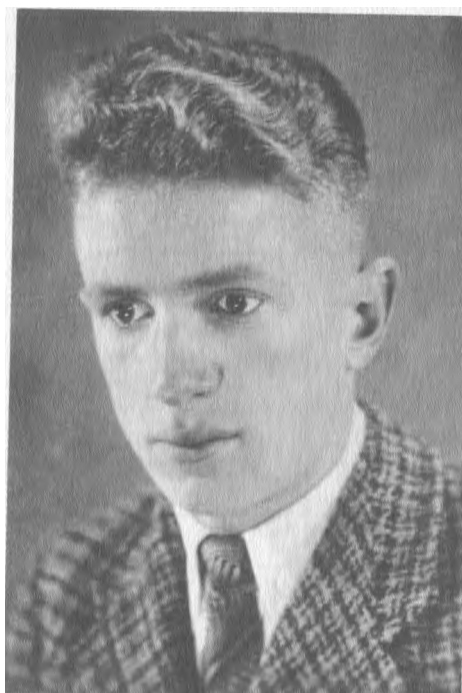

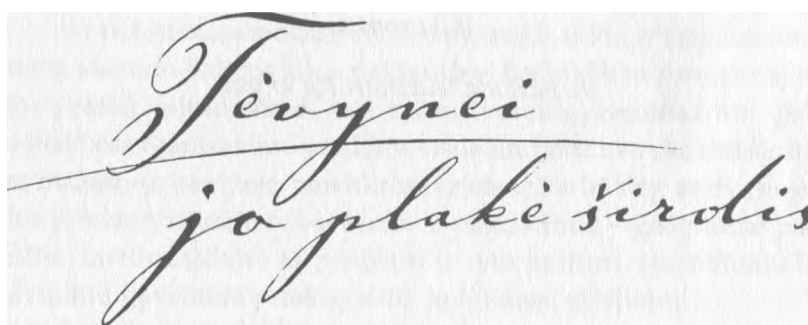
*Tėvynei
ja plaki širdis*

Algimantas Petrauskas

Petras Bartkus
1925-1949

Algimantas Petrauskas

Partizanų vado Petro Bartkaus
gyvenimui ir kovai atminti

2005

UDK 947.45.083
Pe233

Autorius dėkoja
Danai ir Gedui Sakus
iš Toronto
už paramą leidžiant šią knygą

Viršelis	<i>Romualdo Vaitkevičiaus</i>
Fotoreprodukcijos	<i>Stanislovo Sajausko</i>
Piešiniai	<i>Irmanto Petrausko</i>

ISBN 9955-665-32-7

© Algimantas Petrauskas, 2005

Lietuva laisvės kovų verpetuose

Iki šiol istorijos mokslas tiksliai neatsakė, iš kur ir kaip lietuvių tauta atsirado Baltijos jūros pakrantėse. Bet atidžiau panagrinėjus jos praeitį, įsitikinsime, kad mūsų tautos gyvenimas nuo pat valstybės organizavimo pradžios visus šimtmečius vyko didesnėje ar mažesnėje įtampoje, tam tikros rezistencijos būklėje ar dvasioje. Jos priežastys įvairios, bet viena iš pagrindinių - geografinė padėtis. Lietuva įsikūrė tarp vakarų ir rytų kultūrų, ekonominių ir dvasinių gyventojų priešingybių, jų interesų skirtumų.

Jau Mindaugo laikais kryžiuočių ordinas puldinėjo pagonišką Lietuvą norėdamas ją apkrikštyti. Vėliau, Kęstučiui ir Vytautui valdant, Lietuva išsiplėtė nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Galinga buvo valstybė. Visą laiką kryžiuočių ir lenkų invazijos į Lietuvą buvo organizuojamos to paties krikšto motyvais.

Lietuvos kunigaikštis Algirdas savo veiklą daugiausiai kreipė į rytus. Bendraudamas su Tverės kunigaikščiu, net tris kartus buvo priėjęs Maskvą ir kardu beldė į kremliaus vartus. Vytauto valdymo laikotarpiu didžiulė Lietuvos valstybė buvo nuolatinės įtampos būklėje, nuolatinuose karuose - iš vakarų ją puldinėjo kryžiuočių ordinas, iš rytų Rusijos kunigaikščiai. Kultūriniu, politiniu ir religiniu atžvilgiu Europoje susidarė ypatinga padėtis: maža pagoniška lietuvių tauta sukūrė didžiulę valstybę, kuri dalija Europą į dvi dalis - rytų ir vakarų. Vakarų valstybes valdė imperatoriai ir karaliai, rytų - kunigaikščiai. Lietuvoje bajorų seimai ir seimeliai, kurių valią turėjo vykdyti kunigaikščiai ar karaliai. Gal Lietuva (seimai, Lietuvos statutas) ir buvo demokratinės sistemos ir mokslo gimtinė...

Vakarai ir rytai susimąstė, - dirbo jų protai, politikai. Matydamas pavojų, Lietuva susijungė su Lenkija, įkūrė Lietuvos-Lenkijos karalystę. XVIII amžiaus pradžioje Vakarai, susitarę su Rusija, uniją panaikino, pasidalindami Lietuvą ir Lenkiją. Lietuva atiteko Rusijai, kuri beveik 300 metų ją valdė. Jau tada prasidėjo rezistencinė kova. Veikliausi lietuvių tautos nariai sodinami į kalėjimus, tremiami į tolimas Rusijos sritis, Sibirą. Tai buvo imperinės Rusijos pirmųjų genocido pamokų praktika.

Dr. Juozas Meškauskas 1997 lapkričio 22 d. „Drauge“, straipsnyje „Lietuvių sukilimai“ rašo: „1863-1864 m. sukilimuose Lietuvos valstiečiai dalyvavo aktyviai. Sukilėlių vadai Sierakauskas, Kalinauskas, Mackevičius ir šiandien prisimenami kaip sukilėlių - rezistentų vadai, kovoję dėl Lietuvos laisvės prieš rusų imperiją. Sukilimas žiauriai numalšintas. Mirties bausmė nuteisti - sušaudyti buvo 128, į Sibirą ištremti 972 sukilėliai. Už dalyvavimą sukilime į tolimus Rusijos regionus buvo perkelta virš 7000 lietuvių, kurie policijos priežiūroje, be teisės grįžti į Lietuvą gyveno tenai“.

Išbuvo carinės Rusijos priespaudoje Lietuva iki I pasaulinio karo. Karui einant į pabaigą, Rusijoje valdžią paėmus bolševikams, lietuvių tauta, ginklu kovodama prieš bolševikus, bermontininkus ir lenkus, iškovojo nepriklausomybę ir per 22 metus savo kultūra, ekonomika ir politika pasiekė amžiais buvusių laisvų valstybių lygį. Gražiai sutardama su kaimynais gyveno lietuvių tauta: arė žemę, meldėsi, dainavo Maironio dainas apie Dubysą, Šešupe, Lenkų okupuotą Vilnių. Nepakenčiamas buvo raudonajai Rusijai ir fašistinei Vokietijai gintarinis kraštas prie Baltijos. Henrikas Kudreikis, Čikagoje leidžiamame lietuvių laikraštyje „Draugas“ 1998 m. vasario 8 d. straipsnyje „Apie valstybės žūties metus“ rašo: „Vadovaujantis istoriniais šaltiniais žinoma, kad 1940 m. birželio 8 d. raudonosios armijos generolas A. Jeremenko iš Baltarusijos karo apygardos vado generolo leitenanto Kuznecovo priėmė nurodymus - ruošti būsimam karui ir Lietuvos užėmimui. Birželio 10 d. korpusas paruoštas veiksams. Birželio 11 d. puolamieji daliniai sutelkti Lietuvos pasienyje. Tą pačią dieną Lydoje įvyko

raudonosios armijos karo vadų pasitarimas, kuriam vadovavo generolas pulkininkas D. Pavlovas. Pasitarime išdėstytas Lietuvos užėmimo planas. Birželio 14 d. korpusas užėmė kovos pozicijas. Birželio 15 d. gautas konkretus įsakymas - puolimą pradėti birželio 16 d. 9 val, 15 min. ryte. Tos pačios dienos 8 val. ryto korpuso vadas Jeremenko gavo Baltarusijos apygardos vado įsakymą nepulti. Lietuva kapituliavo, pasidavė be karo. Birželio 17 d. Jeremenkos korpusas žygiavo Kauno gatvėmis".

Hitleris ir Stalinas pradėjo įgyvendinti Europos užkariavimo planus. Per vienerius rusų okupacijos metus sunaikinta tai, ką Lietuvos žmonės buvo sukūrę per visą nepriklausomybės laikotarpį. Ištremta į Rusijos šiaurę ir dalinai sunaikinta daugiau kaip 23 000 lietuvių.

1941 m. birželio 22 d. Vokietija paskelbė karą sovietinei Rusijai. Neglostė Lietuvos ir vokiečiai. Po kelių savaičių likvidavo laikinąją vyriausybę ir įvedė civilinę okupantų valdymą. Fašistai sunaikino Lietuvos žydus, represavo vietinius lenkus, vežė į koncentracijos stovyklas lietuvius. Vokiečių okupacijos metu tauta neteko apie 60 000 buvusių jos piliečių.

„Nepobedimaja" raudonoji armija, karo pradžioje paniškai bėgusi į rytus, po 1942 metų laimėjimų fronte stūmė vokiečius į vakarus. 1944 m. raudonoji armija grįžo į Lietuvą. Prasidėjo pats ilgiausias Lietuvoje rezistencinis karas. Ginkluota kova, toliau tyli po grindinė veikla prieš komunizmą, kova ištisus 50 metų. Niekas nesuskaičiuos, kiek šis karas pareikalavo aukų. Devynis metus ne pavasarių žiedų kvapais prisipildydavo Lietuvos žemė - kvepėjo ji parako dūmais, krauju, buvo permirkusi tautos ašaromis...

*Ašarom sidabro verkė rūtos žalios,
Verkė ūkanose skęsdami miškai,-*

dainavo tada lietuviai. Prasidėjo partizaninė kova. Miškai priglaudė tūkstančius ginkluotų partizanų. Niekas tiksliai nežino, kiek nežinomų kapų šiandien apžėlė užmaršties žole Žemaitijos

aukštumose, Suvalkijos lygumose, Dzūkijos smėlynuose, tolimojo Sibiro sniegynuose.

O visos aukos vien už tai, kad mes esame lietuviai, norėjome būti lietuviais, kad norėjome kalbėti, dainuoti ir melstis sava kalba. Norėjome aplink matyti tai, kas mums įprasta, miela, artima. Todėl ir sulaukėme tokios rūsčios lemties. Juk mes nekalti, kad mūsų protėviai įkurdino mus Europos kryžkelėje, neapsakomai gražioje, bet godiems didiesiems kaimynams reikalingoje tragiškoje žemėje.

Kuo kaltas mokytojas, kad mokė vaikus pažinti pirmąją raidę, ištarti žodžius „Motina“, „Lietuva“, „Laisvė“, kuo kaltas gydytojas, suteikęs pirmąją pagalbą sužeistam kariui, valstietis, duonos kąsniu pamaitinęs alkaną miško brolių. Kuo kaltas artojas, išvaręs gimtojoje žemėje tiesią vagą, šienplovys, kad jo nupjauta pradalgė kvepėjo visos Lietuvos žiedų kvapais. Kalti likom visi. Visi pasmerkti.

Pakilo į kovą visa tauta. Kovojo prieš okupantus ginklu, žodžiu, tyliu pritarimu.

Visaip vertinamos pokario metų kovos. Brolžudiškomis skerdynėmis vadino vieni, didvyriška laisvės kova kiti, bet šiandien suprantame, kad tai buvo daug aukų pareikalavusi teisinga, nebeprasmiška kova. Tai šiandien sunkiai, gal ir per daug atsargiai narpliojamas kruvinas mazgas, nes vienus jau nėra, kiti, nusišluostę į rusiškos šimtasiulės rankoves kruvinas rankas, nors jau klibančiais dantimis, valgo jų pačių kulkomis sukruvintoje, kaulais nusėtoje Lietuvos žemėje užaugintą duoną. Beveik milijoną mūsų mažos tautos žmonių ta kova suvertė į nebūties duobę.

Amžina šlovė ir atmintis tiems, kurie nepagailėjo gyvybės kovodami už Lietuvos laisvę. Prieš 14 metų atgavome nepriklausomybę. Pakėlė galvą tauta. Prisimenu Baltijos kelią 1989-aisiais. Tokia vieninga, galinga, blaivi atrodė tauta. Rankų grandinė nuo Vilniaus iki Talino buvo pasiryžusi kurti gėrį, džiaugsmą, vienybę. Tauta gynė televizijos bokštą, parlamentą, ir atrodė, kad dėl laisvės bet kokia auka ne per didelė. Kraujo ir ašarų jūroje per 50 metų maudyti lietuviai buvo tyri, permatomi, atviromis širdimis matė puikią, visapusiškai gražią, turtingą Lietuvą....

Šiandien su liūdesiu prisimenu partizano Petro Bartkaus eilėraščio „Tėvynei“, parašyto dar 1945 m., pranašiškus žodžius:

*O tada, kai tauta bus laisva be pavojų,
Kai nebus jau kovų nei vargų,
Na tada atsiras daug balsingų herojų,
Kurie sieks pinigų ir dvarų.*

Šiandieniniai balsingieji ir pinigieji herojai ne dvarus atstatinėja, - mūrija pilis, bastijonus, valdo gamyklas, fabrikus, milijonus...

Bet Lietuva žengia į ateitį. Auga jaunoji karta, nesuluošinta ilgalaikės okupacijos, mokanti skirti gėrį nuo blogio. Ateitis priklauso jai. Tvirtai tikiu - šviesi Lietuvos ateitis.

Pirmoji rusų okupacija Raseiniuose

1940-ųjų birželio 17 d. Raudonosios armijos kariuomenė pasklido Lietuvoje. Raseiniai, galima sakyti, pasienio su tuometine Vokietija zona. Drebindami Lietuvos žemę rusų tankai žlėgsėjo į vakarus.

Jau pirmąją naktį rusų tankistas, matyt nesuvaldydamas galingos mašinos, įvažiavo į žydų namą Raseiniuose. Pervaziavo lovoje gulinčią seną žydę ir išlindo kitoje namo pusėje. Namą rusų kareiviai atstatė per kelias paras, suvažinėtose moteriškės laidotuvių išlaidas šeimai atlygino rusų kariškiai. Pasklido rusų kariuomenė Raseinių apylinkėse. Žičkiškės dvaro, esančio už 3 km nuo Raseinių, kiaulidėse, įdėję didesnius langus, įrengė kareivines ir juose apgyvendino apie 200 kareivių.

Jau pirmąją okupacijos žiemą jaunimas, susirinkęs kaimo vakaruškose, dainavo:

*Parvažiavo bolševikai su blėkiniais tankais,
Visi žydai pasitiko juos, išskleidę rankas...*

*Stalino saulutė šviečia, mirksi Lenino akis,
Pas save visus ji kviečia, kas tik latras ir vagis...*

Tais metais kaimuose išdavikų nebuvo, visi vienodai neapkentė okupantų, šaipėsi iš jų aprangos, bendravimo su žmonėmis. Dėl viršugalvyje smailėjančių kariškų žieminių kepurų, vadino juos „pempiukais“. Bet kokia antitarybinė daina, anekdotas nepasiekdavo rusų saugumo, likdavo kaimo bendruomenėje.

Sklido „katiuša“ ir kitos rusiškos dainos Žičkiškėje, Raseiniuose, visoje Lietuvoje. Valstiečiams tarybos uždėjo prievoles. Į statomą tarp Kalnų ir Raseinių karinį aerodromą reikėjo nuvežti dešimtis kubinių metrų žvyro, akmenų. Vežė visi aplinkinių kaimų valstiečiai. Aerodrome dirbo daugiausiai rusų kariškiai. 1941 m. pavasarį aerodrome, kuris dar nebuvo baigtas, stovėjo keliasdešimt dvisparnių lėktuvų. Pirmąją karo dieną nepakilo nei vienas. Žmonės kalbėjo, kad į lėktuvus vietoj benzino buvo pripiltas kažkoks nedegus skystis. Matyt vokiečių penktoji kolona čia pasidarbavo sėkmingai.

Žičkiškės dvaro kieme kareiviams rodydavo kilnojamą kiną. Daugelis žmonių nebuvo matę tikro kino ir, prisimenu, kai rodė kažkokį karinį filmą, ekrane tankai riaumojo tiesiai į žiūrovus, pakilo iš pirmųjų eilių moterys, paskui jas vaikai - bėgo, kad tankas „nesuvažinėtų“. Rusų kareiviai juokėsi iš Lietuvos kaimo žmonių. .. Atklysdavo pavieniai kareiviai į valstiečių sodybas.

Pakapurnyje rusų įgulos nebuvo. Kai nueidavau pas dėdę Stepą, ten dažnai būdavo jų kaimynai Venslauskai, Čepai, Ališauskas, Antanas ir Petras Bartkai. Petras, tada šešiolikmetis jaunuolis, mokėsi Raseinių gimnazijoje. Nežinau ir šiandien, koku tikslu, kam, bet Petras prašė, kai nueinu vakarais į Žičkiškės pažiūrėti kiną, suskaičiuoti kiek ir kokių prie kareivinių stovi mašinų, kiek kareivių susirenka žiūrėti kino. Neprisimenu skaičių, bet už keletos dienų užėjusiams į mūsų sodybą Petrui „žvalgybos“ rezultatus perdaviau. Matyt Raseiniuose Petras turėjo ryšį su vyresnio amžiaus pasipriešinimo dalyviais, nes jo giminaitis Izidorius ir Povilas Keparučiai, Petras Digrys 1941 m. pavasarį buvo areštuoti. Buvo suimtas ir Petras, bet už kelių dienų jį, kaip nepilnametį, paleido.

Gal trejetą dienų prieš 22 birželio Kriukės lankose tėtis arkline pjaunamąja šienavo. Iš miško atėjo civiliai apsirengęs pusamžis vyriškis. Paprašė rūkyti. Kadangi tėvas nerūkė, pasiuntė mane į namus, kad iš samdinio Petro atneščiau tabokos. Svečias paprašė, jeigu galiu, atnešti ką nors pavalgyti. Sulaksčiau greitai. Vyriškis valgė, klausinėjo kur stovi rusų įgulos, kiek jose kareivių, kokios

karinės mašinos yra Žičkiškės, Raseinių kareivinėse. Ne viską žinojome. Apie Žičkiškėje esančią kariuomenę papasakojau viską. Tėtis klausė, ką reiškia lėktuvų, paliekančių dūmų juostas, skraidymas. Nusišypsojęs vyriškis sako „sekmadienį sužinosite“. Padėkojęs už viską pagrioviais nuėjo į greta esantį mišką. Vėliau supratome, kad tai buvo vokiečių desantininkas - žvalgas.

Be didesnių sukrėtimų Laužų seniūnijoje atėjo 1941 m. birželio 22 d. Jau priešaušryje pasirodė vokiečių lėktuvai. Sprogimai ir gaisrai už Raseinių - matyt buvo naikinami lėktuvai naujai įruoštam aerodrome prie Raseinių-Kalnujų kelio. Sušaudę valsčiaus viršaitį Orentą, milicininką Jukną, vokiečiai padubysio kaimus paliko ramybėje.

Tris metus tęsėsi vokiečių okupacija. Žemdirbiams uždėjo prievoles, kurias laiku reikėjo įvykdyti. Jeigu visas valdžios užduotis atlikdavo, jokių represijų vokiečiai nesiėmė. Pagalba rytų frontui buvo laisvanoriška, - mezgė moterys šiltas kojines, pirštines, ausines ir nešė į Raseinius, iš ten centralizuotai dovanas siuntė į rytų frontą.

Iš rytų artėja frontas

1943-1944 metais mokiausi Raseinių gimnazijoje. 1943 m. rudenį vokiečių kariuomenė įsikūrė centriniuose Raseinių gimnazijos pastatuose. Mus, mokinius, perkėlė į senąją gimnaziją miesto centre, dabartinėje T. Vaižganto gatvėje. Ten ir baigėme mokslo metus.

Rugpjūčio 4 d., rytuose ir pietuose nuo tėviškės, girdėjosi fronto kanonada. Beržytės, Kulkių, Kaimelės, Meiščių kaimų gyventojus vokiečiai prievarta varė į vakarus. Paliko vokiečiai mūsų šeimas prie Viduklės ir įsakė visiems važiuoti į vakarus. Pasklido šeimos į visas puses, prasidėjo klajūnų dienos. Ilgesniam laikui apsistojome už Nemakščių Sugintų kaime. „Išlaisvino“ mus rusų armija spalio mėnesio antroje pusėje. Patraukėme į tėviškę, kurios nematėme 9 savaites.

Važiuojant pro Raseinių kapines, Arškainius, tarp vokiečių ir rusų pirmųjų linijų, lomoje už kapinių, per iššautų ir neiššautų įvairaus kalibro šovinių krūvas važiavome kaip žvyruotu keliu. Abiejose kelio pusėse daugybė sudegintų tankų, grioviuose krūvos karinės amunicijos, minų laukuose vokiečių kareivių lavonai...

Grįžome į Beržytę, savo sodybą, kuri nuo rugpjūčio pradžios jau buvo užimta rusų. Didesnė dalis pastatų sudeginta, aplinkui - minų laukai. Išminuotas tikrai kiemas ir įvažiavimas į jį. Vaizdas kraupus.

Rūpėjo kaip išliko artimiausi giminės Pakapurnyje - Bartkai. Petro brolis Antanas ir sesuo su motina buvo dar savo namuose. Petras, kartu su Jonu ir Benadu Venslauskais, Adolfu ir Jonu Biknevičiais, Jonu Digriu, broliais Malkevičiais sudarė pirmąjį

partizanų būrį. Rusų kariuomenės buvo daug, bet ji, matyt, neturėjo užduoties kovoti su besislapstančiais ginkluotais vyrais. Taigi ir pirmieji partizaniniai žingsniai buvo mažiau rizikingi, drąsūs.

1945 m. teko būti dėdės Stepono Bartkaus sodyboje. Ten buvo Petras Bartkus, broliai Venslauskai, Juodžiai ir keli karininkai rusiškomis uniformomis. Šnekėjo jie tarpusavyje lietuviškai...

Frontas prie Raseinių stovėjo 9 savaites. Raseiniai iš rankų į rankasėjo tris kartus. Pirmos linijos nuo mūsų sodybos buvo už trijų kilometrų. Visi miškai, miškeliai ir krūmai buvo nusagstyti įtvirtinimais, bunkeriais, apkasais. Juose - karo trofėjai, - ginklai, šoviniai, kita karinė amunicija. Dar 1944 m. rudenį P. Bartkus įsakė rinkti nors ir apgadintus ginklus, šovinius, rankines granatas, kitą karinę amuniciją ir slėpti savo pačių įrengtose slėptuvėse miškuose. Į namus nešti surinktus trofėjus kategoriškai draudė.

Išeidavome į aplinkinius miškus su pusbroliu Antanu, kaimynu Stasiu Mankum, kurie už mane metais kitais buvo vyresni ir maišuose kiek pakeldavome nešdavome viską ką tik rasdavome. Radinių buvo daug, - bunkeriuose arba prie jų rasdavome gerų ir apgadintų ginklų, krūvas šovinių, rankinių granatų. Net prieš-tankinį šautuvą radę paslėpėme Mankaus jaujoje, kuri buvo prie miškelio nuošaliau nuo sodybos. Mes su pusbroliu Antanu slėptuves įsirengėme netoli esančiame miškelyje po lazdynų krūmais. Bendražygiai buvo Alfonsas Alimaitis, Algis Kavaliauskas, Jonas ir Vytas Griniai. Kai sukaupdavome daugiau ginkluotės, pranešdavau Petru. Ateidavo jis su vyrais, pasiimdavo kas reikalinga, padėkodavo ir prašė labai atsargiai šią veiklą tęsti toliau. Išdykę buvome. Prie Dubysos esančiame miške išbandėme ne vieną šautuvą, pistoletą, rankinę granatą. Rusiškų šautuvų šovinius seikėdavome kibirais. Mažiau rasdavome rusiškų automatų, nagano šovinių. Daugiausiai tai buvo rusiška karinė amunicija. Mainydavome tarpusavyje ginkluotę su bendražygiais, didinome atsargų asortimentą.

Gal porą kartų šovinių, rankinių granatų, šautuvų esu vežęs į „turgų“, prie Dubysos esantį mišką. Neprisimenu kas nurodė nuvežti „prekes“ ten, bet iš anos Dubysos pusės atvažiavę su ratais vyrai atveždavo maišus javų ir už mūsų paslaugą, atiduodavo mums. Grūdai mums buvo brangenybė, nes tėviškės laukai užminuoti, javai sudeginti, - trūko kasdieninio duonos kąsnio.

Petro paprašytas šovinių, rankinių granatų ir kitos amunicijos esu nuvežęs prie Alkupio upelio kairiojo kranto. Petras pasiimdavo ir paslėpdavo savo slėptuvėse Alkupio krantuose.

Petras Bartkus (centre, su kepure) su artimiausiais giminėmis – pusbrolio Stepono šeima. Iš kairės antra – Aldona Poderytė. 1944 metai

1944-ieji metai

Frontas 1944 metais prie Raseinių priartėjo rugpjūčio 4 d. ir rytinėje ir pietinėje miesto dalyje apsistojo dviem savaitėm. Raseiniai du kartus buvo rusų užimti ir vėl vokiečių išstumti atgal. Dalis raseiniečių nuo artėjančių rusų traukėsi į vakarus savanoriškai, dalį vokiečiai varė į Vokietiją prievarta. Sumaištis, iš rytų artėjanti nežinia, stūmė į neviltį, - gaila palikti Tėvynę, baugina nesulaikomi artėjanti kruvinoji banga. Ilgai galvoti nebuvo kada: nors jau girdėjosi artėjančio fronto kanonada, eiliniai žmonės netikėjo rusų pergale, nesiruošė okupacijai.

Kitaip mąstė jaunimas: išlikę gyvi savo tėviškėse vietinės rinktinės savanoriai, LLA kariai, kaupė ginklus, šaudmenis, - ruošėsi kovai prieš rusų okupantus. Iš didesnių miestų pasitraukę į kaimą LLA nariai, pabėgę iš vokiečių armijos vyrai, svarstė kaip pradėti ginkluotą kovą, kas juos rems, kokia bus kovos pabaiga.

A. Pocius Simono Stanevičiaus žemaičių bendrijos leidinyje „Aitvarai“ 1998 m. (71 psl.) rašo: „Pietryčių Žemaitijoje ir Raseinių apskrityje labai aktyviai veikė politinė-karinė LLA organizacija, kurios nariais tapo nemažai šio krašto inteligentų, ūkininkų, moksleivių. Aktyvūs šios organizacijos nariai buvo Raseinių gimnazijos 8 kl. moksleivis Jonas Žiūraitis, iš Pakapurnio kaimo kilęs žymus Žemaitijos laisvės kovų organizatorius ir vadas Petras Bartkus, iš Aliejų J. Ubartos ir daugybė kitų patriotų. Kiekvienas, stojantysis į šią organizaciją, duodavo priesaiką, kurios svarbiausias motyvas - kova už Lietuvos nepriklausomybę.“

Artėjant frontui, 1944 m. birželio mėnesį kapitono P. Gužaičio iniciatyva Raseiniuose buvo sušauktas apskrities inteligentijos ir

pogrindinių organizacijų pasitarimas. Jame dalyvavo Raseinių apskrities LLA dalinių vadai J. Čeponis, LLA sektorių vadovai J. Žiūraitis, P. Bartkus, generolas St. Zaskevičius, pulkininkas J. Gudavičius, tuometinis apskrities viršininkas A. Giedraitis, sveikatos apsaugos skyriaus vedėjas Naujokaitis, valsčių viršaičiai, generolas V. Nagevičius. Pagrindinis klausimas - antrosios bolševikinės okupacijos grėsmė Lietuvai".

Pakėlė galvas, sujudo iki šiol nieko nenuveikę raudonieji partizanai: rinko žinias apie besiruošiančius kovai prieš bolševizmą aktyviusius lietuvius, klausėsi

žmonių kalbų, ketinimų. 1943-1944 m. jie pasirodydavo dienos metu, nebaudžiami vaikščiojo padubysiais, lankėsi vietinių rusų arba jiems prijauniančių valstiečių sodybose. Nemėgo kraujo lietuviai valstiečiai, nors dauguma neapkentė raudonųjų, - neskubėjo pranešti vokiečiams apie jų pasirodymą. Pradėjo raudonieji partizanai plėšikauti, žudyti besiruošiančius kovai su jais lietuvius.

Kaupė ginklus vyrai, ruošėsi kovai. Gimtajame Pakapurnyje, Alkupio krantuose, kaip pasakoja jo brolis Antanas ir pusbrolis Jonas Digrys, P. Bartkus buvo įrengęs kelias žieminės, - jose kaupė iš vokiečių gautus bei nuo 1941 m. fronto užsilikusius ginklus, šovinius. „1944 m. pavasarį Petras be ginklo nei į tualetą neidavo...“, - pasakoją jo brolis Antanas. Visados paruošti ginklai buvo pas Petro kaimyną Joną Venslauską, brolius Juodžius, Biknevičius ir pas daugelį kitų. Ginklai buvo paruošti prieš raudonuosius partizanus, kurie siuntinėjo raštelius, perduodavo žinias per savo ryšininkus apie susidorojimą su lietuviais, besiruošiančiais kovai prieš artėjančius okupantus.

Jonas Venslauskas,
Birutės rinktinės būrio vadai

Antras iš kairės stovi Jonas Venslauskas, antras iš dešinės – Petras Bartkus.
1944 metai

Prisimenu Petro kaimyną Joną Venslauską. Jonas buvo siuvėjas, plataus akiračio vyras, išvaizdus, aukštas, šviesių garbanotų plaukų. Tarnavęs Lietuvos kariuomenėje, šaulys, buvęs vokiečių savisaugos daliniuose rytų fronte. 1943 m. rudenį, grįžęs atostogų, į vokiečių armiją negrįžo. Slapstėsi nuo vokiečių, vengė raudonųjų partizanų, kurie ne kartą kėsinosi į jo gyvybę. Pokario metais jo vadovaujamas partizanų būrys buvo Raseinių apskrities sribų siaubas. Raseinių, Betygalos, Girkalnio, Viduklės apylinkėse Venslauskas vardas sribų ir kagėbistų buvo tariamas kaip praeikimas, prisotintas baimės ir neapykantos jausmo. Partizanai ir jo rėmėjai tikėjo J. Venslauskos drąsa, sumanumu, ryžtu ir suprato, kad nėra tokio akto, kurį neįvykdytų Venslauskas vadovaujamas būrys. Mačiau Venslauską keletą kartų partizanų tarpe, - atrodė didingai. Kariška laikysena, puikiai ginkluotas, nuostabaus stoto ir grožio vyras. Mačiau ir 1948 m. žuvusį, numestą Raseiniuose prie sribų būstinės. Apdegęs veidas, kietai sugniaužti kumščiai, - atrodė, kad garsiojo partizano kūnas tik laikinai mirties stadijoje,

Tarp bendraminčių ant Pakapurnio kalno 1944 m. Sėdi pirmas iš kairės – partizanas Benas Venslauskas, ketvirtas – Petras Bartkus.
Stovi pirmas iš kairės – partizanas Viktoras Juodis, šešta – Aldona Poderytė, septintas – partizanas Jonas Venslauskas

kad atsistos visa didybė ir sunaikins aplinkui besivalkiojančius stribus....

Buvo sąlygos Petrui Bartkui su šeima pasitraukti į Vokietiją. Mano dėdė Steponas Bartkus, Stasys Čepas ir kiti yra pasakoje, kad Petras tuo metu abejojančius išpėdavo: „Jeigu visi pasitrauks su vokiečiais, kas nuo raudonųjų Lietuvą gins?“

Kaupė ginklus ir kiti šio krašto vyrai. Birutė Juodytė-Vėlutienė iš Betygalos valsčiaus Armonų kaimo pasakoja, kad ginklų sandėlis buvęs Betygaloje po bažnyčios, kurioje klebonavo kunigas Planakis, šventoriumi. Slėptuvės buvo ir jų sodyboje, kaimynų Lušų, Gedminių slaptavietėse. Artėjant frontui ginklus mačiau pas brolius Pakarklius iš Beržytės kaimo, jų turėjo St. Mankus, Venslauskai, Ivanauskai, Čepai, Bakučiai, Paulauskai, Malkevičiai, Stulgaičiai

iš aplinkinių kaimų. Ginklai - vokiški, čekiški, bėgančių rusų kareivių 1941 m. išmėtyti dešimtšūviai. Rusiškų dešimtšūvių medinės buožės daugumoje buvo nagingesnių meistrų padarytos, nes vokiečiai, pirmosiomis karo dienomis paėmę į nelaisvę ginkluotus rusų kareivius, ginklų nerinkdavo, - į akmenį ar storesnį medį sudaužydavo šautuvo medinę buožę, išimdavo spyną ir viską išmėtydavo į upelį, pelkę, upę. Vyrai, net ir mes, piemenys, juos susirasdavome, susirinkdavome dar vokiečių okupacijos metais, ir, nors aprūdijusius, atskiromis dalimis, atiduodavome aplinkinių kaimų žinomiems vyrams.

Pakapurnys

Tai kaimas, kurio šiaurinę dalį kelis kilometrus juosia Dubysos slėniai. Šalia išlaikęs pagonišką vardą, vingiuoja sraunus Alkupis. Rytuose už Dubysos baltuoja Betygalos bažnyčios bokštai, slėnyje istorinis Maslausiškių malūnas, pietuose, vakaruose miškų masyvai. Tiems, kurie ten gimė, augo, gyveno ir dangus čia mėlynėsnis, šaltinių, įtekančių į Dubysą, vanduo skaniausias, laukų gėlių žiedų kvapas maloniausias.

Gražus žemaičių - raseiniečių kraštas prie Dubysos! Luknė, Alkupis, Mūkė, - tai Dubysos vaikai, vingiuodami, krykšdami veržiasi pro alksnynus, riešutynus, - skuba į savo motinos Dubysos glėbį.

Nuostabūs vaizdai į Dubysos slėnius atsiveria, pažvelgus nuo ąžuolais, eglėmis ir pušimis apaugusių jos krantų. Ne veltui ir Maironis, kurio gimtinė už kelių kilometrų antroje pusėje Dubysos, sako: „Kaip puikūs slėniai sraunios Dubysos...”

Grįžtant į senovę, sugretinus Prūsijos kronikininkų Fochto bei Narbuto tyrinėjimus, vyskupo M. Valančiaus aprašymus, galima daryti prielaidą, kad netoli Betygalos, esančios už 4 km nuo Pakapurnio, buvusi paskutinioji pagonių šventykla, kurioje 1413 m. amžiną poilsį rado paskutinysis krivių krivaitis Gintautas. Netoli Dubysos prie Alkupio dar 1930 m. stovėjo nudžiūvęs gal dviejų metrų skersmens ąžuolas, po kuriuo mėtėsi buvusio aukuro akmenys...

Pakapurnys. Kaimo pavadinimas kilęs nuo Kapurnos kalno, kuris virš jūros lygio 134 m. Tai ko gero aukščiausia vieta Raseinių rajone. Jo vardas minimas Žemaitijos XVI amžiaus teismo bylose,

saugotose Raseiniuose. XIX amžiaus gale kalnas aprašytas J. Spruogio geografiniame žodyne, paminėtas kaip dirvonuojantis laukas. Minimas šio kalno vardas ir Būgos rinktiniuose raštuose bei kituose šaltiniuose. (K. Bartkaus asmeninis archyvas.)

Seniausia žmonių gyvenvietė buvo prie trumpo, sraunaus, šaltiniuoto ir giliame slėnyje tekančio Alkupio - dešiniojo Dubysos intako. Aplink jį, Dubysos slėniuose, buvo apstu ažuolų, eglių, lazdynų, uogienojų ir grybynų. Tokia gamta teikė žmonėms ne tik užuovėją, maistą, bet ir sočią ganiavą jų gyvuliams. Tarp jų ir bebrams. Šių laukinių gyvulių priežiūra ir medžioklė buvo pirmoji vietos gyventojų prievolė valsčiui, o paskui ir valstybei, kai tik ji susikūrė.

Žemaičiai - miškingo padubysio gyventojai, 1413 m. viešai atsisakę stabmeldystės, dar ilgai buvo jai ištikimi. Raseinių apylinkių gyventojai jau po 5 oficialaus krikšto metų buvo sukilę prieš Vytauto skirtus sričių valdytojus bei iš Vokietijos atvykusius kunigus. M. Valančius tvirtino, kad net XVI a. žemaičiai dar deginę miškuose aukas savo seniesiems dievams.

1812 m. Napoleono žygis į Rusiją bei 1831 m. ir 1863 m. sukilimai neaplenkė padubysio kaimų, taip pat ir Pakapurnio gyventojų.

Raseinius, padubysį ir Pakapurnį 1831 m. sukilimo ugnis pasiekė du kartus. Pirmąjį kartą ji pasiekė Pakapurnį tada, kai Raseinių sukilėliai, susitelkę prie Ariogalos, 1831 kovo 31 d. norėjo užkirsti kelią atžygiuojančiai juos sunaikinti caro armijai. Nugalėtus

Kapurnos kalnas, žiūrint iš Stepono Bartkaus sodybos. Apie 1940 m.

Viduryje sėdi – Steponas Bartkus, Petro senelis, kairėje – jo sūnus Petras su žmona Ona Mačiulyte (Maironio pussesere), dešinėje – sūnus Antanas, Petro tėvas; dešinėje stovi dukros Ona ir Marijona

sukilėlius rusų armija persekiojo iki Tytuvėnų. Antrą kartą šis kaimas nukentėjo tada, kai gegužės 5 d. penki tūkstančiai aukštaičių sukilėlių, pailsėję Baisiogaloje, per Grinkiškį patraukė žemaičių pusėn. Perėję Dubysą, pasklidę jos apylinkėse, sukilėliai sustojo už mylios nuo Raseinių, nes jų tarpe pradėjo siausti choleros epidemija. Po šių kovų ir nesėkmių daug padubysio gyventojų, ypač baudžiauninkų žuvo. Kiti išmirė užsikrėtę cholera, treči išsikėlė iš gimtųjų vietų. Taip, matyt, atsitiko ir su Pakapurnio gyventojais - bebrynų saugotojais prie Dubysos ir Alkupio. Šiose vietose apie 20 metų nebuvo gyventojų, bebrynai išnyko, ariami laukai apaugo miškais.

Tik apie 1850 m. čia, buvusioje Pakapurnio Karališkėje, pietiniame Alkupio krante, įsikūrė du naujai atsikėlę gyventojai - Mykolas Bartkus ir Antanas Čebatas. Yra išlikęs pasakojimas, kad Mykolas Bartkus išsikasė Alkupio krante žeminę ir su visa šeima joje įsikūrė. Jo sūnūs Steponas ir Petras, pasistatę bendrus

trobesius, pasidaliję žemę, ramiai gyveno. Dideliame dviejų galų gyvenamajame name gyveno jų vaikų Petro ir Antano šeimos. Antanas, Petro (Žadgailos) tėvas apsivedė iš Navininkų kaimo Anastaziją Gedminaitę. Anastazijos motina - Žemaitytė iš Kiaulininkų kaimo. Jie turėjo 4 vaikus, - Genovaitę, Antaną, Zigmantą (mirė 1929 m.) ir Petrą.

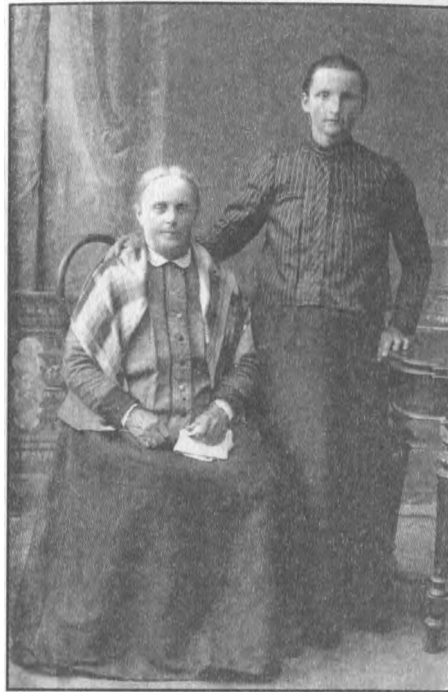
Kitas brolis Petras Bartkus apsivedė poeto Maironio pusseserę Oną Mačiulytę iš Dickaimio kaimo Betygalos parapijos ir užaugino 5 įpėdinius - Anele, Steponą, Kasparą, Eleonorą ir Birutę. Nors šeimos buvo gausios, sodyboje sutilpo ir gražiai sugyveno bendrame name, bendruose ūkiniuose pastatuose.

Taip likimas lėmė, kad 1931 m. šiame name Anelės Bartkutės ir Mato Petrausko šeimoje gimiau ir aš. Petras jau buvo 5 metų ir, kaip pasakojo močiutė Ona, buvo nepamainoma mano auklė.

Norisi paminėti Pakapurnio kaimo įžymybę - Kapurnos (dabar iš vakarų pusės nuo Raseinių Pakapurnio, nuo Betygalos į vakarus Žemygalos) kalną. Jis yra dešimtame kilometre nuo Raseinių prie Betygalos-Raseinių vieškelio. Tai nuostabus gamtos kūrinys. Senieji žmonės pasakoja, kad nuo jo viršūnės anksčiau buvo matyti dešimtys bažnyčių bokštai. Vieškelis į Betygalą buvo žinomas kelių parapijų valstiečiams. Iki II pasaulinio karo prie Betygalos per Dubysą buvo medinis tiltas. Važiuodavo šiuo vieškeliu per tiltą žmonės iš Raseinių į Betygalą, Ugionis, Ariogalą, Ilgižius, Krakes ir kitus gana tolimus miestus ir miestelius. V. Zaborskaitė knygoje „Maironis“ 10-ame puslapyje rašo, kad apie 1830 m. Milašaičiuose, kurie yra 3 km nuo Pakapurnio, kunigavo ir kurį laiką ėjo Betygalos bažnyčios kuratoriaus pareigas M. Valančiaus bendrapavardis jo dėdė. Pas jį iš Žemaitijos Pakapurnio vieškelio, dar būdamas klieriku, atvažiuodavo busimasis vyskupas, su kuriuo jau tada susipažinę Maironio tėvai. Reikia manyti, kad M. Valančius, poilsui, pasigrožėti nuostabia Dubysos panorama, ne kartą buvo sustojęs prie Kapurnos kalno.

Kad Milašaičius, Ugionis, Betygalą Maironis pažino gerai, nėra abejonių. Ugionių, akmens mūro liaudies klasicizmo XIX a.

Autoriaus močiutė
Ona Mačiulytė-Bartkenė (stovi)
ir Maironio sesuo
Marcelė Mačiulytė
Maironio namuose Kaune.
Apie 1930 m.

pradžioje pastatyta bažnyčia, įsikūrusi natūraliame pusiasalyje Dubysos slėnyje garsėjo vaizdingomis apylinkėmis, stebuklingais šaltiniais, trykštančiais kalne prie bažnyčios.

Mano močiutės Onos Mačiulytės-Bartkienės pasakojimu, Maironis, ypač jaunystėje, atostogų metu dažnai atvažiuodavo į Pakapurnį, į Bartkų sodybą. Beveik kiekvieną kartą Maironis nueidavo į Kapurnos kalną, kuris nuo sodybos buvo už nepilno kilometro, pasidžiaugdavo puikiais apylinkių vaizdais, padubysiu, paalkupiu pareidavo atgal į sodybą. Tuo metu, kaip ir šiandien, nuo Betygalos pusės kalną vadino Žemygalos, nuo Raseinių Pakapurnio.

Mano močiutė, mama yra pasakojusi, kad, kai Maironis svečiuodavosi jų sodyboje, keturių-penkių metų Petriukas, kadangi gyveno po tuo pačiu stogu, nepaleisdavo Maironio sutanos iš rankų - eidavo visur kartu, Maironiui prašant, yra sakęs kažkokį išmoktą eilėraščio posmelį.

Paskutinį kartą Maironis svečiuose Bartkų šeimoje buvęs 1930 m. Neužsirašiau smulkmenas, bet atsimenu močiutės pasakojimą apie šį apsilankymą. Žinojo Bartkai apie Maironio ketinimus, todėl pasiruošė priimti garbųjį svečią. Atsisakė Maironis paruoštų vaišių, paprašė tik juodos duonos, medaus ir pieno, užvalgė ir močiutės Onos paprašė palydėti ant Pakapurnio kalniuko, kurį, matyt, nepamiršo nuo jaunų dienų. Palydėjau, pasakojo močiutė. Pavaikščiojo kalno viršūnėje Maironis, liepė savo vairuotojui raseiniečiui Šidlauskui atnešti divoniuką, atsisėdo įkalnėje. Močiutė ir jo vairuotojas žinojo Maironio įpročius - jeigu paprašė patiesti divoniuką, kurį visą laiką vežiojosi mašinoje, reiškia nori pasilikti vienas. Atsisveikino močiutė su Maironiu ir grįžo į namus. Maironis liko ant Pakapurnio - Žemgyalos kalno. Kas žino, gal ne vienas posmas gimė jo širdyje, sėdint nuostabiame gamtos prieglobstyje, nes, kaip yra pasakojęs vairuotojas Šidlauskas, išsėdėdavo Maironis jam patikusioje vietoje vienas kelias valandas. Kažką skaitydavo, kažką rašydavo...

Eilėraštyje „Šatrija“ Maironis, kadangi jo tėviškė už 4-5 km šiaurėje nuo Pakapurnio kalno Šiluvos pusėje, prisimena Žemgyalą:

*Nematyti nė bonių naujų,
Aukšto Šidlavo, Kelmės, Skaudvylių,
Nė Žemgyalos medžių trijų,
Nors jie vaizdūs už keletos mylių.*

Kaip savo asmeninio archyvo dokumentuose rašo kraštotyrininkas Kasparas Bartkus, tuo metu ant kalno augusios trys didelės pušys ir keli baltaliemeniai beržai.

Brolių Petro ir Antano vaikai suaugo, sukūrė savo šeimas, atėjo būtinybė pasistatyti naujas sodybas. 1937 m. Kapurnos kalno papėdėje Petro sūnus Steponas persikėlė į naują gyvenvietę. Bartkai buvo darbštūs, kūrybingi, sodyba buvo puiki. Dėdė Steponas yra pasakojęs, kad 1938 m. į gražiausią tame krašte sodybą, buvo atvažiavęs tuometinis prezidentas Antanas Smetona.

Petro Bartkaus tėviškė

Stepono Bartkaus sodyba 1939 m.
Šeimininką nuteisus, gyvenamasis namas pervežtas į Raseinius,
likę pastatai sudeginti 1946 metais

Nugriovęs senuosius sodybos pastatus, pastatė naujus Antano Bartkaus sūnus, Petro brolis Antanas. Gražiai, pasiturinčiai gyveno. Kaip ir daugelis Pakapurnio patriotiškai nusiteikusių vyrų ir Antanas, ir Steponas priklausė šaulių organizacijai. Su nostalgija vyresni to krašto žmonės prisimena tarpukario Lietuvos valstiečių Pakapurnyje ir aplinkiniuose kaimuose gyvenimą. Dirbo daug, bet gražiai sugyveno, šventadieniais suruošę gegužines, linksminavosi Dubysos lankose, ant Kapurnos kalno. Girtų nebūdavo, bet dainos skambėjo Dubysos slėniuose, sklido jų posmai apie meilę tėvynei, gimtajai žemei, tėvams, mergelei toli, toli... Balsingiausi buvo broliai ir seserys Bartkai, Venslauskai, Janušai.

Iki 1940 m. Pakapurnys buvo vienas iš didžiausių buvusios Laužų seniūnijos kaimų. Surinkti archyviniai dokumentai rodo, kad 1940 m. Pakapurnio kaime buvo 33 sodybos, kuriose gyveno 137 žmonių. Išskirtinai gražios sodybos buvo Stepono ir Antano Bartkų, Antano Ališausko, Jono Čepo, Vaclovo Kriūko, Petro Vainoriaus. Visi gyventojai gyveno tarpusavyje draugiškai, padėdavo vieni kitiems, buvo labai religingi, linksmi, Dubysos lankos skambėdavo nuo jų dainų.

1940 m. rusams okupavus Lietuvą, prasidėjo nelaimių, kaimų naikavimo metai. 1944-1950 m. tik iš Pakapurnio kaimo miškuose prieš rusų okupantus kovojo 6 partizanai. Žuvo visi. Išvežta į Sibirą Čebatų šeima. Keturios šeimos nuo išvežimo pabėgo. Nuteisti ir patalpinti lageriuose 14 gyventojų. Išblaškyti po Lietuvą slėpėsi nuo okupantų represijų 35 žmonės. Stribų tarpe iš Pakapurnio - nebuvo nei vieno.

Petras, tais metais paauglys, lankė pradinę mokyklą Lenkeliuose, Jagminių sodyboje. 1937 m. pradėjo mokytis Raseinių gimnazijoje. Žingeidus nuo pat vaikystės buvo Petriukas - rūpėjo paalkupio ažuolai, riešutynai, geriau kaip suaugę žinojo kur auga grybai, sirpsta žemuogės, kuriose vietose kimba žuvys Dubysoje. Būdamas dar paauglys, mėgdavo būti jaunimo, suaugusių susibūrimuose. Antanina Beržinskaitė-Šadauskienė, jo antros eilės puseserė, pasakoja: „Tarnavo pas Bartkus du samdiniai - berniukas

Antano Bartkaus šeima
apie 1929 m.
Ant motinos Anastazijos
kelių sėdi Antanukas,
tėvo – Petriukas.
Stovi sesuo Genutė

ir mergaitė. Padėjo Bartkams žemės ūkio darbuose, buvo darbštūs, pareigingi. Pamilo vienas kitą ir nutarė sukurti savo šeimą. Geraširdžiai šeimininkai Antanas ir Anastazija jiems suruošė vestuves. Svečiai - aplinkiniai kaimynai, giminės. Vestuvės vyko senajame name, kur buvo senoviška didžiulė krosnis. Petriukas nesisėdo už stalo. Nuleidęs kojas žemyn nuo krosnies, stebėjo susirinkusius iš viršaus. Jaunieji sėdėjo po juo, prie krosnies. Įpusėjus vestuvėms, ant šiltos krosnies Petriukas užmigo ir „nuplaniravo“ žemyn ant stalo prieš jaunuosius. Laimingai skrido, nesusi žeidė, tik išvartė kai kuriuos valgius ir gėrimus. Juokėsi, plojo svečiai, tvirtino, kad skrydis neša laimę jauniems, o Petriukui pranašavo lakūno ateitį."

Iš kairės: Petras, Genutė
ir Antanas Bartkai.
Apie 1939 m.

Darnioje šeimoje augo Petras. Mylėjo jį tėvai, ypač motina, mylėjo sesuo Genovaitė, vyresnysis brolis Antanas.

- Petras buvo labai tvarkingas, švarus. Nenusiplovęs rankų neimdavo į rankas knygos, rytais prausdavosi prie šulinio šaltu vandeniu, kiek leido sąlygos - sportuodavo, - pasakojo brolis Antanas.

Pradinėje mokykloje, gimnazijoje mokėsi gerai. Gyveno Raseiniuose Petras kartu su keliais gimnazistais prieš bažnyčią siauroje gatvelėje pas davatkėlę Leonorą Elzbergaitę. Mokinių ten gyveno daug. Petras jų tarpe nors buvo jaunas, turėjo autoritetą, vadovavo jiems visose srityse. Matyt tokia organizatoriaus - vadovo prigimtis.

Nuo vaikystės prisimenu Petrą ir aš. Mūsų sodyba yra pusiau-kelėje Raseiniai-Pakapurnys. Mama Petruį kaip vyresniąją sesuo.

Užeidavo jis pas mus dažnai, atsigerdavo pieno, pavalgydavo ir eidavo tolyn. Pavydėjau aš dėdei Petrui (nors dėde jo aš niekad nevadinau), jo laikysenos, tvarkingumo, mokėjimo bendrauti su vaikais ir suaugusiais. Dažnai lydėdavau jį iki Laužų, o kartais iki Pakapurnio, kur pasilikdavau, jeigu mama leisdavo, kelioms dienoms. Susitikdavom ir pirmaisiais okupacijos metais. Kaip minėjau anksčiau, jis domėjosi rusų karių dislokavimo vietomis, jų skaičiumi, technika. Bendravo Petras su gerokai už jį vyresniu gimnazistu Izidorium Keparučiu, pusbroliu Petru Digriu iš Kengių kaimo. 1941 m. rusai juos areštavo. Suėmė ir Petrą, bet po kelių dienų, kaip nepilnametį, paleido. Izidorius ir Petras Digrys į tėviškę negrįžo, - mirė kalėjime. Prasidėjus vokiečių - rusų karui, frontui nuslinkus į rytus, 1941 m. rudenį Petras pradėjo mokytis Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Pirmaisiais metais apsigyveno Kasparo Bartkaus uošvių Binkevičių name Višinskio g. 49. Bendramokslio aukštesniojoje technikos mokykloje Vytauto Stašaičio pasakojimu, jau 1942 m. keli bendraminčiai Laimutis Vilkaitis, Vytautas Sinkevičius, Algis Kazliūnas, Stasys Šlapikas,

Mato Petrausko ir Anelės Bartkutės šeima apie 1939 metus

Petras Bartkus, Vytautas Stašaitis, L. Vilkaičio bute Višinskio g. prisiekė Lietuvos Laisvės Armijos organizacijai. LLA aukštesniosios vadovybės eiliniai nariai nežinojo. Buvo sudarytos trijų pagrindinių grupės. Grupės turėjo konspiracinius butus, kuriuose eilės tvarka rinkdavosi pasitarimams. Kaip pasakoja V. Stašaitis, pirmasis LLA narių uždavinys buvo - apsiginkluoti. A. Kazliūnas ir V. Sinkevičius nuginkluodavo pavienius vokiečių karininkus ar kareivius, kaupė ginkluotę kovai prieš vokiškuosius okupantus.

Nepasisekė V. Sinkevičiui 1940 m. gruodžio mėnesio karinė operacija - vokiečiai jį apšaudė, sužeidė, nuvežė į ligoninę ir paliko gestapo priežiūroje. P. Bartkus organizavo V. Sinkevičiaus pagrobimą iš ligoninės. Nuvažiavęs į tėviškę, sutarė su mano tėte M. Petrausku, kad šis, kai gaus žinią, atvažiuos į Kauną parvežti į Pakapurnį sužeistą LLA kovotoją V. Sinkevičių. M. Petrausko arkliai buvo geriausi apylinkėje ir Petras, kaip senu pažįstamu ir gimine, pasitikėjo juo. Nesulaukė Matas nurodymo važiuoti į Kauną - V. Sinkevičius mirė ligoninėje.

(Smulkiau apie šį laikotarpį pasakoja buvusi partizanų ryšininkė N. Nausėdaitė.)

1943 m. Petras įstojo į sklandytojų kursus. Žiemos metu kursų nariai gamino detales sklandytuvams. Vadovavo jų gamybai gabus sklandytojas Vaškelis. 1944 m. pavasarį pirmieji sklandymo bandymai. Bazė buvo Kulautuvoje, Nemuno šlaite. Nebuvo jam lemta ilgesniam laikui pakilti į orą, - organizacinis darbas LLA, ruošimasis antrajai rusų okupacijai atimdavo daug brangaus laiko.

LLA būrius Petras organizavo ir savo tėviškėje. Jo bendražygiai buvo Jonas ir Benadas Venslauskai, Mėčius ir Antanas Malkevičiai, Viktoras ir Vytas Juodžiai, Stasys Čepas, Steponas ir Antanas Bartkai ir kiti laisvę mylintys Pakapurnio ir aplinkinių kaimų vyrai.

Pasitarimuose P. Bartkaus sodyboje dalyvaudavo karininkai J. Žemaitis, J. Čeponis, kiti LLA nariai - raseiniečiai.

Iš rytų artėjo fronto kanonada. Lietuvos žemė pakvipo parako dūmais, krauju. Pakapurnys tapo pasipriešinimo antrajai rusų okupacijai Raseinių apskrityje centru.

P. Bartkus
tarp draugų prie
gimtosios Dubysos

1944—1949-ieji - Petro Bartkaus partizaninės kovos metai

Nuostabioje vietoje Pakapurnyje buvo brolių Petro ir Antano Bartkų sodyba. Vieškeliu Raseiniai-Betygala, kuris buvo už nepilno puskilometro, žmonės važiuodavo į Betygalą, Dotnuvą, Kėdainius, Ilgižius, Krakes, Paliepius ir t.t. Važiuodavo arkliais. Mašina vieškelyje pasirodydavo kelis kartus per metus. Būdinga, nepamirštama ir nepalyganama su šiais laikais žmonių elgesys, religingumas, pažiūra vienų į kitus. Nepravažiuodavo ir nepraeidavo turbūt nei vienas nenukėlęs kepurės pro pakelėje stovintį kryžių. Važiuodami vieni pro kitus, nors buvo nepažįstami, nukeldavo kepurę, linktelėdavo galvą - sveikindavosi. Sodybose apie gyvenamojo namo užraktus niekas negalvojo. Užraktų turbūt nebuvo visose kaimo sodybų duryse. Užrakindavo tik svirnius, kuriuose laikė grūdų, maisto atsargas. Išvažiuodami į Raseinius, jeigu namuose nieko nelikdavo, iš lauko pusės duris užremdavo šluota arba, išlaužę iš šluotos rykštę, užkišdavo ją už durų rankenos. Nebuvo aplinkiniuose kaimuose atvejo, kad kas nors svetimas įėjęs į namo vidų ką nors pavogtų...

Bartkų sodyba buvo už kelių šimtų metrų nuo srauniojo Alkupio. Aplink sodybą - šimtamečiai ąžuolai. Iš jų vienas, po kuriuo pastatytas paminklas Petrui, išlikęs ir šiandien. Sodybą juosė slyvų, vyšnių juosta. Didelis sodas. Dviejų galų namo palangėse jurginų, kitų įvairiausių gėlių darželis, bendras abiejų brolių šeimoms. Petro šeimoje augo penki, Antano trys vaikai. Tarpusavio santykiai - viena šeima, vienas gyvenimo tikslas, tikėjimas Dievu, meilė

Petras Bartkus.
1943 m.

Tėvynei. Turbūt ir Petras, augdamas tokioje aplinkoje, įgijo visas gerąsias žmogaus savybes.

Lietuvos nepriklausomybės netekties diena atėjo 1940 m., kai po 22 laisvės metų užgriuvo rusų - bolševikų okupacija. Prasidėjo lietuvių tautos genocidas. Jį tęsė ir vokiečiai, okupavę Lietuvą 1941 m. Lyg kruvina banga iš rytų 1944 m. artėjo antroji rusų okupacija. Raudonoji armija, įtūžusi už pralaimėjimus pirmaisiais karo metais, keršijo visiems. Lietuvą jie taip pat nelaikė sava ir elgėsi kaip su nugalėtais svetimtaučiais.

Pirmieji Petro Bartkaus kovos žingsniai paskutinėmis vokiečių okupacijos dienomis 1944 m. gegužės mėnesį. Raudonieji partizanai, iš savo rėmėjų turėdami žinių apie LLA veiklą ruošiantis kovai prieš bolševikinę okupaciją, nusprendė sunaikinti jos vadovą P. Bartkų. Nepavyko.

Petro brolio Antano Bartkaus pasakojimas -

Pirmasis kovos krikštas

Antanas Bartkus

Iš rytų artėjo frontas. Vokiečiai, jausdami pralaimėjimą, blaškėsi. Nerūpėjo jiems lietuvių veikla, nuotaikos, raudonųjų grėsmė Lietuvai. Tarybiniai partizanai veikė beveik legaliai, - vaikščiojo po padubysio kaimus dienos metu, terorizavo valstiečius, stebėjo ir naikino nepasitraukusius į Vokietiją buvusius vokiečių policininkus, savavališkai pabėgusius iš fašistinės kariuomenės Lietuvos vyrus. Sunku buvo išsilaikyti jiems: neglostė vokiečiai, persekiojo ir naikino rusų partizanai.

Apie 1944-ųjų metų pavasarį pasakojo Petro brolis Antanas: „Mūsų sodyboje gyveno keletą rusių moterų. Jos padėdavo žemės ūkio darbuose, laukė grįžtančių savųjų. Gegužės 9 d., pavakary, pasodinus pirmąsias bulves, nuvedžiau arklius į ganyklą prie Alkupio. Iš Alkupio krūmų išlindo subintuota galva vyriškis. Lietuviškai, tik su stipriu akcentu, klausė kur gyvena Petras Bartkus, Jonas Venslauskas, į kurią pusę Vėgėnų kaimas. Parodžiau sodybas ir pasakiau, kad esu Petro Bartkaus brolis. Neįtariau nieko blogo, nes vyriškis buvo neginkluotas, laikėsi ramiai. Buvau benueinas, palikęs vyriškį ganykloje, bet jis sakė esąs labai išalkęs, gal Bartkų sodyboje gautų pavalgyti. Nekviečiamas kartuėjo sodybos pusėn. Priėjęs artyn namų, užsiminė, kad norėtų pernaktoti, nes Vėgėnų kaimas toli, o laikas jau vėlyvas. Atsakiau, kad nakvynei vietos nėra, o užvalgyti ką nors rasime.

Parėjome. Svečias atsisėdo virtuvėje ant suolo, veidu į duris. Kaip vėliau pagalvojau, buvo įtartina, kad vyriškis dešinę ranką nuolat laikė kišenėje. Paprašė pakviesti Petrą. Šis buvo kitame kambaryje, kurio langai Alkupio pusėje. Kambaryje radau atidarytą langą, o Petro nebuvo. Sunerimau.

Už kelių minučių į virtuvę, įsispyręs basas kojas į kaliošus, vienmarškinis, atėjo Jonas Venslauskas. Svečias, pamatęs atėjusį Joną, atsilošė į kampą už virtuvinio stalo. Jonas atsisėdo prieš vyriškį antroje stalo pusėje. Venslauskas pasiteiravo lankytojo ko jis ieškąs. Šis paklausė Jono pavardės ir su neapykanta prabilo, kad Jonas esąs vokiečių savanoris ir kaltas prieš Lietuvos liaudį, kuri netrukus jo veiklą įvertins, nubaus.

Petro brolis Antanas Bartkus Sibire
1959 m.

Nespėjo Jonas atsakyti į kaltinimą kai pro duris, rankoje už nugaros laikydamas pistoletą, įėjo Petras. Tarybinis partizanas matyt taip pat buvo ginklą paruošęs ir laikė jį rankoje po stalu.

Partizanas šovė į Petrą, - nepataikė. Kulka įsmigo į durų staktą už kelių centimetrų nuo Petro galvos. Spėjo raudonasis nuspausti pistoleto gaiduką ir antrą kartą, bet kulka sutrupino puodynę su rūgusiu pienu, kuri buvo pastatyta ant krosnies prie pat durų. Šovė Petras. Partizanas sukniubo ant stalo, bandė pakelti galvą, bet po akimirkos iš poros metrų nuotolio į jo galvą šovė Jonas Venslauskas. Kraujas ir galvos smegenys aptaškė sieną. Gryčia pakvipo paraku, krauju.

Kaip vėliau pasakojo Petras, pamatęs Antaną pareinantį su įtartinu vyru, iššokęs pro langą nubėgo pas Venslauską, kurio sodyba buvo gal už poros šimtų metrų. Sutarė, kad Jonas įeis į kambarį pirmas, po to Petras ir išsiaiškins ko nori nuo Kengių, kur nuolat laikydavosi partizanai, atėjęs vyriškis.

Rusų partizanas pirmasis paleido šūvį. Aiškintis su juo galimybės nebuvo. Neliko kitos išeities kaip atsakyti tuo pačiu. Petro ranka buvo taiklesnė. Pabaigė tragediją šuviu iš arti Jonas Venslauskas.

Gryčioje chaosas. Mama, Genė, tarnaitė Bronė klykdamos išbėgo iš namo. Niekas nenorėjo pasilikti po vienu stogu su žuvusiu.

Neprisimenu kas, bet apie įvykį pranešė Juodžiams, Petrylai, Digriui, Morkui, kurie susirinkę aptarė tolesnius veiksmus. Nutarė pakviesti kaimynus Romanenką ir Stašaitį, kad šie, paėmę iš gryčios lavoną, jį palaidotų. Iškratę mirusio kišenes rado gal pusšimtį šovinių, nuogų mergaičių nuotraukų, nesuprantamų laikraščių iškarpų. Pistoletas, iškritęs iš šovusiojo rankų, gulėjo po stalu. Dokumentų, įrodančių žuvusiojo asmenybę, nebuvo. Areštuotas 1945 m. tardymo metu sužinojau, kad nušautas tarybinis partizanas vadinosi Basiuk Vasilyj Fiodorovič.

Pakviestieji kaimynai lavoną nuvežė į Kebaičių kapinaites ir ten palaidojo.

Tarėmės dėl tolesnių veiksmų. Rusų partizanai, nesulaukę grįžtančio savo būrio kario, galėjo didesnėmis pajėgomis atakuoti Bartkų sodybą. Artimiausio kaimyno J. Čebato kieme iškasėme apkasus, pasistatę kulkosvaidį, gal septyni ginkluoti vyrai laukėme rusų partizanų atakos. Jausdami, gal ir žinodami pasiruošimą, raudonieji nepasirodė.

Nuo to laiko Petras be ginklo neišeidavo iš kambario. Laukė keršto. Mėgindami susidoroti su Juodžių šeima, gegužės 13 d. raudonieji atakavo jų sodybą Armonų kaime. Pasipriešinimas ten buvo dar stipresnis, - palikę tris lavonus, rusų kareivos pasitraukė.

*

Jau pirmosiomis rugpjūčio dienomis, kai stumdami vokiečius į vakarus, perėję Dubysą, rusai įsitvirtino rytinėje Raseinių dalyje, Petras išėjo į mišką. Vienminčių tais metais buvo daug: LLA nariai Viktoras ir Vytautas Juodžiai, Alfonsas Petryla, Jonas ir Benadas Venslauskai, Adolfas ir Jonas Biknevičiai ir dešimtys, šimtai kaimo ir miesto lietuvių, kuriems buvo nepriimtini bolševikinės nelaisvės pančiai. Laisvės kovų archyvo 12 Nr., 7 psl. D. Kuodytė rašo: „MGB duomenimis, vien Raseinių apskrityje 1944 m. veikė 19 būrių - 2 000 partizanų“.

Petro būrys buvo kovinis branduolys tolimesnėje Žemaitijos partizanų kovoje. Reikėjo vadų, nes nemaža dalis vyrų, palikę arklą, ginklą paėmė į rankas pirmą kartą.

Reikėjo išmokyti naudotis visų rūšių ginklais, nes pokario metais, ypač frontui po 9 savaičių pasislinkus į vakarus, jų buvo daug ir įvairių.

Pirmieji Petro bendražygiai-vadai buvo Viktoras Juodis, turįs policininko patirtį, savisaugos batalijone tarnavęs Jonas Venslauskas, vėliau J. Čeponis, A. Zaskevičius ir kiti. Šiluviškis kapitonas Jonas Žemaitis buvo tolimas P. Bartkaus giminaitis. (Petro motinos A. Gedminaitės mama buvo Žemaitytė iš Kiaulininkų kaimo.) Petras su kapitonu Žemaičiu susitikinėdavo Pakapurnyje dar vokiečių okupacijos metais. Lankydavosi jo sodyboje J. Čeponis, Gužaitis ir kiti karininkai bei politikai, pasiruošę kovai prieš komunizmą.

Jau 1945 m. žiemą, kai J. Žemaitis nuo bolševikų slapstėsi vienas, Petras susitikdavo su juo ir kvietė bendrai kovai. Reikėjo karo meno išmanančių karininkų, - toks buvo J. Žemaitis.

1944 m. rudenį, 1945 m. žiemą P. Bartkus su savo būriais laikydavosi Betygalos, Girkalnio, Viduklės apylinkėse. Apie tų metų padubysio partizanų veiklą pasakoja pokario laisvės kovų dalyvis Jonas Digrys.

Dubysos slėnio partizanai

Jonas Digrys

*Kur statūs krantai ant Dubysos,
Kur šlama banguoti miškai.
Žygiuoja narsūs partizanai,
Rūke dingsta žingsnių aidai...*

Petras Bartkus - mano antros eilės pusbrolis. Gyvenome gretimame Kengių kaime, apie 3 km nuo Bartkų sodybos Pakapurnyje. Šeimos tarpusavyje bendravo, gražiai sugyveno, padėjo vieni kitiems. Nors Petras už mane buvo 9 metais jaunesnis, bet paskutiniaisiais tarpukario laisvos Lietuvos metais bendravome artimai. Savo protu, išsilavinimu Petras dar jaunystėje skyrėsi nuo vyresnio brolio Antano, sesers Genės, kitų to amžiaus kaimo jaunuolių. Dar besimokydamas Raseinių gimnazijoje, 1941 m. už ryšius su anti-komunistiškai nusiteikusiais pagrindininkais buvo areštuotas, bet, kaip nepilnametis, paleistas. Daugiau suartėjome vokiečių okupacijos metais. Petras mokėsi Kaune, grįžęs atostogų, arba šiaip parvažiavęs į Pakapurnį, parveždavo pagrindinės antifašistinės literatūros, būrė pažangesnius kaimo vyrus į Lietuvos Laisvės Armiją. Nesitikėjo Petras gero iš bolševikų ir frontui grįžtant į Lietuvą 1944 metais. Artėjant frontui iš rytų jis sakė:

- Dabar rusai turėtų būti kitokie. Jie pamatė vokiečių jėgą, kultūringą Europą įsigijo sąjungininkus amerikiečius, anglus. Turėtų dabar suprasti laisvo pasaulio gyvenimą...

Deja, bolševikai grįžo dar nuožmesni, piktesni, pasiryžę keršyti už pirmųjų karo dienų nuostolius.

Priartėjus frontui prie Lietuvos, raudonieji partizanai, kurie anksčiau buvo gana pasyvūs kovotojai prieš fašizmą, sujudo - norėjo užsitarnauti nuopelną raudonųjų santvarkai.

1944 m. gegužės 9 d. atėjo „Keršytojo“ būrio partizanas Vasilyj Fiodorovič Basiuk. Jo tikslas - sunaikinti Petrą Bartkų, nes jo priešiškumas fašistinei ir komunistinei okupacijai buvo žinomas plačiai. Šovė raudonasis į pro duris

Iš kairės: Birutė Bartkutė, Jonas Digrys, Algimantas Petrauskas – su Petru sumainyta kepure, Aldona Petrauskaitė. Priekyje jaunesni seserys ir brolis Petrauskai. 1952 m.

įėjusį Petrą, nepataikė. Petro ranka buvo taiklesnė, – partizanas krito. Tą pačią dieną Petras į savo namus pakvietė mane. Vaizdas klaikus: virtuvėje nušauto vyro lavonas, pasimetę namiškiei pasitraukė iš namų.

Kartu su broliais Venslauskais, Morkumi, Juodžiais, Petryla kaimyno Čebato sodyboje laukėme raudonųjų partizanų puolimo. Parinkę patogias pozicijas, išsikasėme apkasus, kovai paruošėme kulkosvaidį. Nei tą, nei kitą naktį raudonieji partizanai nepasirodė. Po kelių dienų jie atakavo Juodžių sodybą Armonų kaime. Pasitraukė, palikę 3 savo bendražygių lavonus.

Žinojo tarybiniai partizanai aplinkinių gyventojų nuotaikas, požiūrį į artėjančią antrąją rusų okupaciją. Būdavo jie Dubysos miškuose, dienos metu vaikščiodavo Kengių kaime, galima sakyti, viešai stovyklavo Šarupino, Pociaus sodybose. Valstiečiai buvo tolerantiški, nenorėjo kraujo ir tarybinių partizanų „nematė“. Vokiečiai naikinti juos jau neturėjo nei jėgos, nei laiko.

1944-1945 metais, baigiantis Antrajam pasauliniam karui, jaunesnius vyrus mobilizavo į raudonąją armiją. Beveik visi tarnybos raudonųjų apkasuose

vengė. Dalis jų slapstėsi namuose, dalis, paėmę ginklus, išėjo į miškus ir gyveno partizaninį gyvenimą. Ginklų, prie Raseinių devynias savaites išstovėjus frontui, buvo užtektingai. Ne vienetais, o dešimtimis jų buvo prisirinkę aplinkinių kaimų vyrai, net vaikai. Šovinių ginklams vienetais neskaičiavo, seikėdavo kibirais arba sverdavo svarstyklėmis.

Petro Bartkaus ir Jono Venslauskio paragintas 1944-1945 metų žiemą į būrį išėjau ir aš. Būriui, kuriame buvo Pakapurnio ir aplinkinių kaimų vyrai, vadovavo Jonas Venslauskas. Jis buvo vokiečių armijos savanoris, bet, matydamas fašistų pralaimėjimą, dar 1943 m. rudenį, parvykęs atostogų, į frontą nebegrįžo. Dalis vyrų buvo tarnavę Lietuvos kariuomenėje, bet buvo ir tokių, kurie ginklo rankose niekada neturėjo. Veikla vietinių partizanų buvo stichiška. Būrys atrodė įspūdingai, - apsiginklavę gerai, visi jauni, ryžtingi, jautėsi nenugalimi.

P. Bartkus būryje būdavo retai. Išeidavo kartu su V. Juodžiu, Petryla, Morkumi kelioms dienoms, grįždavo į būrį, pailsėdavo ir vėl eidavo į kitus būrius net keliasdešimt kilometrų per naktį. Teko lydėti Petrą į panašias išvykas ir man. Nueidavome į Bedančių, Šimkaičių, Žaiginio, Tytuvėnų miškus. Apsistodavome. Petras, išsikvietęs reikiamus asmenis, kitose patalpose arba nuošaliau miške tardavosi, spręsdavo, kaip pats yra sakęs, partizanų būrių susivienijimo, pavaldumo, ryšių ir kitus organizacinius klausimus. Mes susitikdavome ir bendraudavome tik su kitų būrių vadus lydinčiais partizanais.

Buvome kažkada užėję prie Šiluvos į Kiaulininkų kaimą pas J. Žemaitį, su kuriuo Petras, kaip giminaitis, buvo pažįstamas seniai.

Atsiskyręs nuo kitų, susiradęs ramią vietelę daržinėje ar padubysio miškuose ant kelmo, Petras rašė. Jo rašinių skaityti neteko, - keletą eilėraščių poilsio metu vyrams yra paskaitęs pats. Jau 1945 m. vyrai, pritaikę melodiją, dainuodavo jo eilėraščių žodžiais. Ir šiandien vyresnio amžiaus žmonės mintinai moka Petro kūrybą.

Partizaninei kovai priešiškų žmonių aplinkiniuose kaimuose tais metais, galima sakyti, - nebuvo. Nebuvo iš tų kaimų ir vadinamų liaudies gynėjų. Beveik visi gyventojai ginklu, kovotojų rėmimu, tyliu pritarrimu buvo priešiški rusų okupacijai. Iš visų išsiskyrė Petro kaimynai Ramanienkai. Jau vokiečių okupacijos metais jie buvo raudonųjų partizanų rėmėjai. Jų sūnus Vladas nuo

Jonas Digrys

pat pirmųjų antrosios okupacijos metų sekė aplinkinius gyventojus, stebėjo partizanų veiklą, apie tai pranešinėjo atitinkamoms įstaigoms Raseiniuose. Petras yra pasakojęs, kad partizanai Vladą ne kartą yra įspėję, įsakę nutraukti priešišką veiklą. 1944 m. rudenį vietiniai partizanai jį, slankiojantį Alkupio krūmuose, paėmė. Vladas buvo ginkluotas pistoletu. Vyrai siūlė jį nušauti arba bent kaip reikiant „pamokyti“. Atkalbėjau - Vladas buvo vaikystės draugas, artimiausias kaimynas. Prižadėjo su saugumu daugiau nebendrauti. Pažado neištesėjo, - savo veiklą vykdė toliau. Būnant Viduklės miškuose, vietinės rinktinės partizanai suruošė karo lauko teismą ir Vladą 1944 m. gruodžio mėnesį sušaudė.

Petras Bartkus pasižymėjo priešišku plėšimams, kerštui, prievartai, sunaikinimui be teismo ir kitiems stichiškiems partizanų veiksams. Už jų nesilakymą griežtai baudavo net mirties bausme.

Nepatyrę partizaninės kovos taktikoje buvo pirmieji būriai. 1945 m. žiemą apsistojo Lenkelių kaime Viktoro Gudžiūno sodyboje. Būryje buvo gal 15 ginkluotų vyrų. Mano namai už poros kilometrų. Paprašęs būrio vado leidimo,

išėjau aplankyti tėvus. Paryčiais turėjau grįžti į būrį. Pasisvečiavęs namuose, išėjau atgal. Buvo šviesi žiemos naktis. Sniego nedaug. Ėjau tiesiai laukais. Nuo Kengių pusės buvo didelis V. Gudžiūno sodas. Namas, kuriame apsistoję vyrai, gal už poros šimto metrų. Nakties tyloje išgirdau kažkokį metalo skambėjimą. Pasislėpiau už senos obels kamieno. Pagalvojau, kad vyrai, ne-laukę kol sugrįšiu, eina manęs pasitikti. Jau buvau besušunkęs, bet kažkokia nuojauta sukaustė liežuvį. Gal dvidešimt vyrų vora praėjo pro mane už 50 metrų. Išgirdau rusiškai šnekant, keikiantis. Supratau - tai garnizono kareiviai. Sustingau. Turbūt ir sniegas ištirpo po kojomis... Nuėjo kareiviai Kengių link. Medžių šešėliais slinkau prie namo. Tylu, sargybinio nematyt. Sutartu beldimu pabeldžiau į duris. Atidarė jas užsimiegojęs bendražygis. Sukėliau ant kojų visus. Atsargiai išėję į lauką, apžiūrėjome kareivių pėdsakus. Kelios sniege paliktos pėdos vedė prie namo lango. Vaikščiota, ištrypta sniegas. Matyt, pažiūrėję pro langą į vidų, kadangi tamsu, nematyti jokios gyvybės, nusprendę, kad nieko nėra, nėjo. Prislėgti buvusio pavojaus nedrįsome pažiūrėti vieni į kitus. Gerai, kad tokia laiminga baigtis. Dėl vyrų nepatyrimo, dėl aplaidumo ši kartą išlikome, o galėjo įvykti kruvinas mūšis, skerdynės...

Nebuvo tame būryje Petro Bartkaus. Jis su Jonu Venslausku ir keliais partizanais buvo išėjęs kitur. Nuslėpti įvykio buvo negalima, - pasakėme vadams. Ilgai tylėjo P. Bartkus. Nebarė, nepriekaištavo, tik nuo to karto būryje buvo įvesta griežta disciplina, vyrai apmokomi naudotis įvairių sistemų ginklais, partizaninės veiklos ypatumais.

1944-1945 metų žiemą naktimis Kengių, Pakapurnio, Kebaičių kaimuose sribų nebūdavo. Bijoję. „Banditų lizdas“ - taip apibūdindavo raudonieji šiuos kaimus. Atvažiuodavo baudėjai dienomis, bet tik šimtiniais būriais. Tais metais šimtai rusų kariuomenės būrių siautėjo apylinkėse. Bėgančius nuo jų nušovė beginklius Joną Deikų, Benadą Sabaliauską, surišę ir uždegę barzdą ir plaukus, kankino šiene rastą Pakapurnio gyventoją Midų.

Ilsėjomės J. Venslausko sodyboje. Ginklus turėjome visi, bet šaudžiusių iš jų buvo vienetai. Nutarėme juos išmėginti. Pasirinkome statų Dubysos krantą ties Pakapurnio kalnu ir po vieną, ir kartu pylėme į krante sustatytus taikinius. Išbandėme kulkosvaidžius, rusiškus ir vokiškus automatus ir pistoletus. Venslauskas apmokė naudotis rankinėmis granatomis. Aidėjo Dubysos slėniai

nuo šūvių, parako dūmais pakvipo miškai, granatų sproginiai drebino tėviškės žemę... Mokėmės kariauti. Visiems geriausiai patiko vokiškos ilgais kotais rankinės granatos. Rusiškas gynybines granatas vadindavome „rupkinėmis“, - jos buvo išraižytos grioveliais, šiurkščios kaip rupūžės oda. Papleškinę gal porą valandų, persikėlėme per Dubysą ir nuėjome į Tautušių miškus. Vėliau vietiniai gyventojai pasakojo, kad Padubysyje buvo mūšis, kad žuvo keli partizanai ir daugybė rusų kareivių. Laki, tarnaujanti jų siekiams, buvo valstiečių vaizduotė... Rusų kariuomenė prisistatė ryte, bet toje vietoje rado tik krūvas tuščių gilzių.

Kritiškų valandų buvo ir daugiau. Vaikščiodavom kartais po vieną, po du. Nakvojau vieną žiemos naktį pas Petrą Janušą. Naktį atėjo rusų kareiviai. Gerai, kad Janušas, išėjęs į lauką, juos užkalbino ir iš daržinės atnešė porą butelių samagono, bryzą lašinių. Kareiviai patenkinti nuėjo tolyn į kaimą.

Už Dubysos, Saugailiuose dieną praleidinėjome išsidėstę keliose sodybose. Apie pietus pamatėme, kad gretimame kaime, ant kalniuko rusų kareiviai stato kulkosvaidžius, kažkam ruošiasi. Raguvomis, grioviais traukėmės į Dubysos pakrantę. Iki vagos buvo atvira lanka, reikėjo ją perbėgti. Rusai atidarė pasiutusią ugnį, atrodė nei vienas neišbėgsime. Visų ginklų ugnimi atsakėme ir mes. Antroje Dubysos pusėje, prie Ivanausko dvaro susirinkome visi. Visi gyvi, sveiki. Rusai kažkodėl nepersekiojo, gal matė, kad mūsų buvo kelios dešimtys, bijojo didesnio mūšio.

Didesnė dalis mūsų būryje buvo ūkininkai. Ne vienas, grįžęs į namus, ginklą paslėpdavo prie namų krūmokšniuose, imdavo į rankas plūgą ir ardavo...

Jau 1945 m. gale vieni grįžo į namus, kiti stojo į rusų kariuomenę, nes karas buvo pasibaigęs, kiti visam laikui liko partizanų gretose.

Tais pačiais metais mane ištiko nelaimė. Turėjau linų apdirbimo patalpas, mašinas. Minant linus, į jaują atėjo būrys stribų. Susijaudinau, nes liepė baigti darbą ir eiti iš daržinės. Vienas iš jų, priėjęs prie mašinos, paėmė mane už peties. Nusigandau, nes jaučiausi prieš juos kaltas. Nepajutau, kaip mano rankos plaštaka pakliuvo į mašinos volus. Sutraiškyti visi dešinės rankos pirštai. Biliūnų ligoninėje dešinę ranką nupjovė iki riešo. Visam gyvenimui likau invalidas.

Nelikau abejingas partizanų veiklai ir toliau. Kuo galėjau - padėjau. Su P. Bartkumi susitikinėjau rečiau. Užduočių iš jo gaudavau ir jas atlikdavau.

Rusišką automata, kurį turėjau partizanaudamas, įkėliau į skarotos eglės viršūnę, užmaskavau šakelėmis ir palikau. Apylinkės pirmininkas Romas Mickus matavo žemę. Jam padėjo Stepas Minalga. Šis pamatė eglėje automata ir parodė Mickui. Išėmė Mickus iš eglės ginklą, kartą iššovė ir išsinešė. Tylėjo R. Mickus apie ginklą, radimo vietą, - neišdavė. Apie tai niekam neprasitarė ir Stepukas. Vėliau sužinojau, kad R. Mickus buvo partizanų rėmėjas, nes kitaip būčiau buvęs areštuotas, nuteistas. Kitą karinę amuniciją paslėpiau tvarte - slėptuvėje. Belgišką pistoletą, nupirtą dar vokiečių okupacijos metais iš vieno policininko, per Algimantą perdaviau partizanams.

Pistoletą perdavimas vos nesibaigė tragiškai. Iš Petro gavęs prašymą perduoti vyrams pistoletą, išėmęs jį iš slėptuvės pamačiau, kad nejudinamas keletą metų pistoletas aprūdijo, aptrauktas kažkokia lipnia mase. Nutariau, kad reikia jį apvalyti. Kito patikimo pagalbininko apart Algimanto neturėjau.

Atėjo jis pas mane į namus. Atsinešėme žibalo, vatos, skudurų ir, vadovaudamiesi schema, kurią radome knygelėje „Automatiniai pistoletai“, pradėjome jį ardyti, valyti atskiras detales, šovinius. Aš viena ranka mažai ką galėjau padėti. Įpusėjus darbui, žvilgtelėjau pro langą ir kieme pamačiau būrį rusų kareivių. „Garnizonas!“ - riktelių. Algis buvo apsirengęs kelnes, kurių galai buvo sukišti į batus. Vienu mostu jis nuo stalo sušlavė viską į kelnes. Už minutės kambaryje pasirodė garnizono kareiviai. Patikrinę dokumentus, apžiūrėję kambarius, - išėjo.

Abu ilgai tylėjome. Neatidūs buvo kareiviai - smirdėjo žibalu, ant stalo matėsi taukuotos dėmės. Jeigu būtų į tai atkreipę dėmesį, iškratę Algi, būtume abu nuteisti keliolikai metų.

Paprašiau, kad Algis neštųsi namo pistoletą, surinktų jį ir perduotų partizanams, kuriuos aš nukreipsiu pas jį. Viską jis atliko puikiai. Išbandydamas surinktą pistoletą, sakė iššovęs vieną kartą klėtyje į laiptų turėklus. Mūsų neatsargumas šį kartą baigėsi laimingai.

Turėdamas tik kairę ranką, negalėjau vykdyti didesnių krovinių pernešimo iš vienos vietos į kitą. Užduotis padėjo vykdyti artimiausias ir patikimas mano pagalbininkas - sūnėnas Algimantas iš Beržytės.

2002 m.

Sovietmečiu išleistuose J. Žemaičio tardymo protokoluose* rašoma: „1945 m. sausio mėn. į vienkiemį, kur aš slapsčiausi, atėjo ginkluotų LLA dalyvių grupė - P. Bartkus, V. Juodis, A. Petryla. Jie pasiūlė man stoti į LLA būrius ir vadovauti jų ginkluotai organizacijai.

1945 m. birželio 2 dienos naktį mano vienkiemyje vėl pasirodė P. Bartkus su grupe nepažįstamų „banditų“. Jie pasiūlė pereiti į jų „gaują“. Tą naktį aš išėjau su jais. Viename iš Lukaičių kaimo vienkiemio susitikau su kitais „gaujos“ dalyviais. P. Bartkus įteikė man automatą PPD. Iš vienkiemio patraukėme į Bedančių mišką Raseinių valsčiuje, kur palapinėse gyvenome apie 40 vyrų. Iki liepos 15-17 dienos būrys vadinosi „Žebenkštis“ rinktinė.“

„Žebenkštis“ rinktinė, kuriai tuo metu vadovavo kapitonas J. Čeponis, buvo sudaryta iš 4 būrių. Būrių vadai buvo J. Venslauskas, Vareikis, Pranckevičius ir P. Morkūnas.

Ėjau tik penkioliktus metus, bet matyti partizanus teko dažnai. Šiluvos valsčiuje, Nagių kaime, mamos sesers Leonoros Keparutienės sodyboje dažnai būdavo rinktinės, būrių vadai. Esu ten matęs J. Žemaitį, P. Bartkų, J. Venslauską, P. Morkūną. Iš Pakapurnio gal porą kartų esu ten lydėjęs Petro draugę Aldoną Poderytę. Įsimintina, kaip paaugliui, kelionė į padubysį. Nuvažiavęs pas tetą į Nagius, radau keletą partizanų. Tarp jų buvo ir Petras Bartkus. Savaimė aišku, nežinojau, kas jie, iš kur, bet žavėjo mane jų elgesys, drausmė, laikysena. Ypač išpūdingai atrodė vienas iš vadų ryžais plaukais, dideliais raudonais ūsais vyriškis, kurio kilmės ir pavardės ir šiandien nežinau. Buvo tą vakarą ir Antanas Keparutis, tetos Leonoros vyro brolis, tuo metu - stribas. Naktį miegojau - nemačiau kada ir kur išėjo vyrai.

Dar iš vakaro Bartkus buvo įspėjęs, kad rytoj kartu su Antanu nuvažiuočiau prie Dubysos ir parvaryčiau atgal vežimą ir arklių, nes Antanas turįs pasilikti padubysyje. Išvažiavome anksti. Į

* „Kruvinos žudikų pėdos“, Vilnius, 1968 m., 254 psl.

vienkinkį prikrautą šieno vežimėlį pakinkytas tetos kumelė. Važiuojant po kojomis pajutau kažką kieto. Nustūmęs šieną, pamaciau maišą, kuriame buvo ginklai. Klausiamai pažiūrėjau į Antaną:

- Uždenk maišą šieniu. Supranti ką vežame...

Netoli Dubysos Antanas liepė sustoti prie pakelyje esančios sodybėlės. Atnešė du maišus bulvių ir įmetė į vežimėlį.

- Jeigu grįžtant kas nors sustabdytų, sakyk, kad stribas Antanas liepė parvežti bulvių.

Nuvažiavome kažkur prie Dubysos, netoli Vitkiškės bažnytelės. Pamatę mus atvažiuojančius, kieme pasirodė keli neginkluoti vyrai, atidarė vartus, daržinės duris. Įvažiavome į daržinę. Vyrai, išėmę maišą, iš jo pradėjo traukti ginklus ir dėti ant daržinėje paklotų lentų. Šeimininkė pakvietė į kambarį išgerti pieno. Viduje radau Petrą ir dar vieną jauną vyriškį. Abu buvo neginkluoti, - apsirengimu ir elgesiu paprasti valstiečiai. Prisimenu, - Petras ant stalo buvo pasidėjęs pluoštą popieriaus, pieštuką, matyt kažką rašė. Dar kartą atsisveikinome.

Ypatingą dėmesį P. Bartkus skyrė jaunimui. Dažnai bendravo su penkiolikmečiais, šešiolikmečiais. Esu girdėjęs jo mintis apie tokio amžiaus jaunuolius: suaugę žmonės turėjo vienokių ar kitokių nuodėmių tarpukario, pirmosios rusų okupacijos, vokiečių okupacijos metais. Rusų saugumiečiai tų „griekų“ tiesiog ieškojo - norėjo žmones tuo pagrindu pakinkyti į savo šnipinėjimo - išdavystės arklą. Jaunuoliai, daugiausiai moksleiviai, KGB'istų dėmesio centre nebuvo, nors jų, vienokiu ar kitokiu būdu padedančių partizanams, kaime buvo daug. Iš aplinkinių kaimų mano vienmečiai, kuriuos gerai pažinau, tik vienas kitas neturėjo nieko bendro su mišku. Saugojo Petras jaunus bendražygius, - išaiškinęs situaciją, išpėjęs apie galimas pasekmes, pavesdavo jiems tik pačias nepavojingiausias užduotis. Tokių užduočių iš jo, brolių Pakarklių, J. Venslauskos gaudavome jau nuo 1945 m. Mano bendražygiai buvo pusbrolis Antanas Petrauskas, Pakarklių sūnėnas Alfonsas Alimaitis, kaimynas Vytautas Grinius. Pažinau ne vieną partizaną,

kuris iš pažiūros atrodė vienmetis su manimi. Aišku, kas jis, iš kur, kiek metų, teirautis buvo neleistina.

Vytauto Steponaičio knygoje „Laisvės kovų aukos pietų Žemaitijoje“, išleistoje 1996 m., gal tik apytiksliai parašyti žuvusių partizanų gimimo metai. Gimusių 1930, 1931, 1932 m. priskaičiavau 54, 1930 m. - 26, 1931 m. - 12, 1932 m. ir net vėlesnių metų - 16. Pavyzdžiui, Genutė Juodytė iš Armonų kaimo Betygalos valsčiaus į mišką išėjo 15 m. Žuvo kovoje 1951 m. Viktoro Šniuolio sesuo Birutė, gimusi 1931 m., į partizanų būrį išėjo 1944 m., žuvo Šimonių girioje. Gera pažinau G. Stulgaitytę, gimusią 1929 m. Devyniolikmetė partizanė Brigita mūšyje sunkiai sužeista 1948 m., tardant KGB'istams nukapojus jos rankų pirštus, už kelių dienų mirė.

1945 m. birželio mėnesį per ryšininę, gyvenusią prie Pakapurnio gretimame Kebaičių kaime Janiną Čepaitę, tuo metu dirbusią netoli Raseinių esančiame Biliūnų dvare ligoninėje, sužinoję, kad gydomas ir KGB saugomas Lietuvos kariuomenės leitenantas J. Kasperavičius, J. Žemaičiui ir P. Bartkui paruošus išlaisvinimo planą, partizanai apsupo ligoninę, nuginklavo sargybinius ir išlaisvino J. Kasperavičių. Operacijai vadovavo J. Čėponis.

J. Žemaitis, P. Bartkus, J. Čėponis siekė susivienijimo tikslu užmegzti ryšius su Tauragės, Kėdainių, Šiaulių, Jurbarko partizanais.

1945 m. balandžio mėn. grupė partizanų, vadovaujami P. Bartkaus,ėjo į Tauragės apskritį susitikti su vietiniais partizanais. Užmegzti ryšių nepavyko, - Raseinių valsčiaus Paparčių miške partizanai sutiko kitą grupę, kuri, nepažinusi savų, pradėjo mūšį. Susišaudyme žuvo A. Petryla, sunkiai sužeistas V. Juodis.

Apie pažintį su P. Bartkumi, Juodžių šeimos likimą rašo Viktoro sesuo Birutė Juodytė-Velutienė.

Laisvės kovos prie Luknės

Birutė Juodytė- Velutienė

Tėvelis, užsidirbęs pinigų Amerikoje, prieš pirmą pasaulinį karą grįžo į Lietuvą. Betygalos valsčiuje, Armonų kaime nusipirko 18 ha žemės ir ant Luknės kranto pasistatė gražią sodybą, pasiturinčiai gyveno.

Gausi buvo Juodžių šeima - du sūnūs ir keturios dukterys. Patys, be samdinių, dirbo žemę, augino duoną, gerbė bažnyčią ir aplinkinius žmones. Niekas niekada pikto žodžio apie tėvus nėra pasakęs. Ramiai Juodžiai gyveno iki pirmosios rusų okupacijos. Komunizmo idėjos mūsų šeimai buvo svetimos. Jau keturiasdešimtais metais organizavosi buvę šauliai, Lietuvos kariuomenės kariai-atsarginiai, kaupė ginklus, rengėsi kovai su okupantais.

Prasidėjus karui, tiek Juodžiai, tiek kiti patriotiškai nusiteikę valstiečiai tikėjo, kad vokiečiai atneš laisvę, grąžins Lietuvai nepriklausomybę. Džiaugėsi Kaune susikūrusia laikinąja Lietuvos vyriausybe. Neilgai džiaugėsi, greitai Lietuvos vyriausybė buvo nepripažinta, likviduota. Norėdamas padėti savo kraštiečiams, brolis Viktoras stojo į policiją. Tarnavo Betygaloje. Su pirmųjų karo dienų vietiniais žydšaudžiais kalbos nerado, - liko jų idėjiniu priešu. Bendraminčiai buvo netolimi kaimynai Gedminai, Lušai, Petras Bartkus, Jonas Venslauskas. Arčiau su Petru Bartkumi mano broliai susipažino vokiečių okupacijos metais. Mūsų sodyboje buvo įrengti du bunkeriai - slėptuvės, kuriose vyrai kaupė ginklus, nakvodavo iš Kauno ir Raseinių atvažiuavę LLA kovotojai. Ginklus rinko karo pradžioje išmėtytus rusų kareivių, vėliau už degtinę ir maisto produktus pirkė iš vokiečių. Slėpė juos bunkeriuose, padedant Betygalos kunigui Plankiui, po bažnyčios altoriumi.

1943-1944 metais raudonieji partizanai pradėjo drąsiau veikti ir apiplėšinėti taikius kaimo gyventojus. Vyrai priešinosi rusų terorui ir ginklus laikydavo paruoštus namuose. Vokiečių kariuomenės kaimuose ir mažuose miesteliuose nebuvo. Policija - lietuviai. Dalis jų LLA nariai. Jau 1943 metais mūsų sodyboje susirinkdavo atsargos karininkai, studentai iš Kauno, vietiniai laisvę mylintys vyrai. Nors jaunesnis už kitus, susirinkimams, pasitarimams

Stepono Bartkaus sodyboje Pakapurnio kalno fone. 1944 m.
Iš kairės: Steponas Bartkus, Aldona Poderytė, Petras Bartkus,
nežinoma moteris, Birutė Bartkutė (profilu), Viktoras Juodis

kovai prieš vokiečius ir raudonuosius partizanus vadovavo Petras Bartkus. Kita slaptų susitikimų vieta buvo Mato Gedmino, Petro Bartkaus motinos brolio sodyboje Saugailių kaime.

Dirbo vyrai Lietuvos labui. Spauda, žodžiu, o reikalui esant ir ginklu, kovojo prieš vokiečius, nepasidavė norėjusiems juos nuginkluoti, sunaikinti raudoniesiems partizanams.

Dar tarpukario Lietuvoje tėvelis, norėdamas nusausti dirvas, griovius kasti samdė „zimagorus“. Vienas iš jų buvo vietinis rusas Borodica. Jis puikiai pažino mūsų šeimą, žinojo jos požiūrį į okupantus. Vokiečių okupacijos metais Borodica vadovavo raudonųjų partizanų būriui, veikiančiam Betygalos apylinkėse. Tai buvo „keršytojo“ grupės padalinys.

Griežė dantį Borodica ant Juodžių, Bartkaus ir kitų laisvės kovų dalyvių šeimų. Ne kartą įspėjo Juodžius, kad iššaudysią jų šeimą, sunaikinsią sodybą.

1944 metų gegužės 13 dieną name buvo susirinkę gal 10-12 kaimynų. Vyko tradicinės Lietuvos kaime gegužinės pamaldos. Dar nepradėjus melstis, pasigirdo beldimas į duris, kurios buvo iš vidaus užkabintos kabliu. Tėtis atidarė duris ir prieš save pamatė rusiška uniforma kareivį, kuris rankoje laikė automatą. Tėvas buvo ryžtingas, - viena ranka trenkė per automatą, kita uždarė ir užkabino kabliu duris. Broliai čiupo visada paruoštus ginklus. Maldininkai sugulė ant grindų. Brolis Vytas pro langą paleido pirmuosius šūvius. Šokome su broliu Viktoru į namo palėpę ir nuo aukšto pradėjome šaudyti į užpuolėjus. Viktoras vieną nušovė kieme prie šulinio, aš, nesitaikydama šaudžiau tik į kiemo pusę, kuriame šmirinėjo užpuolikai. Iš medžioklinio šautuvo pro langą bumsėjo tėvas. Rusai, atsitraukę nuo namo, ruošėsi šturmui. Nutilo Vyto šūviai. Nusigandome, nes rusai pavieniais šūviais pliekė į duris, į langus. Šovinių name turėjome nedaug - kiti ginklai ir šoviniai buvo slėptuvėse tvarte, klėtyje. Rusai iš už šulinio pradėjo šaudyti iš kulkosvaidžio. Už pusmetro nuo Viktoro kulkos suvarpė lovą. Staiga nuo klėties sukaleno kitas kulkosvaidis.

- Vytas! - nudžiugo Viktoras.

Pasirodo per sodą, pro daržus, Vytelis nubėgo į klėtį, kurioje buvo paruoštas kulkosvaidis ir pradėjo pliekti į užpuolikus. Raudonieji kareivos atsišaudydami per pievas bėgo prie Luknės. Vytelis šaudė kol baigėsi šoviniai. Sukilo ant grindų gulėję kaimynai. Užėmę gynybos pozicijas pasiruošėm tolimesniam mūšiui, nes laukėm pakartotino puolimo. Po pusvalandžio, paruošę ginklus, išlindom į kiemą. Už keliolikos metrų nuo namo gulėjo du rusų partizanai. Prie šulinio - trečias. Nespėjo partizanai paimti žuvusių ginklus, kitą amuniciją. Taip mūsų atsargas papildė du automatai ir kulkosvaidis. Išaušus apžiūrėjome bėgusiųjų pėdsakus. Ant rasotos žolės matėsi kraujo lašai. Vėliau aplinkiniai žmonės pasakojo, kad raudonųjų partizanų vadas Borodica sunkiai sužeistas. Visi žuvusieji buvo ne vietiniai, - neturėjo jokių dokumentų. Ryte iš Betygalos atvažiavo policija. Kunigas Plankys, keli vokiečiai iš Raseinių. Rusų partizanus nuvežė į Betygalą ir palaidojo už kapinių tvoros.

Pas mus atvažiavo brolių bendražygiai P. Bartkus, P. Morkus, J. Venslauskas. Artėjant frontui iš rytų, rusų partizanai suaktyvėjo, - puldinėjo ir naikino jiems priešiška nusiteikusius gyventojus, degino jų sodybas. Prieš kelias dienas jie norėjo sunaikinti P. Bartkų jo sodyboje Pakapurnio kaime.

Petro ranka buvo taiklesnė, - žuvo vienas raudonasis partizanas. Aplinkinių kaimų vyrai nutarė apsiginkluoti ir naktimis būriais saugoti gyventojus.

Naujo užpuolimo laukėme ir mes. Kad per langus neįmestų granatų, juos užmūrino plytomis palikę angas atsišaudymui. Laukėme naujo raudonųjų puolimo. Budėjome ne vieni. Po užpuolimo Petras Bartkus beveik visą laiką gyveno pas mus, vadovavo pasiruošimui gynybai. Bendražygiai buvo Gedminai, Vaitkiai, Lušai ir kiti ūkininkai. Matydami jėgą, raudonieji partizanai bijojo ginkluotų valstiečių ir iki fronto priartėjimo visiškai pasitraukė iš mūsų apylinkių.

Jautė vyrai, kad vokiečiai pralaimi. Reikėjo spręsti, ką daryti toliau. Trauktis į vakarus su vokiečiais, parūpinti reikiamus dokumentus siūlė Betygalos kunigas Plankis. Susirinkę mūsų sodyboje vyrai tarėsi, kūrė tolimesnius planus. Nuomonių buvo įvairių. Svarstymams, kaip paprastai, vadovavo P. Bartkus. Jo sprendimas - likti tėvynėje, ginti ją nuo raudonųjų okupantų. Tą mintį palaikė ir kiti bendraminčiai. Kategoriškas šiuo klausimu buvo tėtė:

- Myliu savo prakaitu aplaistytą tėviškės žemę ir tik prievarta gali atitraukti mane nuo jos. Dievo rankose mūsų likimas, - iškilmingai pasakė jis.

Pritarėme jo minčiai, nors puikiai supratome, kad netrukus gimtąją žemę teks ginti ginklu. Petras sprendimui pritarė ir tolesnės dienos buvo skirtos pasiruošimui partizaninei kovai. Ginklų sukaupę turėjome daug, bet apginkluoti būsimus laisvės kovų dalyvius - savanorius, kurių buvo gausu, - nelengva. Petras Bartkus savo gimtinėje taip pat turėjo kelias ginklų slėptuves. Aprūpinti ginklais busimuosius partizanus, vyrai stengėsi centralizuotai: prie mūsų sodybos, Luknės krante, įrengė ginklų sandėlius, kuriuose visą parą budėdavo du ginkluoti vyrai.

Rugpjūčio pradžioje vokiečiai pasitraukė į vakarus. Frontas sustojo prie Raseinių. Mūsų kraštą užplūdo raudonoji armija.

Frontui nusiritus už Dubysos, broliai Viktoras ir Vytautas, aš ir sesuo Irena išėjome iš namų. P. Bartkus, surinkęs gana didelį aplinkinių vyrų būrį, vadovavo Armonų, Saugailių, Pakapurnio, Betygalos partizanų būriams. Broliai išėjo su juo. Mes su Irena slapstėmės pas pažįstamus Šiluvos apylinkėse. Ilgai mus globojo Šiluvos valsčiaus Nagių kaimo gyventoja Leonora Keparutienė, Petro Bartkaus pusseserė. Jos sodyboje, tarp Šilų ir Žaiginio miškų buvo partizanų susitikimų, pasitarimų ir poilsio centras. Namuose liko tėvai, seserys

Valerija ir Genutė. Tėvai ir sesuo Valerija dar 1945 metų pradžioje buvo išstremti į Komiją, iš kur nei vienas negrįžo. Šešiolikos metų sesuo Genutė išėjo į betygališkių partizanų būrį.

1945 metais balandžio mėnesį Paparčių miške buvo sunkiai sužeistas brolis Viktoras. P. Bartkus broliui parūpino dokumentus svetima pavarde ir jį paguldėme į ligoninę Kaune. Po poros savaičių Viktoras mirė. Palaidojome jį centrinėse Kauno kapinėse (dabartiniame Ramybės parke). Laidotuvėse persirengę, nusigrimavę dalyvavo P. Bartkus, brolis Vytautas, keli bendražygiai partizanai. Kadangi mūsų šeima buvo sunaikinta, kapus perkėlus į Petrašiūnus, brolio palaikai liko vietoj ir ilsisi Ramybės parke.

Žuvus broliui savo globon mane perėmė Petras Bartkus. Būdavome Šiluvos, Žaiginio, Tautušių miškuose. Dar prieš Virtukų mūšį, netoli Betygalos, J. Žemaitis buvo lengvai sužeistas į koją. Gaudavau iš Šiluvos vaistininko Leskausko vaistų ir perrišinėdavau jo žaizdą. 1945 metų rudenį mane užpuolė šunvotės. Susirgau rimtai. Miško sąlygomis išsigydyti negalėjau, nes visas kūnas buvo išpiltas skaudulių. J. Žemaitis, P. Bartkus, brolis Vytas atvedė mane į Beržytės kaimą pas Petrauskus. Anelė Bartkutė-Petrauskienė buvo P. Bartkaus pusseserė. Įkurdino mane Petrauskai klėtyje po grindimis padarytoje slėptuvėje. Ant slėptuvės dangčio užstatytoje lovoje miegojo jų sūnus Algimantas. Tai buvo mano žvalgas, pasiuntinys, ryšininkas. Beržytėje gyvenau apie du mėnesius. Aplankyti ateidavo brolis Vytas, P. Bartkus ir kiti partizanai. Su Petrauskiene skalbdavome vyrų drabužius, parūpindavome maisto produktų, palaikydavome ryšius su kitomis partizanų grupėmis. Į susitikimo vietas arkliu arba dviračiu nuveždavo A. Petrauskienė arba jų sūnus Algimantas. Nekartą P. Bartkus yra minėjęs, kad jo giminaitis Algimantas auga tikras lietuvis. Iš Raseinių medicinos felčerio Lazdausko gautais vaistais A. Petrauskienė mane išgydė. Jaučiausi saugiai, nes niekas neįtarė, kad prie vieškelio esančioje sodyboje gali slėptis „banditė“. Mano sargybinis Algimantas buvo drąsus, bet atsargus berniukas. Sutartu ženklu į klėties ar namo sieną įspėdavo apie pasirodžiusius stribus, pasitikdavo, įleisdavo ir išleisdavo atėjusius partizanus.

Į mišką grįžti negalėjau, slapčiausi pas tolimą giminaitę Andriušaičių kaime. Pamatė ten mane kaimynė Monika - pažino. 1945 m. vėlų rudenį areštavo, nuteisė 25 metams. Grįžau iš Sibiro lagerių į Lietuvą po dvylikos metų.

Sodyba sunaikinta. Tėvų ir sesers kapų, kurie mirė Komijoje, - nežinau. Brolis Vytautas žuvo 1948 metais. Stribai jį užkasė Betygaloje, kalkių duobėje.

Sesuo Genutė Juodytė-Pracišauskienė, partizanavusi šešis metus, žuvo 1951 metais Betygalos valsčiuje, Jakaičių kaime, Onos Butkuvienės sodyboje. 1949 m. Genutė pagimdė sūnų. Nežinia kas buvo priėmėja, nežinia kaip nėsčia jautėsi ji pati, bet aišku, kad prieš ir po gimdymo ilgai vienoje vietoje pasilikti negalėjo. Sūnų teko palikti gerų žmonių globoje, o pačiai, kiekviename žingsnyje sekant mirčiai, klajoti tėviškės žemėje. Bevardžio sūnaus tėvas Romualdas žuvo 1949 m. Sūnus, lyg laisvės žiburys,ėjo iš rankų į rankas. Nežinomas, bevardis, nes nuo aplinkinių akių jį gaubė paslaptis. Kiek ir kur gyveno, - nežinoma. Nežinomybė ir šiandieninis jo likimas: gal vaikšto kur nors žeme 55 metų partizano sūnus, o gal jo, mažamečio partizano, smulkūs kauleliai guli kažkur tėvų išvaikščiojoje, ašaromis ir krauju aplaistytoje tėviškės žemėje.

Laiškų į lagerį man niekas nerašė. Po dvylikos kančių ir pažeminimo metų, grįžus į Lietuvą, sužinojau, kad ištikimas tėvynei sūnus Petras Bartkus žuvo 1949 metų rugpjūčio 13 dieną. Gyvenime sutikau daugybę žmonių. Lygaus jam - ne. Tai buvo dvasinio tobulumo, aukštos moralės, meilės Lietuvai Dubysos sūnus. Lai ilsisi Jis ramybėje po daugelio metų kovų už Lietuvos laisvę. Gyveno Jis giliai tikėdamas Dievu ir mirė, manau, su Dievo ir Tėvynės vardu lūpose. Palaiminta lai būna Jo kilni siela Aukštybėse, o žemėje Jo atminimas tarp kitų Lietuvos didvyrių, tegu išlieka laisvę mylinčių Lietuvos žmonių tarpe amžinai.

Marijampolė, 2000 m.

*

Organizuojant ryšius su kitomis apygardomis, Kęstučio apygardos vadų J. Žemaičio, P. Bartkaus, kitų LLA štabo darbuotojų buvo nuspręsta, kad legalizacija visada bus laikoma priesaikos sulaužymu, dezertyravimu. Apie tai rašo D. Kuodytė Laisvės kovų archyvo 12 Nr. 6 psl.:

„Iš šio įsakymo matome griežtą Žemaitijos partizanų vadų poziciją legalizacijos atžvilgiu. Tauro, Dainavos, Aukštaitijos partizanai galėjo pasirinkti, bet Žemaitijoje tai buvo laikoma priesaikos sulaužymu ir dezertyravimu. Tokia nuostata išliko iki galo. Tai buvo dėsninga - visi Kęstučio apygardos vadai - J. Kasperavičius, P. Bartkus, J. Žemaitis, J. Čėponis ir kiti buvo LLA nariai, štabų darbuotojai, nekeitę principinių nuostatų“.

Po Virtukų kautynių, smarkiai sumažėjęs A. Zaskevičiaus autoritetui, Vėgėlės rinktinė buvo panaikinta. Apygardos kūrimo darbas buvo tęsiamas. 1946 m. balandžio mėn. buvo paskelbta apie Žaibo apygardos sukūrimą. Žebenkštis ir Lydžio rinktinių vadovybė naujos apygardos vadu išrinko J. Žemaitį. Štabo nariais - P. Bartkų, J. Čėponį, A. Zaskevičių.*

1945 m. žiemą P. Bartkus ilgesniam laikui buvo apsistojęs Viduklės valsčiaus Andžilių kaime įrengtame bunkeryje. Ten spausdino įsakymus, atsišaukimus, o nuo lapkričio mėnesio - laikraštį „Laisvės varpas“, kurį per ryšininkus gaudavo visi Žaibo apygardos būriai.

1946 m. pradžioje J. Žemaitis svarstė planus 1946 m. veiklai. Pagrindinis tikslas - suformuoti apygardą ir sudaryti štabą, kad jis galėtų vadovauti ginkluotiems būriams, kurie bus apygardos sudėtyje.

1946 m. sausio mėn. buvo ruošiamasi rinkimams į TSRS aukščiausią tarybą. P. Bartkus, J. Žemaitis, J. Čėponis nutarė organizuoti rinkimų boikotą. P. Bartkus Kęstučio apygardos leidžiamame

* Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė. „Žuvusiųjų prezidentas“, 73 psl.

laikraštyje rašė prieš rinkimus nukreiptus straipsnius, kuriuose ragino gyventojus visapusiškai ignoruoti rinkimus. Buvo leidžiami atsišaukimai, informaciniai lapeliai. Ginčaišių rinkiminė apylinkė Raseinių valsčiuje ir Rimkiškių Viduklės valsčiuje rinkimų išvakarėse partizanų buvo apšaudytos.

Tų pačių metų pavasarį J. Žemaitis ir P. Bartkus perėjo į Šiluvos valsčiaus P. Morkūno rinktinę. Tikslas - užmegzti ryšius su Šiaulių ir Kėdainių rinktinėmis. Ryšiais su kitomis rytinėje dalyje esančiomis rinktinėmis rūpinosi P. Bartkus. Būnant P. Bartkui Morkūno grupėje, buvo leidžiamas laikraštis „Alio“. Jame, medžiagą redaguojant P. Bartkui, buvo spausdinami straipsniai po grinžio veiklos, tarptautinės padėties temomis. Spauda per ryšininkus buvo siunčiama į kitus būrius.

Liepos 6 d. rytą, didelės priešų pajėgos atakavo stovyklą Pyragių miške. Sumaniai vadovaujant J. Žemaičiui, partizanai, netekę vieno kovotojo, pasitraukė į Rekyvos pelkes. Smulkiau apie šį mūšį, kuriame dalyvavo ji pati, savo prisiminimuose rašo Nina Nausėdaitė.

Nina Nausėdaitė - partizanų ryšininkė tarp Tauro ir Kėstučio apygardų 1945-1947 metais. Už nuopelnus apdovanota Vyčio Kryžiaus Ordinų, jai suteiktas karinės kapitonės laipsnis. Mirė 2004 m. rugpjūčio 6 d. Kaune.

Laisvės kovų sūkuryje

Nina Nausėdaitė

Nuo jaunystės viliojo paukščio skrydis: beribė erdvė, žvaigždynai, danguje plaukiojį pilki debesėliai traukė į save. Svajojau apie lakūnės karjerą. Jaučiausi sveika, energinga, mėgau techniką, - laukiau progos ir sąlygų įgyvendinti realybėje savo svajonę.

1942 m., vokiečių okupacijos metu, pradėjau mokytis Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. Pasirinkimo priežastis - galimybė įstoti į sklandytojų klubą išmėginti pradžioje nesudėtingus skrydžius, iš aukštumų pamatyti gimtosios žemės, kurią labai mylėjau, vaizdus. Kurse buvo tik berniukai ir aš - vienintelė mergaitė. Pradžioje jaučiausi nedrąsiai, bet tolesnės mokslo dienos buvo geros: berniukai buvo kultūringi, draugiški, susirinkę į Kauną iš visos Lietuvos, gerbė ir mylėjo mane, ilgakasę mergaitę.

Kaip kurso draugą ten pirmą kartą pamačiau Petrą Bartkų. Raseinietis, nuo Dubysos krantų, septyniolikmetis jaunuolis savo elgesiu, kultūra padarė gilų įspūdį. Daugiau suartėjome įstoję į sklandytojų klubą. Remontavome ir restauravome senus sklandytuvus, Kulautuvoje įsirusėme bazę ir ten pradėjome pirmuosius skrydžius.

Dauguma bendramokslių berniukų buvo tikri Lietuvos patriotai - nekenė pirmosios bolševikų okupacijos, netoleravo ir fašistinės Vokietijos veiklos ir represijų Lietuvoje. Kūrėsi antifašistinės organizacijos, kiek leido galimybės leidžiama pagrindinė spauda.

Su Petru sugyvenome gerai. Tarp mūsų politinių paslapčių nebuvo. Abu mylėjome laisvą nepriklausomą Lietuvą, abu neapkentėme vienų ir kitų svetimšalių okupacijos. Jau pirmosiomis mokslo dienomis Petras išsiskyrė iš kitų jaunuolių savo energija, mąstymu, sugebėjimu vadovauti. Greitai jis pasidarė kurso autoritetu - lyderiu.

Lietuvos kariuomenės karininkai, vokiečių okupacijos metu netarnaują fašistams, sukūrė Lietuvos Laisvės Armijos organizaciją. Jai priklausė nemaža dalis kurso draugų. Tai V. Stašaitis, V. Sinkevičius, K. Pyplys, A. Šlapikas. Petras

Nina Nausėdaitė

Bartkus prisiekė LLA 1942 metų vasarą. Prasidėjo jo antifašistinė veikla. Dalyvavo jis pagrindinėje spaudoje, kūrė kovinius būrius. Reikėjo ginklų, nes vokiečiai buvo žiaurūs savo priešams ir už kiekvieną smulkiausią pasipriešinimą - sušaudydavo. Turėjo LLA ginklų, užsilikusių nuo pirmųjų karo dienų, nuo sukilimo prieš rusus Kaune, už pinigų arba maisto produktus pirkdavo iš atskirų vokiečių įgulų kariškių. Petras buvo vienas aktyviausių šios veiklos dalyvių: kūrė planus ateičiai, numatydamas vykdomų priemonių tikslumą, tobulino konspiraciją.

Pirmoji mūsų kurso auka buvo LLA kovotojas Vytautas Sinkevičius, kuris, norėdamas apsirūpinti šaudmenimis, vokiečių sargybos buvo pašautas, areštuotas, saugomas vokiečių policijos paguldytas į Kauno Raudonojo Kryžiaus ligoninę. Lankėme jį ligoninėje. Pradėjus sveikti, Petras sukūrė planą jėga išlaisvinti Vytautą iš ligoninės ir tolimesniam slaugymui pervežti jį į savo tėviškę, kur jau buvo sukaupotos ir apginkluotos gana stiprios LLA pajėgos.

Sumanymas nepavyko. Dėl nepakankamos ligoninės personalo priežiūros Vytautą ištiko stabligė ir jis mirė. Laidojome visas kursus. Vytauto Didžiojo bažnyčioje laidojant V. Sinkevičių, šv. Mišių metų giedojo Beatryčia Grincevičiūtė.

Po šio ir kitų įvykių juodi debesys užtemdė LLA veiklą. Prasidėjo areštai, persekiojimai. 1944 metų pavasarį iš mokyklos turėjo pasitraukti K. Pyplys. Grįžus raudoniesiems, jis ryžtingas ir drąsus Suvalkijos partizanas „Mažytis“.

Su mokykla ir Kaunu atsisveikino ir Petras Bartkus, nuo šio laiko gyvenęs Raseinių valsčiuje gimtajame Pakapurnio kaime. Atvažiuodavo Petras į Kauną, susitikdavo su LLA vadais, išvažiuodavo atgal į Raseinius ir ten plėtė LLA veiklą, ginklavosi kovai prieš artėjančią iš rytų raudonąją terorą.

1944 m. vasarą, priartėjus frontui prie Kauno, mokykla užsidarė. Grįžau į tėviškę. Rusams užėmus Kauną ir didesnę dalį Lietuvos, sesuo Elena, Medicinos instituto studentė, dirbo Raudonojo Kryžiaus ligoninėje medicinos sesele. Elena padėdavo partizanams medikamentais, slaugė sužeistuosius ir persekiojama KGB, buvo priversta išeiti į mišką. Rusų saugumo dėmesin pakliuvo ir visa mūsų šeima. Areštavo ir mane. Saugumiečiai norėjo nustatyti mano ryšius su partizanais. Tardė saugumo viršininkas žydas Odincovas. Mano ryšių su partizanais saugumiečiai nenustatė. Po mėnesį trukusio arešto mane paleido. Aišku, kad tai buvo laikina. Palikome namus visam gyvenimui ir kartu su mama nelegaliai įsidarbinome kitame Lietuvos krašte - Pavenčių cukraus fabrike.

Dar būnant Petrui Technikos mokykloje, buvo sutarta, kad kai gausiu iš jo nurodymą, įsijungsiu į kovą su artėjančiais bolševikais.

1945 m. per ryšininką gavau pakvietimą atvykti į Raseinių apylinkę susitikti su partizanu Petru Bartkumi. Petras, pirmosiomis antros rusų okupacijos dienomis išėjęs į mišką, jau buvo nemažo partizanų būrio vadas. Prisiečiau dirbti partizanų ryšininke tarp Tauro ir Kęstučio apygardų. Namų netekau. Dieną ir naktį basčiausi po Raseinių, Šiluvos, Batakių, Tauragės apylinkes Žemaitijoje, Marijampolės, Kazlų Rūdos, Prienų apylinkes Suvalkijoje. Ryšių reikalais dažnai teko važiuoti į Kauną, Vilnių. Pasidarė sudėtingas ir labai pavojingas gyvenimas. Meilė Tėvynei, neapykanta okupantams padėjo rasti jėgų ir ištvermės vykdant įvairiausias užduotis. Bendraujant su partizanais ilgesnį laiką, kartu vykstant iš vienos vietos į kitą, P. Bartkus duodavo pistoletą, kartais ir rankinę granatą. Naudotis ginklais buvau išmokusi.

Jau gyvenant nelegaliai, turėjau paimti iš Universiteto rūsių tvarstomosios medžiagos ir perduoti ją Suvalkijos partizanams. Toliau kieme turėjo laukti ryšinincai vyrai ir ryšulį perimti. Paėmiau geroką ryšulį su vaistais ir tvarslia, atidžiai apsižvalgiau ir išėjau į tuščią gatvę. Iš kažkokios tarpuvartės išėjo trys vyrai. Vieną iš karto pažinau, tai buvo saugumo tardytojas Odincovas. Bėgti buvo vėlu. Paėmė jie mane už rankos ir vedėsi Archyvo gatve. Išėjus

viena - bėgti. Jeigu iškratys, pamatys vaistus - kalėjimas. Ėjome pro pirtį, kiemus, aptvertus neaukšta tvora. Ištraukiau iš jų ranką ir tiesiog skriste perskridau tvorą. Mėtydama pėdas, kiemais, daržais, atsidūriau Šančiuose pas mokyklos draugą A. Šlapiką. Apie mano veiklą jis žinojo. Saugumiečiai mano pėdas pametė, bet visame kvartale sukėlė paieškas, norėjo sugauti pabėgusią pavojingą „banditę“. Nesusekė manęs. Kaip pabėgau, pro kur ir koku greičiu, ir šiandien neprisimenu. Žinau tiek, kad per tvoras, griovius skridau kaip paukštis. Tolesnėje veikloje buvau atsargesnė.

Žemaitijoje susitikdavau tik su partizanų vadais. Nurodymus, korespondenciją, slaptažodžius su kitais ryšininkais visados perduodavo P. Bartkus (Rimgaila, Dargis, Sąžinė). Susitikdavau J. Žemaitį, J. Kasperavičių, J. Čeponį, A. Zaskevičių. Išsiskyrė iš kitų Zaskevičius-Šalna. Jis norėjo viską žinoti, visiems vadovauti. Man jis pasirodė nepatikimas. Kažkada paklausiau P. Bartkaus, iš kur atsirado Zaskevičius būryje.

- Nežinau, - atsakė. - Jo tėvas, aukšto rango kariškis, nepriklausomoje Lietuvoje buvo karinis atašė Maskvoje. Man jis taip pat neaiškus.

Kartą, būnant partizanų štabe, į būrį atvestas KGB šnipas. Tai buvo seniai išaiškintas, partizanų ieškomas rusų žvalgybos agentas. Partizanų Karo lauko teismas jį buvo nuteisęs mirties bausme.

- Patikrinkim Šalną. Mirties bausmę šnipui įsakykime įvykdyti jam. Jeigu jis turi ryšius su rusų saugumiečiais, šnipą nenušaus, - pasiūlė Žemaitis. Bartkus Žemaičio nuomonei pritarė. Nusivedė Šalna šnipą nuo stovyklos toliau. Keli partizanai nematomi sekė Šalnos veiksmus. Šnipą Zaskevičius nušovė.

Neklydo vyrai. Zaskevičius buvo Markulio bendražygis, išdavikas. Likvidavus partizaninį judėjimą, jis laisvas gyveno Vilniuje, dirbo.

Keliauti iš vienos vietos į kitą teko daug. Partizanai vienoje vietoje ilgai nebūdavo, nes bolševikų žvalgyba, KGB agentai stebėdavo apylinkes, pranešinėdavo apie partizanų pasirodymą. 1946 m. Žebenkšties rinktinės štabas, buvęs netoli Raseinių Bedančių miške, saugumo sumetimais persikėlė į Morkūno vadovaujamą rinktinę Pyragių miške. Liepos mėnesį buvau šioje stovykloje, jai vadovavo J. Žemaitis. Stovykla buvo įruošta pagal visus karinius reikavimus: apkasai, kulkosvaidžių lizdai, stebėjimo ir sargybų postai. Vieną rytą rusų kareiviai ir vietiniai sribai glaudžiai apsupo stovyklą. Liko vienintelis

kelias - prasiveržti. Visų ginklų ugnį Žemaitis įsakė sutelkti viena kryptimi. Prasiveržėme. Žuvo tik vienas partizanas. Mėtydami pėdsakus traukėmės Rekyvos pelkių link. Trauktis teko dienos metu, nes mūšis užtruko ilgai ir prasiveržimas įvyko tik apie 15 val. Nepastebėti gyventojų pasitraukti negalėjome, bet, reikia pripažinti, tuo metu partizanus rėmė beveik visi kaimo žmonės. Jiems padedant, atitrukome nuo mus persekiojančio gausaus priešo. Įsimintini gal 10 metų berniuko veiksmai. Reikėjo pereiti nemažą tarpumiškę. Ten piemenukas ganė karves. Kažkuris iš vadų su juo susitarė, kad, jeigu pasirodys rusų kareiviai, jis pradės kiek gali garsiau rėkti kažkokį karvės vardą, jeigu aplink bus ramu, berniukas dainuos kaimo piemenukų daineles, minės kitokius karvių vardus. Vienas iš partizanų žinojo kelią per pelkes. Pavojus praėjo.

Kovojo prieš okupantus vaikai, merginos ir su ginklu rankose subrendęs jaunimas. Rasti bendrą kalbą, bendrauti su jaunimu puikiai mokėjo Petras Bartkus. Ne kartą mačiau jį šnekant su 15-16 metų berniukais, duodant jiems nurodymus kaip ir kuo gali padėti partizanams. Pasakojo, kad patikimų jaunuolių, kurie atlieka jo pavestas užduotis, yra ir prie gimtosios Dubysos. 1947 m. vasarą P. Bartkus yra man sakęs, kad, esant būtinam reikalui ir neradus kitų ryšių, jam skirtus pranešimus perduočiau jo sūnėnui A. Petrauskui. Saugojo Petras savo sūnėno ir jo šeimos ramybę, jo paslaugomis leido pasinaudoti tik kraštutiniu atveju. Bet rašydama prisiminimus apie P. Bartkų, išsiaiškinus aplinkybes ir laiką, prisimenu, kad su jo sūnėnu A. Petrausku 1947 m. vasarą, perduodama P. Bartkui skirtą pranešimą, buvau susitikusi Raseiniuose. Susitikimo aplinkybių, slaptažodžių neprisimenu. Džiaugdavosi Petras jaunimo ryžtu, patriotiškumu, bet jiems pavesdavo tik nepavojingiausias užduotis, saugodavo juos ir jų šeimas nuo KGB persekiojimo, arešto, tremties.

Markuliui pradėjus kurti VGPŠ, mane paskyrė ryšininke tarp apygardų ir vyriausios vadovybės. Į susitikimus su partizanų vadais teko lydėti ir patį Markulį. Ryšininės patirtis man diktavo taisyklę, - žinoti kuo mažiau, tik tai, kas būtina. Markulis buvo kitoks: važiuojant, einant į susitikimus, nuolat klausinėjo, kaip vadinasi tas ar kitas kaimas, kokios ryšininčių-tarpininkų pavardės, koks nuotolis nuo didesnio miesto, kur ir su kuo susitiksime partizanų stovykloje. Mano atsakymas buvo vienas - nežinau. Tai, mačiau, nervindavo Markulį.

Tikėjo juo J. Žemaitis, šaltai, bet neįtariai sutikdavo P. Bartkus. J. Kasperavičius matė kažką negero ir savo įtarimus nekartą išdėstė J. Žemaičiui ir P. Bartkui.

1947 m. buvo ruošiamas partizanų vadų suvažiavimas. Apie vadų susitikimą žinojo ir Markulis. Suvažiavimo išvakarėse rinkomės Vilniuje, Žygio gatvėje Nr. 85. Ten Juozas Lukša pranešė, kad Markulis-Erelis išdavikas. Iš Vilniaus išvykome slapta ir skubiai. Vyras norėjo Erelį išvilioti iš Vilniaus ir Vytauto apygardos štabe išaiškinti jo asmenybę. Iš karto Erelis sutiko, bet, įspėtas Zaskevičiaus, vykti į provinciją atsisakė. Visi skubėjome į apygardų štabus su pranešimu apie Erelio išdavystę.

Tuo tikslu į Kėstučio apygardą skubėjau ir aš. Apygardos štabas buvo persikėlęs į Tauragės miškus. Buvo šalta žiema. Eiti teko nežinomais keliais, miškais. Aplink stūgavo vilkai. Apie KGB spąstus pranešta. Vadų suvažiavimas, kurį organizavo Markulis, atšauktas. Partizanų štabai, dislokacijos vietos skubiai perkeltos kitur. Sprendimus dėl vietų parinkimo, kovotojų būrių performavimą darė J. Žemaitis, P. Bartkus, J. Kasperavičius. Sovietiniam saugumui nepavykus įvilioti Kėstučio apygardos partizanų į paruoštas pinkles buvo organizuotos čekistinės-karinės operacijos, kurių metų 1947 m. balandžio mėnesį Batakių valsčiuje žuvo Kėstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius. Po Kasperavičiaus žuvimo reikėjo atstatyti apygardos štabo sudėtį. Apygardos vadų pasitarime gegužės mėnesį J. Žemaitis išrinktas apygardos vadu, P. Bartkus - štabo organizacinio skyriaus viršininku.

Tuo sunkiu laikotarpiu P. Bartkus ėmėsi pačio sunkiausio darbo - organizavo rinktinių, būrių vadovybę, stengėsi užmegzti ryšius su kaimyninėmis partizanų apygardomis, rinktinėmis. Sunkus buvo tada laikas. Viename susitikime su vadais po Markulio išdavystės Bartkus yra pasakęs: „...kovos su priešu neatsisakysime, nors ir kaip ji bebūtų sunki. Kas liks gyvas, - turės papasakoti kokia tai buvo kova“.

Tais metais P. Bartkus-Sąžinė buvo artimiausias ir patikimiausias J. Žemaičio-Vytauto žmogus. Neatsitiktinai jis pasirinko slapyvardį „Sąžinė“. Sąžiningumas partizaninėje kovoje, meilė Tėvynei ir kovos draugams buvo pagrindiniai partizaninio gyvenimo principai, kurių jis laikėsi iki mirties. Paskui jį kasdien sekė mirtis, bet Sąžinė liko žmogumi, kuris buvo vienodai teisingas bendra-

žygiams ir priešams. Nepadarė jį žiauriu gyvenimas miške, nebuvo jis žiaurus, neteisingas, nebausdavo net išdavikus, pilnai neįsitikinęs jų kaltumu. Jo dainose, pokalbiuose žodžiai „mirti už Tėvynę“ buvo nepažeidžiama priesaika. Neabejoju, ir mirė jis su Tėvynės vardu lūpose.

Apie P. Bartkaus žuvimą 1949 m. sužinojau nelaisvėje, nuteista dešimčiai metų kalėjimo. Tai buvo skaudžiausias gyvenime smūgis. Pergyvenau šio karžygio mirtį sunkiai, meldžiau Dievo palaimos jam pomirtiniame gyvenime, nes Petras visą laiką buvo giliai tikintis katalikas.

Šiandien Lietuva, išsikovojo laisvę, nemoka jos branginti, ja džiaugtis. Palyginti su tais, kurie pokario metais su ginklu rankose kovojo už Lietuvos laisvę, šiandieniniai „didvyriai“ meilę Tėvynei išreiškia melu, tuščiais pažadais. Aišku, šiandien kraujo nereikia, bet priesaika tėvynei, meilė jai galėtų bent dalinai atspindėti partizanų priesaiką ir didvyrišką kovą už Lietuvos žmonių geresnę ateitį, laisvę ir nepriklausomybę nuo išorinių jėgų. Šiandien tauta suskaldyta, supriešta. Palyginkim kokia ji buvo, ypač kaimas, kai užgriuvo antroji bolševikų okupacija. Dėl neapgalvotų politinių pažiūrų skirtumų šiandien priešais virsta broliai, kaimynai, buvę draugai. Tada išdavikų buvo vienetai ir buvo jie visų pasmerkti, niekinami, naikinami. Sunku šiandien būtų laisvės kovotojams, jeigu jie prisikeltų iš pelkių, apleistų šulinių, kur juos, bijodami net mirusių, išniekinę užkasė priešai. Nuskurdinta, apiplėšta ir apgauta tauta nesuvokia gyvenimo esmės, nesupranta kas gali ją išgelbėti. Laukia savų ir svetimų tautos gelbėtojų, tiki jais, o šie melu, praradę žmogiškąją sąžinę, klaida ir apgaule veda tautą į nežinią, supriešinimą, išsigimimą.

Skaudus ir tragiškas kovojusių partizanų likimas gal kada ir primins pasauliui jų ir tautos pasiaukojimą - mirštu už Tėvynę.

Dešimtį metų trukusi žiauriausia kova su sužvėrėjusiu okupantu neturi pasaulyje analogo. Kokia tai buvo kova, gal supras ir įvertins ateinančios kartos. Dabar tik artimųjų ir dar likusių kovos draugų atminties įamžinimas, partizanų žuvimo vietos ir kapai... Nežinomi kapai, nežinomi didvyriai taip ir liks nežinomi, o likusieji gyvi patirs dar vieną tragišką tautos likimo dalį, nes šiandien vargu ar atsirastų kas ištartų „mirštu už Tėvynę“. Pinigas tapo dievu.

Ką padarysi, kad mano išgyvenimai neturi senaties. Viskas gyva, viskas dar ir šiandien atrodo aktualu. Gal praeities kovų dvasia padės atgimti Lietuvai. Gal...

Skaudančią žaizdą širdyje palieka partizanų paminklų, kapų aplankymas. Buvau Radviliškyje, kai buvo perlaidojami P. Bartkaus, B. Liesio, V. Šniuolio ir kitų partizanų palaikai. Džiaugiausi paminklavieta P. Bartkui jo gimtinėje, Raseinių rajone Pakapurnio kaime, kuri padaryta P. Bartkaus sūnėno rūpesčiu. Būtinai Bartkaus atminties įamžinimas, nes tai buvo kovotojas už laisvę, žinomas visoje Lietuvoje, artimiausias generolo Jono Žemaičio bendražygis.

Lai gimtosios Dubysos vanduo šnabžda Jam amžiną maldą, o gimtinėje likęs vienintelis ąžuolas, iškėlęs į dangų stiprias šakas, primena jo pavėsyje užaugusį Lietuvos tautos didvyrį.

1946 m. rugsėjo 12 d. susirinko rinktinių vadai ir atstovai: „Lydžio“ - H. Danilevičius-Vidmantas, J. Kasperavičius-Angis, J. Mocius-Švedrys, Januliaskas-Merkys, „Žalčio“ - J. Čeponis-Tauragis ir Vareikis-Gaučas, „Šerno“ - P. Bartkus-Rimgaila. Buvo nutarta įkurti apygardą. Junginys buvo pavadintas Jungtinė Kęstučio apygarda. P. Bartkus atsivežė „Šerno“ rinktinėje sukurta apygardos veiklos projektą, tačiau posėdyje buvo priimtas „Lydžio“ rinktinės statuto variantas. Tą pačią dieną „Šerno“ rinktinė oficialiai įstojo į JKA. Netrukus į apygardą buvo priimta ir jurbarkiškę „Trijų lelių“ rinktinė, o gruodžio mėnesį prisijungė ir Vytauto Didžiojo rinktinė. Jungtinės Kęstučio apygardos vadu vieningai išrinktas „Lydžio“ rinktinės vadas J. Kasperavičius. Štabo organizacinio skyriaus viršininku - P. Bartkus. Apygardos spaudos organas - „Laisvės varpas“.*

Gruodžio 22 d., lydimas A. Zaskevičiaus ir J. Lukšos, į apygardą atvyko BDPS pirmininkas Erelis - MGB agentas Markulis. Erelis labai norėjo patekti į apygardos štabo bunkerį, tačiau konspiracijos sumetimais partizanai į vadavietę jo nevedė. Susitikime dalyvavo JKA štabo nariai - vadas J. Kasperavičius, organizacinio skyriaus viršininkas P. Bartkus, informacinio skyriaus viršininkas A. Paulaitis, ūkio skyriaus viršininkas Januliaskas. Apygardos vadovybė buvo pakviesta į BDPS pirmininko organizuojamą 1947 m. sausio 18 d. įvyksiantį Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą.**

Jau 1947 m. sausio pradžioje išaiškėjo J. Markulio išdavystė. Sausio 11 d., atvažiavus į Raseinių apylinkes, po ilgų ieškojimų, pavojingų kelionių, štabų ryšininkė N. Nausėdaitė. Žemaičiui ir P. Bartkui pranešė apie J. Markulio veiklą ir bendradarbiavimą su KGB.

* „Žuvusiųjų prezidentas“, 1998 m., 96 psl.

** „Žuvusiųjų prezidentas“, 1998 m., 106-107 psl.

Svečiuose pas tetą Anastaziją

Ankstyvas 1947 m. pavasaris. Miškuose, Dubysos krantuose dar baltuoja sniegas. Dubysos vagoje pajudėjo ledas. Eidamas iš Raseinių, užėjęs į namus Jonas Digrys pasakė, kad serga Petro mama, kuri šiuo metu slepiasi Saugailiuose vienoje sodyboje. Reikia jai nunešti švarios patalynės, drabužių, maisto. Jonui viena ranka didesnę nešulį nešti sunku. Be to prašė apie jos ligą pranešti Petru, kuris tuo metu turys būti tose vietovėse.

Nuėjau į Kengius. Pavakare išėjome į Saugailius. Svarbiausia pereiti Dubysą, nes ledas jau trūkinėjo, matėsi vandens properšos. Vengdami properšų, ledo lytimis pasiekėme kitą krantą. Sodybą, kurioje buvo Petro mama, Jonas žinojo. Aplankėme tetą Anastaziją, pakalbėjome. Joną ir mane ji pažino seniai, pasitikėjo, - buvome artimi giminės. Atrodė ji neblogai, bet buvo seniai mačiusi Petrą, norėjo, kad jis ją aplankytų. Sutemus išėjome į Armonų kaimą. Sodyboje ant Luknės kranto užsukome į Jonui žinomą kiemą. Pasikeitę su šeimininku slaptažodžiais, pasakėme apsilankymo tikslą. Šeimininkas liepė palaukti, o pats išėjo. Gal už gero pusvalandžio pasirodė Petras, su juo 5 partizanai. Nuliūdo Petras išgirdęs apie motinos ligą. Labai jis mylėjo savo motiną - pergyveno dėl jos, partizano motinos, likimo. Bet koks jos prašymas Petru buvo šventas. Išėjome į Saugailius visi. Eidami kalbėjomės apie

Petras Bartkus (kairėje)
su mama ir broliu

Petro mama
Anastazija Gedminaitė-Bartkienė.
Apie 1947 m.

gimines, bendrus pažįstamus. Priėję sodybą, kurioje buvo mama, Petras sako:

-Mama nemėgsta mane matyti ginkluotą. Imk, Algi, mano ginklą, šovinyną.

Pistoletą įsidėjo į kišenę, man paliko tik diržą su kabūru. Užsimečiau ant peties vokišką automatą ir susėdę prie daržinės laukėme Petro. Jonas kartu su Petru nuėjo į trobos vidų. Neprisimenu partizanų slapyvardžių, išdilo ir veidų bruožai, bet išliko gili pagarba ir susižavėjimas vyrų drausme, prasmingais pokalbiais, laikysena. Vyrai pasidalino į dvi grupes, - vieni prie daržinės nuo Dubysos, kiti už tvarto nuo nedidelio miškelio pusės. Didvyriu jaučiausi aš - šešiolikmetis partizanas. Ginklą rankose laikiau ne vieną kartą, bet būti ginkluotu kartu su partizanais - kas kita. Kaip ir visais pokario metais, bendraudamas su partizanais, baimės nejaučiau.

Iš namo išėjo Jonas. Ilgai pabuvęs pas mamą į kiemą grįžo ir Petras. Išėjo linksmesnis, - paprastas gripas, eilinis peršalimas, nes mama turėjo slapstytis, nelegaliai gyventi tai pas vienus, tai pas kitus partizanų rėmėjus. Mylėjo Petras savo mamą ir pokalbiuose dažnai su liūdesiu minėdavo jos benamės dalį.

- Palydėsime jus prie Dubysos, - pasakė Petras. Pereiti per ledą pavojinga, padėsime.

Paėmė vyrai iš patvorio pora kelių metrų karčių ir pasukome Dubysos link. Netoli buvo Dubysa, netrukome ateiti. Dėl atsargos apsiginklavę ilgomis kartimis, atsisveikinę su vyrais, ties Naviškais laimingai pasiekėme savąjį krantą. Kiek matėme vyrai mojavo mums rankomis, linkėjo laimingos kelionės į namus.

Visam laikui atmintyje išliko ši kelionė.

Balandžio mėnesį P. Bartkus užmezgė ryšius su Tauro apygarda ir kartu su J. Žemaičiu vyko į susitikimą su apygardos vadais. Susitikimas neįvyko - nelaimingo atsitikimo metu P. Bartkus buvo sužeistas. Apie šį įvykį pasakoja ryšininkės R. Jankevičiūtė-Žalnierienė, E. Grigalavičiūtė. Bartkus gydytis paliktas E. Grigalavičiūtės sodyboje Aukštašlynio kaime, vėliau perkeltas į slėptuvę gretimose sodyboje. Slaugė ir perrišinėjo jo žaizdas Grigalavičiūtė ir Jankevičiūtė. Apie šį laikotarpį R. Jankevičiūtė-Jurgis rašo savo prisiminimuose.

Žaizda P. Bartkui atsiliepė ilgai, bet jo ryžtas, valia nugalėjo - po mėnesio Bartkus vėl įsijungė į partizaninę vadovybės veiklą.

Dar besigydantis Bartkus gavo žinią apie Markulio išdavystę, - Jungtinės Kęstučio apygardos vado J. Kasperavičiaus ir jo adjutanto A. Viliūno žuvimą.

Po aktyvių rusų karinių operacijų, žuvus patyrusiems kovoje partizanams, štabo veikloje susidarė sunkumai. Kęstučio apygardos štabe dirbo pats J. Žemaitis, nuo sužeidimo besigydantis P. Bartkus, broliai Teofilis ir Alfonsas Pakarkliai, E. Kurtinaitis, P. Mačiulis. Gegužės 20-25 dienomis, šiek tiek pasveikęs, P. Bartkus sušaukė buvusių štabo narių pasitarimą. Jame dalyvavo organizacinio skyriaus viršininkas P. Bartkus-Sąžinė, Januliuskas-Merkys, H. Danilevičius-Vidmantas, J. Žemaitis-Matas. Pasitarimas vyko Šimkaičių miške. Vadu vieningai išrinktas J. Žemaitis.

Kaip matyti iš archyvinių dokumentų, iš likusių gyvų ryšininčių, P. Bartkus, nors 12 metų jaunesnis už J. Žemaitį, nuo jaunų dienų buvo puikus organizatorius, daugelio iniciatyvų įkvėpėjas. J. Žemaitis į partizanų gretas atėjo P. Bartkaus raginamas. Tapęs partizaninio judėjimo vadu, J. Žemaitis visados gerbė jo sumanumą, drąsą, atsidavimą tėvynei. Už P. Bartkaus neišsenkančią energiją kovoje su okupantais, nešališkus veiksmus ir išradingumą konspiraciniame darbe, kūrybinius sugebėjimus J. Žemaitis jį mylėjo kaip sūnų, kaip jaunesnį broį.

Krinta žvaigždės

Elvyra Tugaudytė-Savickienė

1947-ieji metai. Partizaninė kova visoje Lietuvoje pasiekė aukščiausią laipsnį. Miškuose prieš rusų okupaciją kovojo apie 30 000 geriausių Lietuvos vyrų. Didelių išdavysčių tais metais nebuvo, KGB šnipų buvo nedaug. Šnipinėjimo KGB naudai metai buvo vėliau, kai į Sibirą išvežė rėmėjus, kai buvo suimti ir užverbuoti dalis ryšininkų, neretai ir partizanų.

Audringa buvo mūsų jaunystė. Rusų kariuomenės ir stribų siautėjimai miškuose vertė būti atsargiems, kartais, susidūrus su valdžios atstovais, ir veidmainiauti.

1947 metų sausio mėnesį svečiuose pas kaimyną Joną Grigaliūną Dvarninkų kaime susitikau su partizanais. Ten buvo Jonas Cibulskas-Našlaitis, Jonas Bieloglovas-Algis, Petras Bartkus-Dargis ir dar keli partizanai. Tada susipažinau su Petru Bartkumi-Dargiu, kuris išsiskyrė iš kitų savo ramia laikysena, dėmesiu kovos draugams ir kiekvienam nepritariančiam komunistinei santvarkai Lietuvos žmogui.

Partizanai ilsėjosi, valė ginklus, skaitė spaudą, dainavo apie pavergtą Lietuvą, išnaikintas sodybas, kankinamus kalėjimuose ir tremtyje tėvus, brolius ir seseris.

Dainavo gražiai. Gražiu baritonu išsiskyrė iš kitų Petras Bartkus. Vėliau sužinojau, kad daug dainų buvo P. Bartkaus eilėraščių žodžiais. Nors Petras tarp kitų buvo jauniausias, bet autoritetą partizanų tarpe turėjo didelį. Kiekvienas jo žodis buvo apgalvotas, tikslingas, sprendimas priimtinas visiems. Tai buvo vado, partizaninės kovos organizatoriaus ypatybės.

Nuo to karto pasidariau partizanų rėmėja, laisvės kovų dalyvė. Ryšininkės priesaikos nedaviau, bet „Švendrės“ slapyvardžiu vyrai mane pakrikštijo. Partizanai dažnai apsistodavo mūsų namuose. Jie gerbė mano tėvus, šie mylėjo ir kiek galėdami padėdavo vyrams. Užrašinėčiau partizanų dainuojamų dainų žodžius ir, krosnyje įrengtoje slėptuvėje, slėpiau. Naktys buvo neramos; tai vienoje, tai kitoje pusėje aidėjo šūviai, degė sodybos, miestų aikštėse išniekinti

gulėjo partizanų lavonai. Nežiūrint visko, kaimas gyveno savo gyvenimą. Susirinkę į didesnę ar mažesnę būrį, dainuodavome, grojant kaimo muzikantams, pašokdavome. Jauni buvome. 1948 metų vasarą grįžau iš kaimo vakaruškų. Buvau jauna, mėgau pasilinksminti, padainuoti, pabūti jaunimo būryje. Mane lydėjo keli gretimo kaimo vyrai. Mūsų sodyba buvo Dūkto miško pakraštyje Pušininškių kaime. Šalimais tvyrojo neišbrendama pelkė. Tokiose nuošaliuose vietose tarybų valdžios, ypač naktį, nebuvo. Netoli mano namų vyrai uždainavo tuo metu populiarią kaime dainušką:

*Išauš pavasarėlis,
Gegutė užkukuos,
Ateis iš miško Petras,
Tau rūrą ištarkuos...*

Atsisveikinau su visais, pravėriau pirkios duris ir... tarpduryje, plačiai šypsodamasis, pasitiko Petras Bartkus. Nustebau sutapimu, - tik prieš kelias minutes draugai dainoje „išbūrė“, kad ateis iš miško Petras... Negalvojau apie „tarkavimą“ - nesijaučiau kalta, o ir Dargis griežtai kovojo prieš panašius bausmės metodus. Žinau, kad miško vyrai, nors partizanų vadovybė buvo griežtai priešinga tokioms bausmėms, patarkuodavo aktyviems komjaunuiams užpakalius, dargi druska pabarstydavo...

Tarkos istorija giliai išliko atmintyje, nes, pasirodo, buvo minima ir namuose.

Atėjus iš miško vyrams, mano aštuoniasdešimties metų močiutė pasikvietė Dargį prie lovos, padavė tarką, paprašė nueiti į vakaruškas ir ištarkuoti šokėjams užpakalius...

- Liejasi kraujas, žudomi žmonės, o jie linksminasi, - kaltinamąjį nuosprendį išsakė močiutė.

- Bet ten šoka ir jūsų anūkė Elvyra, - norėdamas sušvelninti nuosprendį pasakė Petras.

-Jai pirmajai ir ištarkuokite, - močiutė buvo negailestinga.

- Nereikia, motinėle. Nuo to, kad jie šoka, linksminasi, mums ne blogiau. Tegu pasilinksmina jaunimas, nežinia kas ateityje jų laukia. Girdėjote, kokias

dainas jie dainuoja? Gerai, kad jūsų kaimas nuošalus, stribai naktį bijo pasirodyti, bet savo drąsą taip rodyti nederėtų...

Apkabino Petras močiutę, pabučiavo, padėkojo už patriotišką pažiūrą į tuolaikinį kaimo jaunimo gyvenimą. Juokėsi visi namiškiai, juokėsi partizanai. Pokštu buvo patenkintas ir Dargis.

- Jeigu mane toks vyras pabučiuotų, surinkčiau visas tarkas ir atneščiau jam, - springdama juoku pašmaikštavo mama.

Gražus vyras buvo P. Bartkus. Vidutinio ūgio, šviesūs garbanoti plaukai, didelės rudos liūdėsio spindinčios akys. Daug jis nešnekėdavo, bet ką pasakydavo, atrodė tik taip ir reikėjo. Nors mačiau daug kartų, - niekad negirdėjau pasakant piktesnį žodį, juo labiau, - keiksmažodį. Keiktis buvo uždraudęs ir partizanams.

Dauguma partizanų dėvėjo kariškomis uniformomis, bet P. Bartkų mačiau apsirengusį tik civiliniais rūbais. Ginklą beveik kiekvieną kartą turėjo kitokį.

Mylėjo Petras žmones, mylėjo bendražygius, skaudžiai pergyveno partizanų, ryšininkų arba kitų žmonių išdavystes.

Mėgo Petras poeziją, pats kūrė posmus dainoms. Sunku tada buvo atskirti, kuri daina buvo Petro - Alkupėno, kuri kitų partizanų, nes jų eilėse buvo ne vienas talentingas poetas, dainų kūrėjas. Pritaikydavo melodijas eilėms patys partizanai, keitėjas ir dainavo savaip kiekviename krašte ir Lietuvos gyventojai.

Turėjau surinkusi savo slėptuvėje gal 200 partizanų dainų. Tarp jų buvo ir Petro kūryba.

Eilinį kartą vyrams atėjus į mūsų namus, paprašiau Petro, kad jis įrašytų sąsiuvinyje man prisiminimą. Tais laikais beveik kiekvienas jaunas žmogus turėjo prisiminimų knygelę ir į ją parašyti linkėjimus, nupiešti ką nors, prašydavo visų artimesnių pažįstamų, giminių, draugų. Iš karto Petras parašyti atsisakė. Esą tai pavojinga, neatsargu. Parodžiau jam savo slėptuvę, kurioje laikiau partizanų spaudą dainų, eilėraščių tekstus.

- Slėptuvė užtikrinta. Nesugriovęs visos krosnies, niekas jos neras, - pagyrė Petras ir mano sąsiuvinyje įrašė posmelį, kuris mintyse išliko iki šių dienų:

*Krinta žvaigždės į žemę kas naktį,
Gal su joms mano laimė nukris,
Gal paliaus vėjai, a ūdros vis pūtę
Ir užvers mano skausmui duris.*

Kaip pasirašė po šiuo posmeliu Petras - neprisimenu. J. Cibulskas-Našlaitis įrašė: „Kol Lietuvos moterys gimdys sūnus - partizanus, Lietuva nežus. Lietuviai myli savo gimtą žemę ir, kol gyvi, gins jos nepriklausomybę.“

Kartą Petras man paliko pluoštą jam rašytų laiškų, prašė juos laikinai pasaugoti savo slėptuvėje. Prisimenu, buvo laiškų nuo Irenos. Gal tai buvo jo artimai pažįstamos Aldonos laiškai.

1949 metais dirbau kolūkyje sandėlininke. Kolūkio pirmininkas buvo A. Stašauskas. Kiek galėdama padėdavau partizanams: per patikimus žmones perduodavau iš sandėlio javų, kitų maisto produktų. Pirmininkas manęs nemėgo. Pradėjo įtarti ryšiais su partizanais, o miškui skleidė gandus, kad esu komjaunuolė, tarybų valdžios aktyvistė.

Eiliniame susitikime, mane pasikvietęs nuošaliau, Dargis pasakė:

- Būk atsargesnė. Aplinkui yra daug klastingų žmonių. Mes apie tave žinome, o bolševikai, jeigu sužinos tavo veiklą mums - areštuos. Tu mums reikalinga.

Tų pačių metų vasarą gavau nurodymą nuvažiuot į Pakapę ir iš batsiuvio paimti partizanams dvi poras batų. Nunešiau juos į Dūkto mišką. Ten stovyklavo partizanų būrys, kuriame buvo ir Dargis. Vyras paruošė pietus - lauže keptų bulvių kurias valgėme su sviestu. Gal todėl, kad miške, kad buvome visi praalkę - buvo labai skanu. Einant namo Dargis pasiūlė pasirinkti palydovą, kuris išves iš miško. Atsisakiau, bet Petras palydėjo mane kokį kilometrą mišku. Toliauėjau viena. Tada nežinojau, kad vyrus mačiau paskutinį kartą.

Areštavo mane 1950 m. sausio 20 dieną. Po kelių dienų pas tėvus atėjo Jurgiukas - Marytė Pranevičiūtė. Marytė buvo Veterinarijos akademijos studentė. Energinga, linksma mergina. Šviesūs, didelėmis garbanomis ant pečių krintą plaukai, mėlynos akys, liekna figūra darė ją nuostabiai gražią. Aš ir mūsų šeima ją mylėjome... Ji pas mus būdavo dažnai, kartais kelias dienas laukdavo ateinant partizanų. Marytė mūsų sodyboje ir kitur susitikinėdavo su Dargiu - P. Bartkumi.

Marytė žinojo, kad slepiu kompromituojančius raštus, bet kur slėptuvė - nežinojo. Ją žinojo tik mano tėvas. Kadangi tėvas pažino Jurgiuką kaip partizanų ryšininkę, - slėptuvę parodė. Kartu su tėvu, Jurgiukas viską sudegino. Taip dūmais pavirto dainų tekstai, Petrui skirti laiškai, partizaninės spaudos keli komplektai, „Šturmo" būrio nuotraukos.

Mane tardydami, saugumiečiai norėjo sužinoti, kur yra J. Žemaičio, P. Bartkaus bunkeriai. Aš jų - nežinojau, todėl išlaikyti kankinimus buvo lengviau. Darydami kratą mano namuose KGB'istai, taip pat nieko kaltinančio mane nerado.

Išbuvusi septynius metus Krasnojarsko Ozerlage, 1957 metais grįžau į Lietuvą.

Kaišiadorys, 2003 m.

*

Bendraudamas su laisvės kovų dalyviais, su partizanų rėmėjais, P. Bartkus pasižymėjo mokėjimu suprasti žmones, liko paprastas artimas kiekvienam tėvynę mylinčiam žmogui. Įsimintinas susitikimas su juo 1947 m. vasarą.

Sargyboje

1947-ųjų vasara. Dėdės Antano vaikai pranešė, kad esu kviečiamas į jų namus. Nuėjau. Radau gal 7 partizanus. Petras Bartkus, broliai Teofilis ir Alfonsas Pakarkliai buvo gerai pažįstami. Pažinau ir Bronių Neverdauską, nes mano teta Birutė, kai jis dirbo mokytoju Knebionių pradinėje mokykloje, su juo draugavo. Kiti nepažįstami, bet savo laikysena, elgesiu, kalba savi.

Petras įsakė nueiti į Raseinius, nusipirkti laikraštį (kokį, neprisimenu) ir prie Žemaičio paminklo nurodytą valandą jį laikyti rankose, sklaidyti. Turėjau sulaukti ryšininkės, kuri rankoje turi laikyti tokį pat laikraštį. Slaptažodis - kažkoks pokalbis apie vieną laikraščio straipsnį. Neprisimenu detalių, bet atėjusi vyresnė už mane juodplaukė graži mergaitė, pasikeitus slaptažodžiais, padavė man laiškutį, kurį turėjau perduoti Petrui. Manau, kad tai buvo Nina Nausėdaitė.

Į Raseinius ir atgal dviračiu suvažinėjau greitai. Nuėjau į Antanų sodybą ir perdaviau Petrui laiškėlį. Ilgai kalbėjomės su Petru. Sakė atostogaujęs... Prisiminėme kartu praleistą vaikystę, kaimynus, artimiausius gimines Bartkus. Su liūdesiu kalbėjo Petras apie savo motiną, kuriai teko benamės dalia. Sakė, esant mažiausiai galimybei, nežiūrint į pavojų, aplankęs ją, nes brangesnio žmogaus pasaulyje neturįs. Liūdėjo Petras dėl sugriauto gyvenimo, gailėjosi brolio Antano, sesers Genės, pusbrolio Stepono šeimų likimo, pavyzdgingiausių sodybų Pakapurnyje sunaikinimo. Kalbėjo apie sunkią partizanų dalį, nevardindamas vietovių nei pavardžių. Kalbėjomės apie Aldoną Poderytę, kurią, atvažiavusią iš Kauno, esu lydėjęs į prie Šiluvos esantį Nagių kaimą, tetos Eleonoros Bartkutės namus.

Petras buvo linksmas, matyt džiaugėsi artimųjų aplinka, greta esančiu gimtuoju kaimu, Dubysa. Neužmiršiu tada pasakytą Petro žodžių: „Niekada nešoviau į beginklį, nepaėmiau nei vieno daikto arba duonos kąsnio, jeigu jo savininkas nesutiko. Nejaučiu bendra-

Alfonsas Pakarklis, Kęstučio apygardos štabo apsaugos būrio vadas

žygiams keršto jausmo dėl smulkių jų akibrokštų. Mano sąžinė švari, rami, - niekada nenukrypau nuo savo principų, pažiūros į žmones, gyvenimiškos tiesos kriterijų". Berods tada jo slapyvardis buvo „Sąžinė", Matyt ji prabilo Petro lūpomis...

Vyrai tyliai dainavo partizaniškas dainas. Dainavo ir Petro sukurtus posmus. Tų posmų melodija buvo ypatinga, įvairūs tremtinių chorai tas pačias dainas dainuoja šiandien visai kitaip.

Vakarėjant Petras, iki jie valgys vakarienę, pasiūlė man

pastovėti sargyboje. Sutikau. Davė vokišką karabiną, šovinių, diržą su vokišku parabeliu. Žinojo jis nuo pirmųjų pokario dienų, kad ginklą vartoti moku. Matyt mano - sargybinio - sugebėjimais tikėjo ir kiti partizanai, nes prieštaraujančių nebuvo. Petras pasakė, kad gali ateiti ryšininkas, taigi būtina, kad jisai sustabdytas pasakytų slaptažodį. Kokį - neprisimenu.

Neapsakomas jausmas septyniolikmečiui, saugančiam partizanų ramybę. Baimės nebuvo nei šešėlio - tik atsakomybė, įtampa, pasitikėjimas savimi. Pirštą laikiau ant karabino saugiklio. Lizde - šovinys.

Vyrai tyliai dainavo, vakarieniavo. Ant stalo stovėjo pusbonkis degtinės, kurį septyni vyrai iki galo taip ir neišgėrė. Nuo Kriukės pusės už sodelio sušmėžavo žmogaus siliuetas.

- Stok! Slaptažodis! - kuo vyriškesniu balsu sušukau.

- Eik tu š..., - išgirdau atsakymą - „slaptažodį". Pažinau ir balsą - tai buvo iš gretimos sodybos mano pusseserė Onutė Petrauskaitė. Ji, pažinusi mano balsą, atsakė į mano įsakymą stoti

kasdieniniu išsireiškimu, nors žinojo, kad sodyboje yra partizanai. Ji manė, kad atsitiktinai pamatęs ją juokauju. Pamačiusi mane ginkluotą - nustebo. Susitinkame su ja dažnai ir dabar, prisimename ir pasijuokiame iš tragikomiškos situacijos.

Girdėjau kaip pavakarieniavę vyrai kalbėjo malda „Prieš žygį“. Išėję į kiemą „nuginklavo“ mane ir visi pasukome Kriukės tiltelio pusėn. Lydėjo pusseserės Onutė ir Otilija. Ispūdingai atrodė Teofilis Pakarklis: turbūt dviejų metrų ūgio, plačių pečių, apsisiautęs rusišką „plašč-

Bronius Neverdauskas –
Birutės rinktinės vadas

palatkę“. Per pečius ir krūtine sukryžiuotos kulkosvaidžio juostos, ant paties rusiškas lengvasis kulkosvaidis. Ir šiandien mintyse matau jo taisyklingų bruožų gerą veidą, šiltai į žmogų žvelgiančias akis, geraširdišką šypseną. Pažinau jį ir jo brolių Alfonsą nuo vaikystės, bet prisiminimuose ryškiausiai išliko to susitikimo vaizdas.

Prie Kriukės tilto partizanai atsisveikino su Onute ir Otilija. Mes pasukome Mankaus jaujos link. Jauja buvo atokiau nuo sodybos, prie miškelio. Ten buvo atsarginių ginklų, šovinių ir kitos amunicijos slėptuvė. Ją žinojau ir aš, nes slėpėme ginklus ten nuo 1944-ųjų, kai dar nebuvo areštuotas Mankių sūnus Stasys.

Atsisveikinant Petras, pažiūrėjęs į mano vokiško kirpimo žalsvą kepurę, sako:

- Parodyk man savo kepurę, pasimatuok manąją, - ir nusiėmęs nuo galvos kietu, blizgančiu snapeliu tamsiai pilką kepurę, padavė man.

- Mainykim. Man tavoji patogesnė, šiltesnė, - užsidėjo Petras manąją kepurę.

Truputi didelė buvo man Petro kepurė... Įdėjęs į vidų kažkokį skudurą, priekaktyje įsiuvęs gabalą kartono nešiojau ją gal daugiau 10 metų. Gaila, dabar jos, muziejinės vertybės, nerandu.

Išnyko vyrai tamsoje, nežinomais takais iškeliavo į pavojingą nežinią...

*

Apie P. Bartkaus veiklą Laisvės kovų archyvo 13 Nr. 6 psl., Dalia Kuodytė rašo: „1947 m. viduryje Kėstučio apygardoje įvykių pasikeitimai buvo ypatingi. Reikėjo viską kurti iš naujo - organizuoti štabo veiklą, ieškoti pareigūnų į apygardos ir rinktinių štabus. Šis darbas truko visą mėnesį. Pagrindinis ir vienintelis J. Žemaičio pagalbininkas buvo P. Bartkus-Sąžinė - KA štabo organizacinio skyriaus viršininkas“. Tuo metu buvo formuojamas ir apygardos štabas. Štabo viršininku buvo paskirtas P. Bartkus-Žadgaila. Taigi į jungtinį Kėstučio apygardos štabą buvo surinkti Žemaitijos partizanų lyderiai, pakėlę sunkiausią atsakomybės našą.

1947 m. vasarą Žebenkšties rinktinės štabas įsikūrė Viduklės valsčiuje Šarkaimio kaime Juozo Kačiušio sodyboje. Čia nuolat gyveno P. Bartkus, E. Kurtinaitis, Teofilis ir Alfonsas Pakarkliai. Dažnai čia lankėsi apygardos vadas J. Žemaitis.

Prasidėjus aktyvioms KGB operacijoms, suėmimams, pakeisti apygardos, rinktinių, būrių vadų slapyvardžiai, jų pavadinimai. Ilgai vienoje vietoje slėptis buvo pavojinga. J. Žemaitis ir P. Bartkus išėjo į Kelmės-Kražių apylinkes ir Stulgių apylinkėse 7-8 km spinduliu įrengė 4 slėptuves-bunkerus. Slėptuvėje, kodiniu pavadinimu „Aušra“ 1947-1948 metų žiemą dalinai praleido J. Žemaitis, A. Liesius, P. Bartkus. Dar 1947 m. rudenį, siautėjant okupantų kariuomenei, buvo nutrauktas reguliarus ryšys su rytinėje Lietuvoje veikusiomis rinktinėmis. J. Žemaičio įsakymu į Dūkto miškus buvo pasiųsti štabo nariai P. Bartkus ir B. Liesis. Jie turėjo spręsti naujos Prisikėlimo apygardos klausimus. Metų pabaigoje į Dūkto miškus atvyko Kėstučio apygardos pareigūnai ir pradėjo vykdyti užduotis. Reikėjo nustatyti ryšius, susitikti su rinktinių vadais. Su Atžalyno rinktinės vadu J. Raziuliu-Mažyliu Bartkus palaikė ryšius dar nuo 1946 m. Susitiko Žaliosios rinktinės vadą P. Masilaitį-Virpšą.

1947 m. pabaigoje žiemos metu P. Bartkus, lydimas partizanų Teofilio ir Alfonso Pakarklių, Br. Neverdausko ir dar kelių partizanų lankėsi mūsų apylinkėse. Teko su jais susitikti, rogėmis pervežti iš vienos vietos į kitą, duoti ryšininko priesaiką.

Priesaika

1947-ųjų pabaiga. Žiema. Šie metai mano gyvenime išskirtiniai. Prisiečiau dirbti partizanų ryšininku.

Trubūt Alfonsas Alimaitis, partizanų Alfonso ir Teofilio sesers sūnus, pranešė, kad vakare, pasikinkęs į roges arklius, atvažiuočiau į gretimo Laužų kaimo Ališausko vienkiemį.

Neprisimenu kodėl, bet arklių teko skolintis iš to paties Alimaičio, rogės vieninkės, nedidelės. Į roges susėdo gal 9 partizanai. Susėdo glaudžiai, kojas nuleidę nuo rogių, ant kelių paruošti ginklai. Šalia manęs sėdėjo P. Bartkus, broliai Pakarkliai, B. Neverdauskas ir dar keli ne pirmą kartą matyti partizanai.

Lėkėme Laužų, Kebaičių mišku Pakapurnio pusėn. Sustojome kažkur vienkiemyje Vilaičiuose netoli Milašaičių. Bartkus, Pakarkliai, gal dar pora partizanų nuėjo į vidų. Kiti vyrai išsidėstė sargyboje aplink sodybą. Sėdėjau su likusiais rogėse gal pora valandų.

Susirinkome visi ir važiovome atgal kažkur pro Pakapurnį, Kebaičius, Andriušaičių pusėn. Apsistojome Petro Mačiukevičiaus sodyboje, kuri buvo prie miško. Visi suėjome į namą, susėdome gana didelėje virtuvėje. Petras išstatė sargybinius. Neprisimenu, valgėme ką ar taip šnekėjome, bet Petras Bartkus pasiūlė:

- Daug, Algi, tu mums padėjai. Manau, neatsisakysi bendrauti ir ateityje. Tu baigi septynioliktus metus. Aš tokio amžiaus Kaune prisiečiau Lietuvos Laisvės Armijos kovotoju. Siūlau prisiekti dirbti partizanų ryšininku.

Kažkaip sutrikau. Iki šiol atlikdamas bet kokią partizanų užduotį negalvojau apie priesaiką. Ir slapyvardžio neturėjau, nes bendravau tik su gerai pažįstamais vyrais.

Berods Alfonsas Pakarklis padėjo ant stalo ginklą, kryželį, padavė priesaikos tekstą.

- Pasirink slapyvardį, - pasakė Petras.

Gūžtelėjau pečiais. Buvo staigmena, pasimečiau. Ant stalo gulėjo knyga „Ažuolinis“. Lyg tai prisimenu, kad knyga buvo

vidutinio formato, viršelyje žmogaus veidas, vietoj barzdos ažuolo šaknys, plaukai - šakos. Knygos autoriaus, išleidimo metų ir šian dien nenustačiau, nors ieškojau įvairiose Lietuvos bibliotekose. Vilties dar nenustojau, nes tai buvo, turbūt, tarpukario Lietuvos leidinys, archyvuose turėtų būti išlikęs.

- Kuo blogas slapyvardis tos knygos pavadinimas, - pasakė kažkuris iš vyrų.

Pritarė visi. Sutikau. Priesaikos teksto taip pat neprisimenu, bet nuo 1947 m. žiemos partizanai mane apart turėjo vardo pakrikštijo „Ažuoliniu“.

Priesaikos liudininkai buvo partizanai ir šeimininkų sūnus Petras. Vyrų žuvo visi. Tebegyvena Andriušaičiuose tik mano krikšto liudininkas Petras Mačiukevičius.

Sveikino vyrai priėmus partizanų ryšininko priesaiką. Petras Mačiukevičius turbūt jų ryšininkas buvo anksčiau, nes sekančiais metais ryšių reikalais su juo teko susitikti.

- Išeikime į kiemą, palydėsiu, - pasiūlė Petras Bartkus.

Susėdome rogėse ir gal valandą instruktavo mane dėl busimosios veiklos. Visų pirma atsargumas, konspiracija. Apie mano veiklą neturi žinoti niekas. Žinojau susitikimų slaptažodžius, pašto dėžutę prie Valio ažuolo. Petras griežtai uždraudė kalbėti, vykdyti bet kokias gautas užduotis iš kitų asmenų, nepažįstamų partizanų. Bendrauti leido tik su juo, broliais Pakarkliais, Broniu Neverdausku. Jo paties nurodymų vykdymui buvo atskiras slaptažodis, kažkas apie gerai man ir jam žinomas Dubysos lankas, jų pavadinimus ar pan.

Kitus partizanus teko sutikti vėliau keletą kartų. Teofilis Pakarklis, mano brolio Kęstučio krikšto tėvas, žuvo tais pačiais metais Kalėdų pirmą dieną, Kelmės rajone, Bargailių kaime, ūkininko Margio sodyboje.

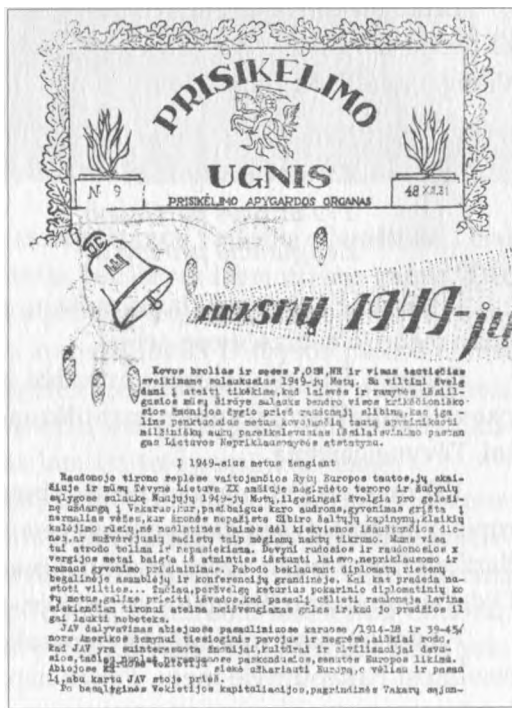
Palikau vyrus Mačiukevičių sodyboje ir pusiaunaktyje sėkmingai grįžau į namus. Neklausinėjo tėvai kur, su kuo buvau. Šeimoje buvo nusistovėjusi tokia taisyklė, - neklausinėti vieni kitų to, apie ką nenorima kalbėti.

*

1948 m. pradžioje apygardos štabo darbuotojų pasitarime nutarta sparčiau kurti naują apygardą. Kęstučio apygardos vado įsakymu kovo 31 d. P. Bartkus-Mažrimas atleistas iš Kęstučio apygardos štabo ir paskirtas naujos Prisikėlimo apygardos vadu. Štabo viršininku patvirtintas L. Grigonis-Kriviš. Visą 1948 m. balandžio mėnesį štabas dislokavosi Dūkto miške. Apygardos vadas P. Bartkus, kreipdamasis į naujus apygardos kovotojus, rašė: „Kovodami dėl savo tautos laisvės ir nepriklausomybės, kartu kovojame ir dėl viso kultūringojo pasaulio likimo. Mums atitenka sunkus, bet didingas ir garbingas uždavinys. Tegu Aukščiausiojo palaima lydi mūsų žingsnius ir darbus“. („Lietuvos partizanai“, 1996 m. 274 psl.)

Specifinė Prisikėlimo apygardos veiklos kryptis - spauda. Birželio mėn. 1 d. išleistas pirmasis apygardos laikraščio „Prisikėlimo ugnis“ numeris. Laikraštyje buvo spausdinama politinė apžvalga, mūšių aprašymai, beveik kiekviename numeryje partizanų kūryba - poezija. Tai buvo visoje Lietuvoje turbūt turinčiausias pagrindinės spaudos leidinys. Redakcijos jėgos šioje apygardoje buvo stiprios: poetas Petras Bartkus po poezijos kūrinius pasirašinėjęs Alkupėno slapyvardžiu, Vytautas Šniuolis-Vytenis,

Bronius Liesis-Naktis.
Leidinio dailininkas
L. Mingėlas-Džiugas.

Petro Bartkaus-Alkupėno kūryba

Dar 1946-1947 metais P.Bartkus partizanams ir jų rėmėjams dviem leidiniais buvo pateikęs mašinraštinį savo kūrybos rinkinuką. 1948 m. Prisikėlimo apygardoje, Maironio rinktinėje, išleista dainų ir eilėraščių antologija „Kovos keliu žengiant“. Pirmieji du tomai išleisti 1948 m., trečiasis - 1949 m. Juose 319 eilėraščių, paplitusių ne tik Lietuvos vakarinėje dalyje, bet žinomų ir dainuojamų visoje Lietuvoje.

Leidinyje „Partizanų sielos atgarsiai“, išleistame 1948 metais, tik Petro Bartkaus-Alkupėno kūryba. Rinkinėlįje 18 eilėraščių. Vietoj įvado P. Bartkus rašo:

*Neieškokite čia meno,
Tai ką Jūs išgirsit,
Yra mintys partizano,
Žengiančio pro mirtį.*

Nesimokė Petras eilėdaros mokslų, gal todėl ir rašė, kad didelio meno jo eilėraščiuose nebus.

Gimtieji Dubysos slėniai, nuostabi gyvenamoji aplinka nuo pat vaikystės Petrai įkvėpė romantiškumo, meilės gimtajai Dubysai, Tėvynei jausmą.

1929 metais Petro gimtojoje sodyboje svečiavosi poetas Maironis. Viena dviejų galų name gyveno broliai Petras ir Antanas Bartkai. Petras buvo vedęs Maironio pusseserę Oną Mačiulytę iš Didskaimio kaimo Betygalos parapijoje. Antanas - Petro tėvas.

Prisimenu savo močiutės Onos pasakojimą, kad Maironio svečiavimosi Pakapurnyje metu, Petras nepaleido Maironio rankos,

Petras Bartkus
mokslo metais

visur buvo kartu, dargi pasakęs trumpą vaikišką eilėraštuką... Gal tai buvo lemtis, gal prigimtis, bet Petras labai mylėjo gamtą. Dar vaikas būdamas, žaisdavo pro sodybą tekančiame Alkupio upelyje, mėgdavo klaidžioti nuostabiomis Dubysos pakrantėmis. Mėgo lauko ir darželio gėles, gėrėdavosi sodybą puošiančiais šimtamečiais ąžuolais, žydinčiu sodu. Vienas iš sodybvietėje likusių ąžuolų ir šiandien ošia Jam skirtoje paminklavietėje.

Poetas Maironis Bartkų sodyboje lankėsi ne kartą. Išlikęs močiutės Onos pasakojimas, kad kažkuriais metais Maironis svečiavosi savo pusseserės sodyboje. Močiutė, vienai iš savo dukterų Eleonorai paliepė nubėgti į sodą ir parinkti skanesnių obuolių. Netrukus mergaitė atnešė pilną krepšėlį. Visi obuoliai buvo prakąsti...

- Ką tu čia sugalvojai? Atnešei prakąstus obuolius, - barėsi močiutė.

- Aš rinkau tik skanius... O kaip neparagavusi žinosiu, kurie skanūs, - naiviai aiškinosi Levutė.

Juokėsi visi, iki ašarų kvatojosi ir Maironis. Paglostė, pabučiaavo mergaitę už geranoriškumą ir sumanumą.

Mokėjo Petras bendrauti su aplinkiniais, nevengdavo suaugusių draugijos. Šie jame matė mąstantį, išsiskiriantį iš kitų to amžiaus paauglių, berniuką.

1944 metais vokiečiams pasitraukus į vakarus, sugrįžus raudoniesiems, Petras pasuko partizano keliu. Įgimti vadovavimo sugebėjimai, lankstus protas, išsilavinimas Petrą pastatė į partizaninės kovos vadų gretas.

1945 metai - partizaninės kovos masiškumo metai. Atitrūkęs nuo organizacinių darbų, eilėraštyje „Žalieji vanagai miške“ Petras rašė:

*Kas iš armijos paspruko,
Kam pasibaigė šiaudai,
Ir kantrybės kam pritrūko, -
Prieglobstis visiems - miškai.*

Tikėjimas teisingos kovos pergale, partizanų buitis ir kasdienybė atsispindi to paties pavadinimo eilėraščio kitame posme:

*Medžiai šlama, laužas smilksta,
Skamba juokas ir ginklai,
Bėga dienos, neprailgsta,
Vis trumpėja mūs vargai.*

Tais metais dauguma Lietuvos žmonių ir partizanų tikėjo, kad raudonasis teroras - trumpalaikis reiškinys, kad tiesa turi nugalėti, kad laisvę padės iškovoti stiprios vakarų šalys.

Bolševikai Lietuvoje siautėjo. Už priešingą komunizmui žodį, už anekdotą, už antitarybinę dainą atpildas buvo standartinis - 25 metai kalėjimo. Eilėraštyje „Bolševikams“ Petras rašė:

*Sudeginot mūsų sodybas,
Nužudėt senus tėvelius,
Už tai, kad sūnus pasiryžęs
Dėl laisvės paliko namus.*

Patikimų žmonių būreliuose partizaninė spauda, kurioje buvo ir vienas kitas eiliuotas posmelis, buvo skaitoma, platinama iš rankų į rankas, eilėraščiai, pritaikius liaudies dainų melodijas, - dainuojami. Pietinėje Žemaitijos dalyje Kęstučio apygardoje, beveik visi gyventojai mokėjo partizanų dainas „Žuvusiam draugui“, „Atsisveikinimas“, „Dubysos slėnio partizanai“, „Partizanų žygiai“, „Partizanų ilgesys“, „Nakties žygiai“, „Mergaitės daina partizanui“ ir daugybė kitų posmų. Dainuojamos jos buvo kiekviename krašte kitaip. Dažnai ir žodžiai keičiami. Dainavo jas ir partizanai. Dainavo miške prie smilkstančio laužo, palapinėse, žeminėse, dainavo valstiečių sodybose, į kurias juos atveddavo klajūnų dalia.

Dainuojančius partizanus teko girdėti daug kartų. Kai kurie turėdavo lūpines armonikėles, kuriomis labai gražiai pritardavo dainininkams. Tautušių miškuose gana dideliame partizanų būryje teko girdėti grojančius armonika, smuiku, gitara. Kaip pasakoja ryšininkė L. Grigalavičiūtė, 1945 m. į Paupio mišką didelėje stovykloje partizanai buvo atsitempę net pianiną...

1947 m. teko būti partizanų būryje, kuriam vadovavo P. Bartkus. Dainavo tada vyrai tyliai, ramiai - tikrai gražiai. Dainuodavo su jais ir Petras. Jo baritonas dainų pynėje skambėjo ramiai, ryškiai, bet kažkaip liūdnai, tragiškai.

Išliko atmintyje dainų žodžiai ir melodija. Petro daina „Atsisveikinimas“, kurią dainuojant girdėjau ne kartą ir jį patį, skambėjo visai kitaip, kaip ją dabar dainuoja Kauno ir Vilniaus tremtinių chorai. Ir žodžiai kaip kur pakeisti. Leidinėlyje „Partizanų sielos atgarsiai“ parašyta:

*Išslinksiu aš, kaip koks šešėlis,
Mane priglobs tamsi naktis,
Ach, kaip norėčiau grįžti vėlei!
Ir grįšiu - jei tik ne mirtis.*

*Klajosiu tėviškės laukuose,
Drąsiai juos ginsiu kovose
Ir vieną kartą sužinosi,
Kad aš jau ties NKVD.*

Po šio posmelio, puikiai prisimenu, vyrai dainuodavo sekantį:

*Nuvilks ten mano rūbus menkus,
Nuaus suplyšusius batus,
Bet mirusiam visko užtenka,
Gali ir valgyt, jei gardus...*

Gal šis posmelis neetiškas, vulgarus, gal todėl ir redaguojant leidinėlių „Partizano sielos atgarsiai“ jis nebuvo išspausdintas, bet partizanai jį dainuodavo.

Paskutinius posmelius vyrai dainuodavo taip:

*Žydės vėl vasaros auksinės,
Laukų gėlių žiedai subręs,
Prisimink tą, kurs dėl Tėvynės,
Neteko visko, net tavęs.*
*Bet netikėk, nes tai tik žodžiai,
Jie, kaip miražas, greit praeis...
Aš grįšiu vėl ir lūpos godžiai
Bučiuos tavąsias vakarais...*

Išskirtinė daina „Dubysos slėnio partizanai“. Ją mokėjo ir slapčia dainavo visi raseiniečiai, apygardų, rinktinių, būrių partizanai. Padubysio miškai ir gyventojai buvo nuolatinis partizanų prieglobstis. Pirmųjų partizanų būrių - LLA Vanagų bazės buvo prie Dubysos esančiuose Kengių, Pakapurnio, Navininkų, Saugailių, Žemygalos kaimuose, Padubysio, Bedančių, Virtukų, Žaiginio, Tautušių miškuose. Su didele meile šiame eilėraštyje Petras apdainavo savo gimtinę, partizanų šeimų likimą, tikėjimą, kad ateis laikas, kai vergijos nei gimtinėje, nei Tėvynėje nebus:

*Kur statūs krantai ant Dubysos,
Kur šlama banguoti miškai,
Žygiuoja vorelė ištysus,
Rūke dingsta žingsnių aidai.*

Apie savo ir kitų partizanų gimtines, šeimų likimą rašo:

*Namuose jų niekas nelaukia,-
Siaubinga ten sukas mirtis.
Motulė ir sesė išėjo,
O tėvas užmerkė akis...*

Būdinga, kad Petras, rašydamas apie mergaites, visados jas vadindavo šviesiaplaukėmis. Ne visos padubysio mergaitės buvo šviesiaplaukės, bet Aldona, su kuria nuo jaunystės draugavo Petras, buvo šviesiais lino plaukais. Todėl tame pačiame eilėraštyje jis rašo:

*Kas vakarą, kai saulė leidžias,
Kažkur pasigirsta daina...
Jaunutė mergaitė šviesiplaukė
Nutyla kažko laukdama...*

Mirtis partizanų laukė kiekvieną akimirką. Petras ramina šviesiaplaukę:

*Bet ne - jis tebėra dar gyvas,
Tėvynei jo plaka širdis!
Kai tėviškėj nebus vergijos, -
Tada mylimasis sugrįš...*

Pasibaigus karui į Lietuvą iš fronto kovai su partizanais buvo permesta tūkstančiai rusų kareivių. Norėdamas palaikyti partizanų dvasią, negalvoti apie pavojų, kurį kelia miškų šukavimai, ablavos Petras eilėraštyje „Nakties žygiai“ su humoru rašo:

*Rusais mus tenebaugina,
Jie tik žemę mūs smardina.
Juk ir per ablavą
Mūsų nepagavo.*

Įdomi, atspindinti partizanų santykius su tuometiniais Lietuvos valstiečiais, eilėraštis - daina „Nakvininkai“:

*Gal atrasite kaimynų,
Gal giminių,
O jei ne, - tai galit spręsti
Iš mūs veidų.
Mes ne vagys, ne plėšikai,
Bet žmonės katalikai,
Tokie kaip jūs.*

Dainuodavo vyrai tą dainą užeidami pas nepažįstamus arba retai lankomus žmones, matydami abejones, baimę, nepasitikėjimą partizanais. Tai lyg pasisveikinimo himnas. Pradėdavo jį taip:

*Ko taip baisiai nusiminę
Žiūrit į mus?
Gal dar pirmą kartą matot
Tokius svečius?
Nebūkit nusiminę,
Jei lanko jus miškiniai,
Jie gerbia jus!*

Dainai pritardavo trypimu kojomis, rankų plojimu, grojimu pirštais į kulkosvaidžio ar automato diską ir t.t. Po tokios dainos įtampa tarp šeiminių ir svečių išnykdavo.

Eilėraštyje „Žuvusiam draugui“ Petras Bartkus-Alkupėnas rašė:

*Bet Tu žuvai, krauju žemę aplaistei...
Kovos draugams sudie dar pasakei;
Visas jėgas Tu paaukojai laisvei,
Bet laisvo krašto Tu jau nematei.*

Tūkstančiai partizanų žuvo nelygioje kovoje už Tėvynės laisvę. Vieni žuvo priešų kulų pakirsti, kiti, matydami grėšiančią nelaisvę ir kankinimus, susisprogdino, nusišovė patys. Nedaug iš jų mirdami spėjo atsisveikinti su draugais, su Tėvynės dangumi.

Nepasakei, Petrai, ir Tu kovos draugams „sudie“. Nespėjai. Baudėjų kulų suvarpytas su ginklu rankose kritai Užpelkių miške 1949 metais rugpjūčio 13 dieną. Sugėrė gimtoji žemė Tavo kraują. Kūnas, bolševikų išniekintas, kelias dienas gulėjo Radviliškyje, vėliau įmestas į apleistą šulinį. Žuvai, bet likai amžina laisvės kovotojo legenda ir Tavo nemirtinga siela šiandien gyva mūsų prisiminimuose.

Išskirtinis eilėraštis „Tėvynei“, kurį 1945 m. Petras parašė lyg malda, lyg rekviem savo gyvenimui ir likimui. Tėvynė Jam, tai ne tik gimtieji Dubysos slėniai, išvaikščioti visi pietų Lietuvos miškai. Tėvynė - visa Lietuva, jo žmonės, kuriuos Jis matė tik laisvus:

*Visada, net sapne apie laisvę svajoju,
Apie laisvę gimtųjų laukų...*

- rašė Petras.

Gal tai nėra labai tobula eilėdara, parinkti žodžiai, bet tai Petro širdies daina, Jo sielos aidas pasklidęs po visą šalį. Žodyje „Tėvynė“ - visas Jo gyvenimas. Trumpas, bet neužmirštas, prasmingas:

*Dėl Tavęs, o Tėvyne, šiandien aš kovoju,
Dėl Tavęs, dėl Tavųjų vaikų!
Dėl Tavęs ir gyvybę statau į pavojų,
Tavo laisvei kelius tuo grindžiu.*

Jeigu Tu, Petrai, matytum šiandieninę mūsų laisvę, sunku būtų. Lyg pranašas, tame pačiame eilėraštyje, beveik prieš 60 metų rašei:

*O po to, kai tauta bus laisva, be pavojų,
Kai nebus jau kovų, nei vargų,
Na, tada atsiras daug balsingų herojų,
Kurie sieks pinigų ir dvarų...*

Daugiau kaip prieš pusę amžiaus numatei, Petrai, ateities viziją. Jautei, kad „atsiras daug balsingų herojų...“, kuriems neužteks pinigų ir dvarų. Valdydami milijoninius Lietuvos turtus, jie

siekia valdyti visą Lietuvą. Rusijos imperijos palikuonys Lietuvoje alkanu žvilgsniu žiūri į Ją, nori „gelbėti“ Lietuvą, pakartoti šimtmečių istoriją, - priglauti po savo grobuonišku sparnu. Nepasiduos išdavystei tauta, - išmoko skirti tuščius pažadus nuo tikrojo gėrio. Negalima leisti, kad kovose dėl laisvės išlietas kraujas būtų apipiltas užmaršties dulkėmis, šiandieninių herojų melo ir išdavystės šiukšlėmis.

Eilėraštis „Jai“ rašytas, kaip teigia Petro bendražygė Birutė Juodytė, padubysio miške ant kelmo. Tai nekaltos meilės žodžiai, skirti Aldonai.

Palietus P. Bartkaus kūrybą - partizanines dainas, manau, bus įdomu eilėraščio-dainos „Aš verkiau parimus“ kilmė. Partizanų dainų rinkiniuose ji pavadinta „Mergaitės daina partizanui“ ir buvo žinoma, dainuojama kaip viena pirmųjų pagrindžio dainų:

*Aš verkiau parimus daržely prie lango,
Kai paspaudęs ranką tyliai išėjai.
Ašarom sidabro verkė rūtos žalios,
Verkė ūkanose skęsdami laukai.*

Tai žodžiai atspausdinti ir dainuojami jau 1943 metais. Pasirodo, kad gimė ši daina Vilniaus krašte. Žodžius jai parašė lietuvaitė iš Daugėlišio Vanda Panavaitė-Stankienė.

Eilėraštis „Mano ilgesys“ buvo skirtas lietuvių savisaugos bataliono kariams, kartu su vokiečiais kariavusiais rytų fronte. Pirmą kartą jis išspausdintas savisaugos dalinių savaitraštyje „Karys“, 1943 m. sausio 16 d. Tais pačiais metais perspausdintas „Ūkininko patarėjo“ kalendoriuje pavadinimu „Kai sugrįši“. 1944 m. Vanda Panavaitė emigravo į Vakarus ir gyveno Kanadoje. Julija Gylienė, pokalbyje su poete, estrados dainininke V. Panavaitė 1996 metų Amerikos lietuvių laikraštyje „Draugas“ Nr. 73 rašo: „Labai jautriai apie šią dainą atsiliepė Bernardas Brazdžionis 1956 m. balandžio mėnesio „Lietuvių dienose“: „Šis eilėraštis yra labai charakteringas nepriklausomos Lietuvos lyrikai ir turi puikių originalių poetinių įvaizdžių. Dėl savo nuoširdaus Tėvynės ginti išeinan-

čiam kariui mergaitės jausmo, taip būdingo ir mūsų liaudies dainoje, jis bus patikęs ir šių dienų tėvynės laisvės kovotojams. Rado atgarsį jis ir tremtinių širdyse, ir visi jį mielai dainuoja".

Šių posmų autorė V. Panavaitė rašo: „O visai nepelnytai susilaukiau priekaištų, kad esą pasisavinau lietuvių partizanės - miško sesės sukurtus žodžius. Aš gi labai dėkinga miško sesėms ir broliams, kad ją dainavo slapčia tuo skaudžiu tautai metu. Gal dėl to ir norėjau paskelbti tikrąjį originalą ir savo, kaip autorės, vardą. Juk tas eilėraštis tapo ir jų - partizanų ir laisvėje gyvenančių tėvynainių daina..." Girdėjau tą dainą dainuojant P. Bartkų, brolius T. ir A. Pakarklius, B. Neverdauską, J. Venslauską ir kitus partizanus. Tik melodiją, kurią girdėjau ir gerai prisimenu šiandien, politinių kalinių ir tremtinių choruose ir atskirų asmenų dainininkų dainuojama kitaip. Aišku, dainos žodžiai, ėję iš lūpų į lūpas, perėję visą Lietuvą, pakeisti, pritaikyti tarmei, vieno ar kito Lietuvos krašto gyventojų charakteriui. Bet tai visų daina. Daina - kurios posmuose atsispindi Lietuvos likimas, - nuolatinė kova prieš pavergėjus.

Norėtusi prie Tavo kūrybos, Petrai, prisiliesti šiomis eilutėmis:

*Puikus Pakapurnys prie Alkupro - Tava gimtinė.
Užaugai ten Tu Ažuolu galiūnu...
Iki mirties šventi tau buvo žodžiai Lietuva Tėvynė,
Ginklu kai stojai ginti Ją nuo atėjų.*

*Šventoji atmintis - gimtinėje prie ažuolo paminklas
Gyvens tarp mūsų - Tavo bendražygių.
Ir ateities kartoms laisvės kovų istorija - tai ginklas,
Kuris primins narsius partizanus, Tautos Karžygius.*

*Jei šiandien būtum gyvas, Petrai, Tu,
Matytum, kad pasaulis Lietuvą jau žino,
Tik kartais vėjui pučiant iš rytų
Agresyvumą jaučiam iš senų kaimynų...*

Alkupėnas

Jai

*Dar tuomet kai pro beržą skarotą
Mums atrodė gėlėtas dangus,
Supratau, kad širdis valdo protą,
Kad kažkas taip suartino mus.*

*Bėgo dienos lyg bitėms gėlėse...
Tuščia būtų gyventi be jų.
Vakarai, tylumoje išblėse,
Neužmerkdamo mūsų akių...*

*Bet mylėt vien tave negalėjau, -
Sau priskyriau Tėvynės vargus,
Neblaščiau kaip pūkas ant vėjo,
Nors likimas atrodė baisus.*

*Nepalaužė vargai ir pavojai, -
Už Tėvynę ir mirt nebaisu!
Tik skaudu, kad tu net nepamojai,
Kai skubėjai nuo miško taku.*

*Tave apnešė dulkės parado,
Atitolo vargai svetimi.
Kažkas naujo tavy atsirado,
Tai, kas buvo, pamiršti imi...*

*Neramu, kartais širdį taip gelia.
Laimę tik atminimuos randu...
Bet vistiek kantriai seksiu tą kelią,
Nors jūs esat man brangūs abu!*

1946 m. spalio

Eilėraštis visam gyvenimui

Vytautas Kvedys

Eilėraštis buvo išspausdintas eilėraščių rinkinyje „Partizanų sielos atgarsiai“ 1948 m., eilėraščių tritomyje „Kovos keliu žengiant“ 1950 metais. Pakartotas to paties pavadinimo partizanų eilėraščių ir dainų rinkinyje 1991 m.

Ta tragiškos meilės istorija prasidėjo taip paprastai. 1940-ųjų metų vasarą į Pakapurnio kaimą netoli Raseinių atvažiavo jauna, graži kaunietė Aldutė Poderytė. Iš pradžių ji susipažino su kaimynų Brazauskų Onute, ėjo kartu uogauti, riešutauti. Padubysio šlaitai aidėjo nuo nerūpestingo keturiolikmečių juoko: jo negalėjo užgniaužti nei sveitimi tankai, nei virš visos Europos besitvenkiantys karo debesys.

Tą juoką išgirdo ir penkiolikmetis Raseinių gimnazijos gimnazistas Petras Bartkus. Nežinojo tada jis, kad šis juokas įstrigo į širdį visam gyvenimui. Tą dieną jiedu paprasčiausiai susipažino, kartu riešutavo.

Paskui prasidėjo laišakai. Jiedu kalbėjo apie gyvenimą, jaunystę, draugystę, dar neužsimindami apie meilę. Gal tam dar ir laikas nebuvo atėjęs. Paskui, kai Petras įstojo į Kauno technikos mokyklą, jiedu susitikdavo dažniau, tačiau ne taip dažnai, kaip abiems norėjosi. Aldona pajuto, kad Petras gyvena ir kažkokį kitą jai nežinomą gyvenimą. Jis kalbėjo apie meilę Tėvynei, apie aukštus idealus, tačiau nepasakojo ką praktiškai daro. O jis jau buvo pasipriešinimo vokiškiesiems okupantams dalyvis, priklausė Lietuvos laisvės armijai.

Artėjant frontui ne vienas Petro draugas pasitraukė į vakarus, toliau nuo artėjančio raudonojo teroro, kurio kruvinus nagus buvo matę pirmosios okupacijos metais. Bartkus tuo laiku buvo pasiryžęs kovoti už Tėvynę Tėvynėje. Kartu su savo bendraminčiais jis pasitraukė į mišką, ėmėsi ginklo. Tomis dienomis Aldona gavo laišką, parašytą 1944 metų lapkričio 15 dieną: „Skaudu be namų, be artimųjų, be senųjų draugų, bet jei jau taip reikia, tai aimanuoti nėra ko, iš viso aš per daug aimanų išreiškiu, bet labai maža entuziazmo. Bet žinai, kam svaidyti žodžiais ir nutolti nuo realios tikrovės, kuri šaltu realumu artėja kartu su šalta žiema ir kitais „draugų“ ruošiamais malonumais. Visa tai

būtų nepaprastai lengva praleisti, tik įgrįsta, kad tai gan ilgai tęsiasi, o gal dar nemaža laiko kamuos..."

„Kad tai jau gana ilgai tęsiasi..." O dar buvo tik 1944-ųjų ruduo, dar tik pati pradžia partizano kelio, kada jaunos Lietuvos vyrus dar gaivino viltis apie greitą Lietuvos išvadavimą, kada jie tikėjo, kad neliks vieniši nelygioje kovoje. Po kelių mėnesių, 1945 m. gegužės 30 dieną Petras rašė: „...Nežinau, gal aš suklysiu, bet man atrodo, kad mūsų kelias į laisvę ne rožių žiedais, bet aštriausiais jų dygliais klotas. Tikiuosi, kad dar kartą teks praleisti karo audrą, kuri gali daug ką nusiaubti. Na, o po to jau tikrai galėsime leisti laisvas ir laimingas dienas. Bet džiaugsmas negali būti skaidrus. Jį temdys mirtis draugų, kurie tiek daug aukojosi ir dirbo, bet darbo vaisių jau neteko pamatyti..."

Pokario laiškai nebuvo dažni, ir ateidavo jie ne per paštą. Dažniausiai juos atnešdavo nepažįstamos merginos, moterys. Iš rašto, iš minčių Aldona sužinodavo, kad tai Petro laiškai jai: pasirašydavo jis tai Povilu, tai Antanu, o ją vadindavo Onute. Griežtos konspiracijos taisyklės net mylimuosius neleido vadintis tikrais vardais. Pakliuvęs į čekistų rankas toks laiškas galėjo tapti rimtu įkalčiu. Deja, suprasdamas tai, Petras prašė, kad visus laiškus, rašytus po keturiasdešimt ketvirtųjų metų rugpjūčio pirmos dienos, Aldona sunaikintų, arba gerai paslėptų. Ji išpildė antrąjį prašymą: laiškus išsaugojo iki šių dienų.

Ryšininkės pakviesdavo ir į retus susitikimus - kartą, retkarčiais du kartus per metus. Aldonai tekdavo važinėti pas savo tetą arba į kurią nors geležinkelio stotį. Čia jos paprastai laukdavo ryšininkė. Apie vieną tokį susitikimą pasakojo raseiniškė Onutė Jašinauskienė - ta pati Brazauskaitė, tuo laiku irgi gyvenusi Pakapurnio kaime, savo tėviškėje:

- Aldutė pas tetą atvažiavo jau į pavakarę, tačiau norėjo kuo greičiau susitikti Petrą. Man ją reikėjo nuvesti kokius 20 kilometrų į Nagių kaimą tarp Žaiginio ir Šiluvos. Išėjome, nelaukdamos ryto. Nagiuose aš ją perdaviau kitiems žmonėms, o pati grįžau. Po kelių dienų sužinojau, kad Aldona susirgo plaučių uždegimu. Liga užsitęsė, net Aldonos motina iš Kauno buvo atvažiavusi jos ieškoti. Laimė, kad tada baigėsi viskas gerai.

- Taip, tie reti susitikimai buvo sunkūs. Aš iš vaikystės buvau silpnos sveikatos, o čia neretai tekdavo eiti per sniegynus, nakvoti palapinėse. Bet taip norėjosi pasimatyti, pakalbėti apie ateitį, juk mudu tikėjom, kad ji bus

Petras Bartkus
ir Aldona Poderytė
Pakapurnyje. 1944 m.

bendra ir graži. Mylėjom vienas kitą nekalta jaunatviška meile, net pasibučiuoti drovėdavomės - taip jau buvome auklėti.

Apie savo partizaninius reikalus Petras beveik nekalbėdavo, tik bendrais bruožais. Ir jo draugų artimiau nepažinojau, nors ne vieną buvau sutikusi. Kiek daugiau pažinojau kapitoną Žemaitį, vieną kartą su jo žmona iš Kauno kartu važiovome į susitikimą. Dar prisimenu vieną partizaną, gal dėl to, kad Petras gražiai apie jį atsiliepė. Gervele jį vadino - toks jaunutis buvo partizanas. Net miške, bunkeriuose jis stengėsi gražiai susitvarkyti, apsišvarinti, iš medžio pasidarydavo šakutę. Paskui sužinojau, kad jis žuvo.

Sunkus buvo partizanų gyvenimas. Aš tik vieną kitą dieną taip miške praleisdavau, o jie juk taip visą laiką. Ir visą laiką jiems grėsė apsupimas, mirtis.

Suprantama, kad mirties ar bent suėmimo grėsmė buvo pakibusi virš Aldonos. Galėjo įkliūti kelionėje, galėjo būti apsupta kartu su partizanais miške. Ir pačiame Kaune gyvenimas nebuvo ramus. Aldonos tėvas savanoriu kovojo su ginklu prieš Lietuvos priešus, vėliau dirbo policininku. Ir nors jis mirė dar nepriklausomos Lietuvos laikais, tačiau kažin ar naujoji valdžia būtų leidusi, kad universitete mokytus savanorio policininko duktę. Nežinojo valdžia ir to, kad Aldona, jau dirbdama universiteto kadrų skyriuje, išplėšia iš bylų kompromituojančius dokumentus, išduoda suklustotas pažymas, taip ji padėjo žmonėms, kuriems grėsė susidorojimas.

Laiškai atgaivindavo, suteikdavo viltį ir vienam, ir kitam. Tačiau laikas bėgo, o ta bendra ateitis, apie kurią abu svajojo, vis tolo ir tolo. Keturiasdešimt aštuntųjų sausio devintą Petras rašė: „...Gal todėl, kad su savo dabartimi ir pats esu persisunkęs melancholija, jaučiuosi per daug išvargęs, nežinios kamuojamas. O gal todėl, kad nepramatau gyvenime nieko geresnio kaip tik tuos pačius vargus, kurie gana dažnai keičiasi ir keisis savo pavidalu, bet esmėje lieka tie patys - gyvenimo vargai. Laimė prabėga minutėmis, vargas nusidriekia metais. Pavydas apima matant žmones, kurie moka ir įstengia praleisti laiką nieko gilaus nepažįstančiame užsimiršime. Argi jiems ne geriau.

Per daug slegiančios mintys, kad jas galėčiau pasakyti tau. Su akmenimis ant kaklo skenduolis neturi kabinti akmenis ant kaklo to, kuris galbūt yra be jų, kuris dar turi jėgų ir energijos, kuris dar turi gyveneti - tavęs.

...Aš bijau. Pats nežinau ko, bet kažko tai bijau".

O prieš tai buvo paskutinis jų susitikimas, kažkoks negeras, lyg pranašaujantis nelaimę. Buvo keturiasdešimt septintųjų vasara. Aldonai, to laiko valdininko akimis žiūrint, teko didelė garbė - važiuoti į Maskvą, į parodą, skirtą fizikultūrininkų dienai. Petras tam prieštaravo - jo nuomone, netinka lietuvaitems žygiuoti okupantų sostinės centre. Iš kitos pusės, Aldonai sukėlė nerimą Petro pasakojimas apie tai, kad jis turi galimybių pasitraukti į užsienį. Ji nieko balsu nepasakė, tačiau mintyse pagalvojo - tu tai pasitrauksi, o kur aš dingsiu, ką aš viena darysiu.

Štai po šio susitikimo kartu su laišku Petras atsiuntė eilėraščių - ir dabar ji saugo mažytį bloknoto lapelį primargintą pieštuku. Neseniai išleistame rinkinyje šis eilėraštis, pasirašytas Alkupėno (Alkapis - tai į Dubysą įtekantis upelis, su kuriuo ribojosi Bartkų žemė) vardu, yra datuotas 1946 metais.

- Gal kai kuriuos posmus jis buvo parašęs ir anksčiau, tačiau apie parado dulkes tegalėjo sužinoti tik keturiasdešimt septintųjų vasarą. Ir dar už širdies ima tos eilutės - tik skaudu, kad tu net nepamojai, kai skubėjai nuo miško taku. Iš tiesų, aš nepamojau. Ėjom su ryšininke iš miško, dar pagalvojau, kad reikia pamajuoti ranka, tačiau pagalvojau, kad negera akis gali pamatyti. Nepasiteisinsi tada, kad uogas rinkai, kai pamatys, kad su kažkuo atsisveikinai, - prisimena Aldona. - Taip paskutinį kartą ir atsisveikinome su šiuo protingu žmogumi.

Tiesa, po to dar buvo keletas laiškų, paskutinis iš jų rašytas 1948 metų birželio 15 dieną. Bet tuo laiku atėjo ir negera žinia: Petras susirado kitą merginą. Neteisinga buvo ta žinia, tik nepatikrintas gandas, tačiau jauna mergina įsižeidė. O čia dar nutrūko laiškai, nors gal tai atsitiko dėl smūgio ryšininkų grandinei - kas dabar bežino? Bet ištekojo Aldona tik po trijų metų, kai paaiškėjo, kad Petro jau seniai nėra.

- Norėčiau dabar nors prie jo kapo pastovėti, pakalbėti su juo, ten gulinčiu. Geresnio žmogaus už jį neįsivaizduoju, - suvirpa vilnietės Aldonos Baltušienės balsas. - Bet kur jis, tas kapas?

...Kol kas žinoma, kad buvęs Prisikėlimo apygardos vadas, LLKS - Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio - pirmininko adjutantas majoras Žadgaila (toks paskutinis P. Bartkaus slapyvardis) žuvo vykdydamas užduotį ir išduotas 1949 metų rugpjūčio 13 dieną Radviliškio rajono Užpelkių miške kartu su LLKS spaudos skyriaus viršininku kapitonu Svajūnu ir tautinio skyriaus viršininku kapitonu Naktimi. Žuvo trys lietuviai - raseiniškis Petras Bartkus, šiauliškis Vytautas Šniuolis, jurbarkiškis Bronius Liesis, trys poetai - Alkupėnas, Svajūnas ir Ėglis.

Raseinių rajono laikraštis „Naujas rytas“, 1991 08 01.

*

„Prisikėlimo ugnis“ buvo mielai skaitoma visose Lietuvos apygardose, rinktinėse, nes joje, apart politinės apžvalgos, buvo minėtų poetų poezija - tapusi partizanų dainomis. Kaip rašo knygoje „Žuvusiųjų prezidentas“ N. Gaškaitė-Žemaitienė, J. Žemaitis stebėdavo ir džiaugdavosi gera partizanų nuotaika. Tai labai svarbus ir reikšmingas atitrūkimas nuo kasdienybės. J. Žemaitis su pasitenkinimu klausydavosi P. Bartkaus, brolių Liesiu, L. Grigonio, kitų partizanų dainų. Dainuodavo jie pačių sukurtas patriotines, meilės Tėvynei, tėvams ir merginai dainas.

1948 m. vasara P. Bartkui Prisikėlimo apygardos stiprinimo, ryšių ir konspiracijos, atskirų padalinių apmokymo ir tobulinimo vasara. Apie šį laikotarpį rašo Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė - Jurgis - Ziga.

Praslinkę metai ir veidai..

Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė

Mano tėviškė - puikus Aukštaitijos kraštas netoli Kupiškio. Tarpukario Lietuvoje mokiausi Kupiškio gimnazijoje. Mėgau literatūrą, meną, visuomeninę veiklą. Vokiečių okupacijos metais studijavau mediciną Vilniaus universitete. Antrosios rusų okupacijos laikotarpiu už priešišką bolševikams veiklą 1945 metais vasario 16 dieną buvau areštuota. Paleido. Supratau, kad laisvėje išbūsiu neilgai. Iš Vilniaus pasitraukiau į Raseinių rajono Pareigių kaimą, kurso draugės Danutės Mikšytės tėviškę.

Petrą Bartkų - Rimgailą, Savanorio rinktinės štabo narį, pirmą kartą sutikau 1946 metų rugsėjo mėnesį. Pas partizanus mane atvedė Danutė, anksčiau už mane turėjusi ryšį su miško broliais. Pasakiau, kad dėl saugumiečių persekiojimo esu pasitraukusi iš Vilniaus universiteto, paskutinio medicinos fakulteto kurso.

Partizanų vadai J. Žemaitis-Tylius, P. Bartkus-Rimgaila apsidžiaugė, - medikas partizanų būryje - brangus asmuo. Rimgaila ilgai aiškino - supažindino su partizaninės kovos ypatybėmis: drausme, konspiracija, ryšiais. Klasės draugo, žuvusio 1941 metais, atminčiai slapyvardį pasirinkau Jurgis.

Paaiškinę artimiausias užduotis, pasakę ryšių slaptažodžius, vyrai nuvedė mane pas Viktorą. Išgirdusi Viktoro vardą, nedrįsau paprašyti, kad mane paliktų pas mergaitę. Pasirodo Viktoras - tai miela, protinga kaimo mergina. Tuo labai apsidžiaugiau. Vietovių pavadinimų, pavardžių klausinėti buvo draudžiama, nors dabar, po daugelio metų, būtų labai įdomu susitikti bendražygius jų tarpe ir Viktorą. Jeigu esi gyva, atsiliepk, „Viktorai“, - 1946 metais sutikta puiki mergaitė...

Taip prasidėjo mano odisėja po Žemaitijos kaimus, laukus ir miškus. Daug teko keliauti ir žiemą, ir vasarą. Ir niekad be tikslo - tik su užduotimis. Sunkios kelionės naktimis nepažįstamose vietovėse. Baugino kaime lojantys šunys, kartais, didesniuose miškuose, stūgždavo vilkai, nes po karo šių plėšrūnų buvo apstu. Kojos - vienos pūslės, bet eiti reikia. Vilkai, palyginus su išdavikų-

stribų gaujomis, nebaisūs. Plėšikai stribai tais metais buvo kaimo siaubas. Prisimenu 1946 metų žiemą, ryšininkų į roges pakinkytu arkliu, po šienų, vežiau partizanams skirtą rašomąją mašinėlę, šapirografą. Aukštaitiška mano prigimtis neleido tinkamai važnyčioti žemaitiškai pakinkytą arklį. Leidžiantis į pakalnę šis išsikinkė iš rogių ir pabėgo. Rogės, atsimušusios į šalikelėje esantį akmenį, sulūžo. Ant kalnelio pasirodė ginkluotų vyrų būrys. Tai buvo stribai.

- Kas tau, mergaite, nutiko ? Palauk, pagausime arklį, įkinkysime ir galėsi važiuoti toliau. Gal kuo nors atsilyginsi, - lojo vienas po kito.

Nors veidas buvo sukaustytas, turėjau šypsotis, neparodyti baimės, nepasitikėjimo jais. Pagavo arklį, pakinkė, paklausinėjo, kur važiuoju. Gerai, kad žinojau toje pusėje, į kurią važiauvau, kaimo pavadinimą. Pavardę išgalvojau. Matyt ir stribai buvo nevietiniai, nekreipė į tai dėmesio. Važiauvau toliau kaip sapne. Atsigavau tik nuvažiavusi į paskirties vietą. Negalėjau kalbėti, - liežuvis buvo lyg svetimas.

Vykdamas P. Bartkaus užduotis, teko važinėti pakeleivinėmis mašinomis, sunkvežimiais, dviračiu. Kad susisiektum su ryšininkais būtų spartesnis, saugesnis, P. Bartkus, jau - Dargis, padovanojo dviratį. Juo išvažinėti keliai, kekeliai, takeliai Raseinių, Šiluvos, Viduklės, Nemakščių, Skaudvilės apylinkėse. Net Šiaulius, esančius už 80 km, gavusi Dargio užduotį, pasiekdavau dviračiu.

Atvažiavusi iš Kauno išlipdavau iš pakeleivinio sunkvežimio prie Raseinių ant kalniuko. Eidavau pusę kilometro pėsčiomis į pakalnę ir apie kilometrą upelio vaga iki jaukios sodybos. Ten ant stalo jau garuoja bulviniai blynai... Tomis dienomis, kai turėjau atvažiuoti, šeimininkai stebėdavo kelią, matydavo išlipančią iš sunkvežimio ir visada laukė. Tai buvo svetingi, mieli kaimo žmonės, tikri lietuviai patriotai.

Apsistojusi prie Skaudvilės Mažintų kaime siuvėjo Andriulio namuose, paprašiau, kad išmokytų siūti vyriškas kelnes.

- Iki pietų neišmoksi, - pareiškė siuvėjas.
- Iki vakaro nesimokinsiu, - atsakiau jo tonu.

Čia buvau tik kelias valandas, - laukiau P. Bartkaus. Ilgai jo laukti nereikėdavo - žinojo mano atvykimo vietą, laiką ir tą patį vakarą susitikdavome.

Buvau Šiaudinės kaime pas ūkininkę Gaidauskienę. Tą patį vakarą, lyg šešėlis, pasirodė Dargis. Iš kur - klausti nevalia. Tik 2002 m. sužinojau, kad bunkeriai-slėptuvės buvo Andriulio ir Gaidauskienės sodybose.

Kaimuose, kuriuose tekdavo apsilankyti dažniau, pabūti ilgiau, kaimynai galėjo atkreipti dėmesį į mane - jauną, inteligentiškai atrodančią merginą. Šeimininkų pažįstami, aplink gyvenantis jaunimas, nusivedė mane į vakaruškas, kad galėtų pasakyti jog tai giminaitė Teresė, kuri atvažiuoja iš Kauno. Palydėjo į namus mane keletas kaimo berniukų.

- Sutvarkykim tylenę mergiotę, - išgirdau, kaip pasiūlė vienas iš jų.
- Ar pasiutai, nežinai su kuo turi reikalą, - nusodino drąsuolį kitas.

Jaučiau pagarbą, pasitikėjimą, net meilę man senų ir jaunų kaimo žmonių tarpe. Nujautė jie, kad turiu ryšį su mišku, bet gerbė, užjautė, globojo. Buvo ir tokių, kurie bijojo.

Dirbau partizanams ir medicinos srityje. Paruošiau dažniausiai vartojamų vaistų anotacijas. Jos buvo padaugintos ir išdalintos rinktinėms, būriams. Patarimais, konsultacijomis padėjau pasveikti ne vienam vyrui. Teko gydyti ir sužeistuosius.

1947 metais balandžio mėnesį, einant į susitikimą su „Tauro“ apygardos atstovais, atsitiktinai buvo sužeistas P. Bartkus. Ant lovos galo pakabintas automatas netyčia Bartkaus užkliudytas iššovė ir kulka kliudė jo klubą, šoną ir ranką. Partizanai jį paliko gydytis pas E. Grigalavičiūtę, o vėliau perkėlė į Stasio ir Elenos Ambrozaičių sodyboje Aukštašlynio kaime įrengtą slėptuvę. Pradžioje jį perrišinėjo E. Grigalavičiūtė, vėliau gydymą tęsiau aš. Slėptuvė buvo nesudėtinga, - daržinėje po šieniu. Kartą, būnant P. Bartkaus slėptuvėje išgirdom žingsnius. Kažkas vaikšto... Nutilome. P. Bartkus išsiėmė pistoletą, mostu parodė tylėti. Įtemptas laukimas. Po kelių minučių sutartu beldimu davė ženklą šeimininkė. Atnešė valgyti... Dargio žaizda ilgai neužgijo. Kulka buvo kliudžiusi klubo kaulą ir laikas nuo laiko žaizda atsiverdavo. Nesiskundė niekada Petras - kentėjo ir į žygius ėjo kartu su visais.

Teko tvarstyti žaizdas, perrišinėti ir kitus, mūšiuose sužeistus, partizanus.

Visada tikėjau partizanų vadais. Ir šiandien meldžiuosi jiems, nes man - JIE man ŠVENTIEJI, savo darbais ir tikėjimu, teisinga kova prieš okupantus.

Jų didybė, paveldėta iš protėvių, išlaikė šventas tautos idėjas, nepalūžo pakeliui į mirtį. Iš partizanų jie reikalavo griežtos drausmės, švietė juos politiškai, palaikė morališkai, siekė, kad kiekvienas iš jų žinotų ir tikėtų partizaninės kovos tikslu ir idėja.

Nebuvau iki tada, net ir šiandien nesutikau tokios plačios erudicijos ir gilios inteligencijos asmenybės, kaip apygardos vadas Jonas Žemaitis-Tomas. Kartą Žemaitis davė man paskaityti vienos rinktinės vado jam parašytą laišką. Laiške jis buvo kaltinamas pasidavęs Dargio - P. Bartkaus - studenčioko įtakai. Po kelių dienų skaičiau atsakymą, kurį gerai atsimenu ir šiandien: „Visiškoje kieno nors įtakoje man būti neteko, bet aš džiaugiuosi, kad sugebu pasiduoti nors daug jaunesnio už mane kovotojo gerai įtakai“. Mylėjo J. Žemaitis Petrą Bartkų, gabų organizatorių, sumanų partizaninės kovos bendražygį. Dešinioji J. Žemaičio ranka, - daug kas pasakydavo apie Bartkų.

Grįžusi po eilinės užduoties iš Suvalkijos, pasakojau įspūdžius apie pietų Lietuvos partizanus. Parnešiau užnemunės partizanų dainų tekstus, dainuodama norėjau perduoti ten dainuojamas jų melodijas. Žemaičiai jas kartojo ne taip melodingai. Savas jie dainavo gražiai, kartais net žemaitiškai. Pasakojau naujus suvalkietiškus anekdotus apie Staliną, Beriją, Čapajevą, stribus.

Mano gyvenimas - kelionės. Ilgai vienoje vietoje neužsibūdavau - tolimi ir artimesni objektai sodybose, miškuose.

Daugybę žmonių sutikau per šiuos metus. Vieni buvo ir liko ištikimi Tėvynei, kovotojams dėl jos laisvės ir nepriklausomybės, partizanams. Deja, buvo ir tokių, kurie kankinami, užsupti KGB-istų melu ir pažadais, išduodavo savo miško brolius. E. Grigalavičiūtė yra pasakojusi, kad Bartkus rašė dieno-raštį- prozos kūrinį pavadinimu „Praslinkę metai ir veidai". Ji buvo kartu, kai Bartkus vienos sodybos pakraštyje, griovio krante, atitinkamai paruošęs, užkasė tuos užrašus. Deja, per daugybę metų pasikeitė kaimo aplinka. Laukai išarti, upeliai ir grioviai numelioruoti, sodybos perkeltos į gyvenvietes. Nustatyti slaptavietę šiandien neįmanoma.

Slinko metai, blėso sutiktų žmonių veidai, nes vienus mačiau kelias dienas ar dar ilgiau, kitus kelias valandas, dar kitus kelias ar keliolika minučių.

Vaizduotėje, ir jeigu sutikčiau natūroje, bendražygių veidus gal ir atgaivinsčiau, prisiminčiau. Buvo jų tarpe ir visai senų, jaunimo, net vaikų.

1948 metų pavasarį iš Dūkto miškų ėjome į Kęstučio apygardą. Apsistojome netoli Šiluvos tarp miškų buvusioje sodyboje. Dviračiu į sodybą atvažiavo gal aštuoniolikos metų jaunuolis. Kurį laiką nuošaliau su juo kalbėjosi P. Bartkus. Vėliau Dargis pakvietė mane, supažindino, sakė, kad tai esąs jo giminaitis gyvenęs prie Raseinių. Liepė įsižiūrėti vienas į kitą, kad esant ryšių reikalui, pažintume. Ar teko vėliau sutikti šį jaunuolį, neprisimenu. Išnyko iš atminties jaunuolio veido bruožai, bet susitikus po 50 metų, aptarus aplinkybes, vietą ir laiką, galiu drąsiai tvirtinti, kad tai buvo Algimantas Petrauskas, dabartinis P. Bartkaus atminimo renginių sumanytojas ir vykdytojas.

Daug brangių veidų nuslinko į užmarštį. Daug jų jau seniai nėra gyvų. Partizanai žuvo visi, dalis ryšininkų mirė lageriuose, dalis pokario vėtrose praradę sveikatą, išėjo anapilin. Yra ir išlikusių. Būtų nuostabu aplankyti vietas, sodybas, miškų tankmes, kur tiek dienų ir valandų, būnant nuolatiname pavojuje, mirčiai sekiojant mūsų pėdomis, pragyventa.

1948 metų balandžio mėnesį Prisikėlimo apygardos vadovybė vizitavo atskirus partizanų būrius. Buvo tikrinama, kaip vyrai moka naudotis ginklu, laikosi veiklos konspiracijos, sugeba naudotis ryšiais. Būriuose trūko žemesnio rango vadų, todėl P. Bartkaus iniciatyva buvo nutarta organizuoti kuopų vadų kursus. Tuo metu, beveik visą laiką buvau Prisikėlimo apygardoje. Bartkus, vykdamas į Joniškio rajono miškus, kartu paėmė ir mane, nes kursuose buvo numatytas ne tik kovinis rengimas, bet ir kitos partizaniniame gyvenime reikalingos disciplinos. Man buvo įsakyta skaityti kursantams pirmosios pagalbos teikimo ir sanitarijos kursą. Štabo apsaugos lydimi, iš Dūkto miško išėjome balandžio pabaigoje. Keliavome naktimis. Dieną praleisdavome pas patikimus ūkininkus, arba miške. Ėjome pro Radvilionis, Gandžiogalą, Kryžių kalną. Kelionė buvo tolima, sunki. Ji mane labai suartino su P. Bartkum, - jame pamačiau žmogų, kuris užjausdavo, suprasedavo, saugodavo mane, dar jauną merginą.

MVD kariuomenei siautėjant tuose kraštuose P. Bartkus kursų organizavimo atsisakė. Grįžome į Dūkto miškus. Dar prieš minėtą žygį, Bartkus,

matyt, ruošė mane miško gyvenimui, norėjo, kad pažinčiau, suprasčiau partizaninio gyvenimo kasdienybę, jo sunkumus, pavojų.

Kartą Bartkus pasakė:

- Turi pagyventi partizanų stovyklavietėje. Gal kada, kai būsim laisvi, reikės papasakoti, parašyti apie ją.

Nusivedė į didelį mišką. Tankus eglynas, palapinė be stogo, užmaskuotas laužas. Vyrai sugulė aplink laužą. Susisukusi į ilgus kailinius atsiguliau ir aš. Po kiek laiko atėjo Dargis.

Savo vatinuku apklojo mane, atsigulė šalia. Supratau draugišką žestą ir savo kailiniais apklojau abu.

P. Bartkus buvo lyriška asmenybė. Pagrindinės pokalbių temos - partizaninė kova, partizanų veikla ir ypatybės, Tėvynės meilė, meilė gimtajam kraštui, motinai. Negirdėjau jį pasakojant anekdotus, linksmus nuotykius. Negirdėjau keikiantis, blevyzgojant. Dargis nerūkė ir negėrė alkoholinių gėrimų. Ypatingai vertino partizaninę spaudą - rūpinosi jos leidyba, redagavimu ir platinimu.

- Spauda auklėja, vienija partizanus, informuoja apie mūsų kovos tikslus, ypatybes, ją skaitančius Lietuvos žmones, - sakydavo P.Bartkus.

Alkupėno slapyvardžiu P. Bartkus kūrė, spausdino savo eilėraščius, virtusius partizaninėmis dainomis. Jas dainavo žemaičiai, mokėjo aukštaičiai, iš lūpų į lūpas periminėjo visa Lietuva.

Ankstų pavasarį miškuose žydėdavo žibuoklės. Kartais atrodė, kad brendi per mėlyną mėlyną jūrą. Bartkus, būdamas poetiškos prigimties, matyt tai pastebėjo ir 1948 metais, kai mane jau tardė saugumiečiai, jo bendražygių tvirtinimu, parašė man skirtą eilėrašį „Sesei“:

*Nekart mačiau žibuoklių jūroj
Išnyrant garbanas gelsvas,
Bet kas iš to dabar, kad žiūriu, -
Tave čia niekas neatveš...*

Po tolimo žygio apsistojoje Talkininkų kaime, tarp Viduklės ir Šienlaukio geležinkelio stočių. Šeimininkas - Aleksandras Ananka. Dieną praleidome daržinėje. Būryje buvo J. Žemaitis, P. Bartkus, broliai Pakarkliai ir dar keletas

partizanų. Pavakaryje sargybinis sušuko „Stribai!“ Iš visų pusių pasipylė pragariška ugnis. Atskirų šūvių nebuvo girdėti - sodyba gaudė. Per keletą sekundžių atsidūriau lauke. Ugnimi atsakėme ir mes. Vyrų užėmė gynybines pozicijas ir traukėsi artimiausio miškelio link. Kulkosvaidininkas padavė man šovinių juostą ir liepė nešti. Sužeidė vieną partizaną. Blaškiausi tarp vyrų ir sau prisiekiau „Tarp ginkluotų daugiau nebūsiu beginklė. Nesvarbu, kad taikliai šaudyti nemoku, sužeista sau į kaktą pataikysčiau“... Atsišaudydami traukėmės jau tamsoje. Į dangų kilo įvairiaspalvės raketos. Sprogimas sodyboje. Sužeistas partizanas Ažuolas susisprogdino rankine granata. Sužeistas į pilvą sprogstama kulka, kitas partizanas mirė ant mano rankų. Po to įvykio paprašiau Bartkaus, kad į vieną kasdien nešiojamo švarko sagą įmontuotų nuodų ampulę. Jaučiausi ramiau, ypač būdama su užduotimis mieste.

Teko išgirsti pastabų, įspėjimų iš Dargio. Kalbant su gerai žinomais žmonėmis, raginau juos padėti partizanams.

- Ne tavo reikalas verbuoti ryšininkus, - barė mane Dargis.

Nežinojau, kad ryšininkės Pelytės draugas - apygardos OS vadas. Konspiracija partizanų ir ryšininkų tarpe buvo būtina. Ypatingai tuo rūpinosi, reikalavo, kad slaptumas būtų privalomas be išimties visiems, P. Bartkus.

- Kuo mažiau akių mato, ausų girdi, - tuo geriau, - eiliniuose pokalbiuose pastebėdavo Dargis.

1948 metų vasarą, lyg jausdama savo nelaimę - areštą, ryšininke rekomendavau savo gerai pažįstamą Elvyrą Pliupelytę. Partizanų vadovybė priėmė ją, patikrino, davė Zitos slapyvardį ir nenusivylė. Mane areštavus, Zita beveik du metus puikiai atlikinėjo štabo užduotis.

Vasaros vakarais, miško gilumoje prie lauželio, vyrai tyliai padainuodavo, pasakodavo anekdotus, pasvajodavo apie ateitį:

- Kai būsim laisvi, reikės baigti studijas, - nutraukęs mokslus universitete svajojo Rytas.

- Manęs mergaitė laukia, - liūdnai prabilo Nykštis.

- Grįšiu - vaikai manęs nepažins, - susimąstęs prasitarė Jogas.

- Tai arsiu žemelę, tai arsiu..., - lyg laikydamas plūgą kietomis žemdirbio rankomis, numatė ateitį Daiva.

Nelemta buvo išsipildyti jų svajonėms; ir studento, ir mokytojo, ir

žemdirbio kraują sugėrė Lietuvos žemė. Ir šiandien jų kaulai, strībų išmėtyti apkasuose, šuliniuose, pelkėse, glūdi nežinioje, bet išlikę daugumos žmonių atmintyje, pagarboje.

Gerbiami Žemaitijos partizanai buvo už aukštą moralę, gražias dainas, elgesio kultūrą. Antrais su partizanais pažinties metais Našlaitis man sakė:

- Dargis ir keiktis mums uždraudė. Merginos dažnai pas mus būna. Negražu.

Gerbė partizanai moteris. Tik būdama kalėjime pagalvojau, kad ir pernelyg didelis asketizmas vyravo jų tarpe. Suvalkiečiai sakydavo: „Kokia tu ryšininkė, jeigu neišauginsi sūnaus partizano...“ Gal tai ir teisinga - būtų išlaikytas genetinis fondas...

J. Žemaičio sūnui tada buvo 4 metai. Nuostabius, pilnus meilės, šilumos laiškus rašė tėvas savo sūnui - našlaičiui. (Motina buvojau mirusi.) Paskaitydavo man juos mažojo Laimučio globėjai. Gaila, šiuos laiškus reikėjo sunaikinti.

Apie bendražygius J. Žemaitis kalbėjo su giliu sielvartu:

- Gaila pačius geriausius Lietuvos žmones nukreipti didžiausiam pavojui, net žūčiai. Bet reikia. Reikia kovos, reikia spaudos, ryšininkų, reikia, kad žmonės suprastų mūsų pasipriešinimo okupacijai tikslą ir istorines aplinkybes.

Po eilės nesėkmių, bendražygių žūties, kartą Dargis sakė:

- Mes žūsime, jus, ryšininkus, kalėjiman sugrūs, mūsų rėmėjus ištrems į Sibirą. Mūsų valtis plaukia į atvirą jūrą...

Visa tai, ką pasakoju, neužmirštama, amžina. Baimė kalbėti apie praeitį, apie slaptumą, pavojus išliko iki šių dienų. Sapnuoju kankinimus tardant, tardytojų žvėriškumą ir krūpčioju iš siaubo. Kas tardomas kaukia žvėries balsu, tas bijo žvėrių ir bijos dar ilgai.

Atgavusi nepriklausomybę lietuvių tauta šiandien gyva. Lietuviai privalo žinoti, kad tikri didvyriai gyveno, kovojo už Lietuvos laisvę ne tik prieš šimtmečius. Dabartinio jaunimo, moksleivių proseneliai, seneliai, giminės buvo didvyriai, Lietuvos laisvės kovų dalyviai. Atminimą ir pagarbą jie pelnė ne mažesnę, kaip savanoriai 1918 metais, kaip Klaipėdos krašto išvaduotojai 1923 m., kaip sukilimo dalyviai 1941 metais. Kovojo Lietuva, - toks jos likimas per praėjusius kelis šimtmečius.

Su pagarba prisimenu bendražygius partizanus J. Žemaitį, P. Bartkų, T. ir A. Pakarklius, A. ir B. Liesius, L. Grigonį, B. Neverdauską, E. Kurtinaitį, ryšininkus Niną Nausėdaite, Elvyrą Pliopelytę, Eleonorą Grigalavičiūtę, B. Grigalavičiūtę, Marytę Mikšaitę. Jų atminimas visą tolesnį gyvenimą man suteikia jėgų, norą gyventi tais pačiais šventais įsitikinimais, siekiais. Dantės pragaras, palyginus su KGB kameromis, tik žydintis sodas...

Didvyrių atminimų, paminklų, kryžių žuvimo vietose Lietuvoje daug. Deja, kai kurie jų neprižiūrimi, apleisti, užmiršti. Norėtusi, kad partizanų vardais būtų įamžintas jų atminimas karinių dalinių, mokyklų, miestų ir miestelių gatvių pavadinimuose, kad mokyklose būtų dėstoma laisvės kovų istorija, kad partizanų paminklus, kapavietes prižiūrėtų, žinotųjų pastatymo tikslą dabartinė mūsų jaunoji karta.

Ačiū tau, Petrai, kad Tu buvai, kad pažinau Tave ir šiandien mintyse matau gyvą.

Savo prisiminimus noriu baigti Tavo sukurtų eilių „Žuvusiam draugui“, kuris kaip rekviem skirtas Tau, posmu:

*Bet tu žuvai, krauju žemę aplaistei...
Kovos draugams sudie dar pasakei;
Visas jėgas tu paaukojai laisvei,
Bet laisvo krašto tu jau nematei.*

2004 m.

*

P. Bartkus, kadangi jo vadovaujama apygarda ribojosi su Latvija, turėjo tikslą užmegzti ryšius su Latvijos partizanais. Deja, tai nepavyko, nes Latvijos partizanai pastovios vadovybės neturėjo, jų veikla buvo stichiška. Bendravo su latviais tik pavieniai partizanų būriai, atskiri partizanai. Kai P. Bartkus tobulino Prisikėlimo apygardos veiklą, J. Žemaitis kūrė naują organizacinį vienetą - sritį. Ši idėja ne kartą buvo aptarta su Bartkum ir Žemaičių apygardos vadovybe. Gegužės mėnesį buvo sprendžiamas šis svarbus klausimas. Vadų pasitarime prie Lyduvėnų liepos mėn. įsteigta vakarų sritis pavadinta Jūros vardu. Jos vadas J. Žemaitis pasirinko Žalčio slapyvardį, pavaduotojais tapo A. Milaševičius-Radvila ir P. Bartkus-Mažrimas. („Žuvusiųjų prezidentas", 154 psl.)

Tolesnę srities veiklą J. Žemaitis sprendė kartu su P. Bartkumi, Bronium Liesiu, broliais Vytautu ir Viktoru Šniuoliais, Povilu Cibulsku ir buvo su jais kurį laiką kartu Prisikėlimo apygardoje.

Gegužės mėnesį prasidėjo masinis lietuvių trėmimas į Sibirą. Apie tas dienas Antanas Sadeckas „Kauno dienoje" straipsnyje „Sajanų priekalnėse" rašo: „1948 m. gegužės 22 d., 00 val. ginkluoti NKVD'istai šautuvų būrių smūgiais į duris pažadino 39 766 lietuvius. Geležinkelių stotyse jau stovėjo 1849 prekiniai vagonai, juos sukabino į 30 ešelonų. Operacijoje „Vesna" (Pavasaris) dalyvavo 41 564 MGB ir pasienio kareiviai bei karininkai. Jiems vadovavo generolas leitenantas Bočkovas ir jo pagalbinkai - apie pusšimtis pulkininkų, papulkininkų ir majorų. Mūsiškių išdavikų lydimi jie vaikščiojo po kaimų vienkiemius, mokyklų bendrabučius, po miestų butus.

Operacija atlikta organizuotai. Panaudota 2501 automašina, neskaitant kinkomojo transporto, telefono ryšys ir kariuomenės radijo stotys.

Tremtiniai buvo išblaškyti: po Krasnojarsko kraštą - 23 734 žmonės, po Irkutsko sritį - 11 644 ir Buriatijos-Mongolijos ASSR - 4 014, paskutines geležinkelio stotis pasiekė birželio 5-12 dienomis.

Tremties vietas (miškų kirtavietes, tarybinius ūkius ir pramonės įmones) dar po kelių, gal 10 dienų, priklausomai nuo vietinių pirklių organizuotumo ir resursų.

Šie skaičiai ir faktai pateikti pagal NKVD ir NKGB dokumentus.

Tai įvyko, kai Lietuvoje žydėjo obelys ir pavasarinės gėlės, kai tuščiose sodybose mykė karvės ir staugė šunys, kai žiedlapiai krito ant išniekintų jaunų kūnų, gulinčių miestelių aikštėse".

1948 m. rudenį A. Pakarklis-Kilpa įsakė man nuvažiuoti į Šiaulių kraštą kažkur tarp Kiaunorių ir Pakapės, susitikti P. Bartkų ir perduoti jam mintinai išmokus gal 4-5 sakinius. Neatsimenu tiksliai, kažką apie vanagą ir Drebulynės mišką.

Nuvažiavęs dviračiu į nurodytą sodybą, pasikeitęs su šeiminku slaptažodžiais, (kažkokia manipuliacija su kortomis), sulaukiau Petro. Šnekėjomės visą vakarą. Jis teiravosi apie gimines, savo gimtinės apylinkių pažįstamus žmones. Tada jam pasakiau, kad mokykloje mes trys draugai, aš, Zigmas Butkus ir Pranas Mickūnas sudarėme slaptą grupę. Šiais metais vasario 16 d. Raseiniuose iškabinome atsišaukimus gautus iš A.Pakarklio-Kilpos. Iš jo gaudavau ir partizaninės spaudos. Papasakoju, kad vasario 16 d. partizanų atsišaukimą, kaip rytojaus dieną mane informavo P. Mickūnas, priklįjavęs ant Raseinių rajono partijos komiteto durų.

Atidžiai išklausęs mane, Petras griežtai įsakė nutraukti šią veiklą, nes mūsų pastangos nevertos tos rizikos, kuri atsiranda mūsų veikloje. Pasakė, kad apie tai įspėsias ir A. Pakarklį-Kilpą. Prisimenu davė pasiskaityti įvairios partizaninės spaudos.

Tik pasiskaityti vietoje. Vežtis į namus net mažiausio lapelio neleido, - kelias ilgas, nežinia kokia grįžimo lemtis...

Atgal Kilpai parvežiau taip pat mintinai išmoktą, man pačiam nesuprantamą atsakymą.

1948 m. lapkričio 12 d. įvyko BDPS Prezidiumo posėdis, kuriame dalyvavo vakarų srities atstovai J. Žemaitis, P. Bartkus, rytų - J. Kimštas, J. Šibaila. J. Žemaitis buvo išrinktas Ginkluotųjų pajėgų vadu, P. Bartkus-Žadgaila BDPS Prezidiumo sekretoriumi.

Lapkričio 23 d., pažymėdamas Lietuvos kariuomenės dieną, J. Žemaitis pasirašė pirmąjį BDPSP Prezidiumo pirmininko aktą - įsakymą nustatyti Laisvės kovotojų karinius laipsnius. Majorais tapo J. Kimštas, J. Šibaila, P. Bartkus, A. Milaševičius.

Prisikėlimo apygardai tuo metu vadovavo Leonardas Grigonis, turėdamas vadovavimo partizanų būriams didžiulę patirtį. Apie jo žūtį 1950 m. savo prisiminimuose pasakoja Kęstutis Bersėnas.

Verkia ūkanose skęsdami miškai.

Kęstutis Bersėnas

Nuo seno miškas, jo žvėrys lietuviui buvo duona, prieglobstis nuo priešų, grožio ir džiaugsmo šaltinis. Siūravo, lingavo girios prie Nemuno, Dubysos, prie Ginėvės. Žvalgėsi į visas puses skarotos eglės, liekni berželiai, plačiašakės pušys. Galiūnai ažuolai, iškėlę savo išdidžias viršūnes, žiūrėjo į Dubysos slėnius, Ginėvės šlaitus, šnarėdami karpytais lapais, kalbėjosi su po jų kojomis čiurlenančiais upeliais. Ne vienas šimtametis gal prisimena laikus, kai jų paunksmėje vaidilos kūreno šventąją ugnį...

1944 metais, Lietuvą užplūdus raudonajam terorui, miškai priglaudė tūkstančius partizanų. Ieškodami jų stovyklų, rusų baudėjai šūviais skardino Lietuvos žemę, jos laukus, kasdien drumstė miškų ramybę.

Vienas iš partizaninio judėjimo vadų - Leonardas Grigonis - taikiausios ir kilniausios specialybės atstovas - mokytojas.

L. Grigonis gimė 1906 metais Rokiškio apskrityje, Rokiškio valsčiuje, Pužonių kaime, ūkininkų šeimoje. Baigęs Rokiškio gimnaziją, grįžo į gimtąjį kaimą. Lietuva jau buvo atgavusi nepriklausomybę ir jaunasis Grigonis entuziastiškai rūpinosi lietuviybės atkūrimu kaime. Pauliaukos vienkiemyje, ūkininko Kuprio namuose, įsteigė pradinę mokyklą, kurią lankė apylinkės vaikai. Grigonis nemetė ir ūkininkavimo, nes tėvas buvo miręs ir visi ūkio rūpesčiai gulė ant jo pečių.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, savanoriams ir mažžemiams buvo dalijama žemė. Netoli Pužonių atsirado naujakurių kaimas. Sunku pasakyti, kada šis žemės kampelis pirmą kartą buvo pavadintas Sėlyne, tačiau tikrai žinoma, kad šį vardą naujai besikuriančiam kaimui parinko Pauliaukos mokyklos vedėjas L. Grigonis. Jis labai domėjosi savo krašto istorija ir buvo skaitęs, kad šiose apylinkėse kadaise klajojusi sėlių gentis, todėl kaimą ir pavadino Sėlyne.

1934 m. mokytojo L. Grigonio iniciatyva Sėlynėje buvo pastatyta medinė pradinė mokykla. Mokyklos vedėjas - L. Grigonis. Jis vadovavo dideliame Sėlynės šaulių būriui, buvo Rokiškio apskrities šaulių rinktinės komiteto narys. 1938 -

Leonardas Grigonis

1939 metų žiemą, sudegus medinei mokyklai, dauguma klasių buvo įkurdinta ūkininkų namuose. Kita dalis mokinių mokėsi mokyklos vedėjo namuose. Mokyklos vedėjas L. Grigonis labai rūpinosi mokyklos atstatymu. 1940 m. senosios mokyklos vietoje buvo pradėta statyti nauja mūrinė mokykla. Sovietams okupavus Lietuvą, mokyklos statymo darbai sustojo. Tik 1941 metų antroje pusėje didelėmis L. Grigonio pastangomis Vilniuje pavyko gauti lėšų mokyklos atsatymui baigti. 1942 metų rudenį mokiniai rinkosi į naują mokyklą. Mokiniai ir mokytojai keisdavosi, bet L. Grigonis liko mokyklos vedėju iki 1944 metų. Tai buvo labai didelio intelekto žmogus, mylėjo Lietuvą. Tėvynės meilę, patriotizmą skiepijo ir savo mokiniams.

1944 metais, artėjant antrajai sovietinei okupacijai, L. Grigonis su savo sesers vyru, nepriklausomos Lietuvos karininku Zablockiu, išvyko į jo gimtąsias vietas Šiaulėnų valsčiaus Žeimių kaimą. 1946 metų pavasarį L. Grigonis pasirinko partizaninį kelią.

L. Grigonis buvo šviesi asmenybė, savo pavyzdžiu patraukusi mokinius. Nemažai jo buvusių mokinių kovojo dėl Lietuvos laisvės ir žuvo Rokiškio apskrities miškuose. O mokykla, pastatyta L. Grigonio iniciatyva, ir šiandien tebestovi. Sėlynės ir aplinkinių kaimų senieji žmonės su pagarba prisimena savo buvusį mokytoją.

Iškūrus Prisikėlimo apygardą, vadu paskirtas Petras Bartkus-Mažrimas. Štabo viršininku L. Grigonis-Kravis. Naujos apygardos ribos centrinėje Lietuvoje šiaurėje siekė Latvijos sieną, pietuose Kauną.

Jau balandžio pradžioje, P.Bartkui išvykus į partizanų mokymus Joniškio miškuose, jį laikinai pavadavo L. Grigonis. Jono Žemaičio įsakymu, 1948 m. liepos 28 dieną P. Bartkus paskiriamas VLKSO štabo organizacinio skyriaus viršininku, L. Grigonis - Prisikėlimo apygardos vadu.

L. Grigonis dalyvavo 1949 m. vasario mėnesio 10-20 dienomis įvykusio visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime. Pakeistas pagrindžio organizacijos pavadinimas - ji pavadinta Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu. Išrinktas prezidiumas, kurio nariu buvo ir L. Grigonis. Maironio rinktinėje išspausdinta 1100 LLKS Tarybos deklaracijos egzempliorių ir išplatinta visoje Lietuvoje. Toje pačioje rinktinėje, kuriai vadovavo P. Morkūnas, buvo leidžiamas partizanų laikraštis „Prisikėlimo ugnis“.

1949 m. liepos 31 dieną Leonardas Grigonis paskirtas LLKS Prezidiumo pirmininko Jono Žemaičio pavaduotoju, o 1949 m. rugpjūčio 13 dieną žuvus P. Bartkui, Prezidiumo sekretoriumi.

Būrys partizanų, vadovaujamų P. Bartkaus-Žadgailos, 1948 m. pavasarį atėjo į Ariogalos apylinkės Daugėliškių mišką. Eigulio Juozo Bersėno eiguvoje, dviejų bevardžių upelių santakoje, nutarė įrengti slėptuvę-bunkerį. Dirbo vyrai daug: kibirais nešė iškastas žemes į upelio vagą, tvirtino slėptuvės sienas, ruošė ventiliaciją, įėjimo angas. Dirbo pakaitomis - vieni slėptuvės statyboje, kiti, išsidėstę aplinkui, saugojo vietovę nuo pašalinės akies, nes KGB šnipų aktyvumas ir gausumas tais metais buvo didžiulis.

- Atsargus buvo P. Bartkus, - pasakojo Juozo Bersėno sūnus Kęstutis. - Niekad atėjusių ryšininkų prie statomos slėptuvės nesivesdavo. Pasitikdavo juos už gero puskilometro, pakalbėdavo ir, nurodęs užduotį, atsisveikindavo.

- Šaltas tais metais buvo pavasaris, - tęsė pasakojimą Kęstutis. Vyrams norėjosi pasišildyti prie lauželio, išsivirti karšto viralo, bet laužavietė viduryje miško - išdavikė.

Paprašė P. Bartkus, kad Kęstutis gautų samagono virimo įrangą. Pastatė ją miške, atokiau nuo slėptuvės, kad atsitiktinai užklydę pašaliniai asmenys pagalvotų, jog tai samagono gamintojų stovykla.

Po savaitės slėptuvė buvo baigta, palikta susigulėti. Užmaskuota ji buvo taip, kad nieko nežinantys grybautojai ar uogautojai, nepastebėdami neįtardami nieko, galėjo vaikščioti jos viršumi.

1949-1950 metais čia trumpam apsistodavo partizanų vadovybė. Tris kartus slėptuvėje tais metais lankėsi LLKS Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas, P. Bartkus-Žadgaila.

1949 m. liepos antroje pusėje slėptuvėje su penkiais kovos draugais apsigyveno Leonardas Grigonis. Kartu su juo buvo partizanai Vytautas Kuzmickas-Sakaliukas, Aleksandras Meškauskas-Lokys, Juozas Tomkus-Gabrys, Juozas Zinius-Nemunėlis ir partizanas Banga.

Daug nelaimių suimtiems partizanams ryšininkams atnešė kamerų KGB agentai. Gruodžio mėnesį suimta prisikėlimo apygardos ryšininkė E. Grigalavičiūtė, kameros agentei paminėjo kitos ryšininkės Marytės Pranevičiūtės vardą. KGB nustatė, kas yra ši ryšininkė ir kurį laiką ją sekė. 1950 m. birželio mėnesio 6 dieną Pranevičiūtė sulaukyta su įkalčiais. Vežant į kitą vietą „partizanai“ ją išlaisvino ir tardė. Pranevičiūtė jiems prisipažino esanti vyriausios partizanų vadovybės ryšininkė. Pasakė, kad žinanti, kur yra L. Grigonio slėptuvė. Tai buvo KGB darbuotojų, suvaidinusių partizanus, provokacija. Saugumiečiai sužinojo daug.

1949 metų antroje pusėje M. Pranevičiūtė-Jurgiukas mūsų sodyboje pasirodė pirmą kartą.

- Ar šiame upelyje yra žuvų? - pasakydama pirmąją slaptažodžio pusę paklausė Jurgiukas.

- Žuvų nėra, tik vėžių nemažai, - pasakiau antrąją slaptažodžio dalį.

1950 metų birželio pabaigoje M. Pranevičiūtė vėl apsilankė mūsų sodyboje. Atsinešė siuntinį, adresuotą kažkokiam tremtiniui į Irkuto sritį.

- Ar žino tėvai L. Grigonio bunkerį? - užklausė manęs.

Iš jos laikysenos nujaučiau kažką negero ir atsakiau neigiamai.

- Eime į daržinę, apžiūrėsime siuntinį. Geriau, kad tėvai jo nematytų, - pasakiau Jurgiukui ir nusivedžiau jį į klotį.

Siuntinio dėžutė buvo pripilta tamsių miltų. Atplėšę dvigubą dugną, radome nemažai pagrindinės spaudos, dokumentų, kurie buvo atsiųsti iš Dainavos ir Tauro apygardų.

Spaudą ir dokumentus nunešėme į L. Grigonio slėptuvę. Jurgiukas liko Grigonio bunkeryje, o aš, grįžęs į namus, siuntinio dėžutę ir apvalkalą sudeginau.

Liepos 21 dieną į sodybą iš Grigonio bunkerio atėjo du partizanai, prašė paruošti jiems vakarienę. Kartu su jais, valgį nunešėme į slėptuvę. Būnant bunkeryje, Grigonis įspėjo, kad rytojaus dieną stebėčiau ar aplink nėra rusų kareivių, nes pas mus į sodybą turi atvykti ryšininkė Jurgiukas. Jeigu visur ramu, įsakė ją atvesti į bunkerį.

Paketą, skirtą perduoti ryšininkei Irenai į Lenčius, saugumo dėlei palikau netoli namų po eglaite. 1950 metų liepos dvidešimt antrosios rytą rusų kareiviai apsupo sodybą. Dar namuose KGB karininkas klausinėjo, kur yra banditų bunkeris, koks ryšininkas turi ateiti susitikimui su Grigoniu. Tylėjau. Parodė brėžinį, kuriame buvo pažymėti du į vieną susikertą upeliai. Aš pasakiau, kad tokių upelių miške daug.

- Parodyk tuos upelius, kuriuose gaudai vėžius, - su pašaipą pasakė karininkas.

Supratau, kad esame išduoti, nes karininkas paminėjo seniau buvusio slaptažodžio dalį.

Pusnuogį išsivarė į mišką ir proskynomis vedė tiesiai prie bunkerio. Aplinkui daugybė rusų kareivių, miško keliukuose stovėjo tanketės. Netoli slėptuvės radijo ryšių centras, prie jo operacijai vadovaują karininkai. Mane prie bunkerio neleido. Nuo jo, sargybos apsuptas buvau maždaug už šimto metrų. Netoliese pamačiau kariškai aprengtą mergaitę, kuri man priartėjus dingo. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė knygoje „Žuvusiųjų prezidentas“ 206 puslapyje rašo: „Dvasiškai palaušta M.Pranevičiūtė, kartu su bunkerį žinančiu J. Bersėnu, nuvedė čekistus į L. Grigonio štabavietę. Liepos 22-rą dieną, kartu su kitais penkiais vyrais, pasipriešinęs ginklu, L.Grigonis žuvo“. Tai neteisingas teiginys. Prie bunkerio, kuris rusų kariuomenės jau buvo apsuptas keliais žiedais, išsivarė mane - Kęstutį Bersėną. Prasidėjo partizanų naikinimas. Šūviai, sprogimai. Užvirė neilgas, bet įnirtingas mūšis. Kai nutilo šūviai, mane nuvedė prie slėptuvės. Už kelių metrų nuo angos gulėjo Aleksandras Meškauskas. Pro slėptuvės angas, kurias padarė sprogdamos granatos, kilo dūmai. Rusų kareiviai, tvarstydami žaizdas keikėsi:

- Granatų brosilą baba, - guodėsi vienas kitam, nesitikėję tokio pasipriešinimo.

A. Meškauskas-Lokys buvo ilgais plaukais. Rusai jį palaikė moterimi.

Man įsakė lįsti į bunkerį, užrišti paduotą virvę ir traukti partizanų lavonus laukan. L. Grigonis be gyvybės ženklų gulėjo slėptuvės angoje. Kiti slėptuvėje. Žuvusius vyrus vilko toliau prie upelio, sodino greta vienas kito, matyt, ruošėsi fotografuoti ar filmuoti. Tarp žuvusiųjų pasigirdo dejonė. Dar gyvas buvo partizanas Nemunėlis - Juozas Zinius. Kaip maitvanagiai puolė rusai sužeistąjį...

Karininkai ir kareiviai vienas po kito brovėsi į slėptuvę, - tikėjosi ten rasti „banditų“ prisiplėšto turto, trofėjų. Sulindo gal daugiau dešimt baudėjų. Staiga baisus sprogimas, liepsnos, dūmai. Pro apgriuvusią angą, lyg fakelai, virto degdami kareiviai. Gesino juos medžių šakomis, nes nei vandens, nei smėlio nebuvo. Klyksmai, spieгимai, dejonės. Karininkai tiesiog pasiuto, - suvertė į mašiną žuvusius partizanus, į kitą sudegusius ir apdegusius kareivius ir nudūmė Kauno link. Turbūt nei karininkai iš karto nesuprato, kas įvyko, - galvojo, kad bunkeris buvo užminuotas. Aš prisiminiau, kad vakar bunkeryje mačiau pilną, gal dvidešimties litrų talpos, benzino baką. Partizanai savo benziniais prietaisais virė valgį, džiovindavo rūbus, nuo drėgmės rasojančias bunkerio sienas. Matyt nuo granatų skeveldrų benzinai išsiliejo visoje slėptuvėje. Kareiviai, kadangi ten buvo tamsu, pasišvietė degtukais...

- Tai buvo paskutiniai žingsniai gimtojoje žemėje. Kartu su išgydytu ir iškankintu J. Ziniu, ryšininke Elvyra Pliupelyte-Zita, mus nuteisė dvidešimt penkiems metams. Išbuvęs lageriuose beveik 6 metus, grįžau į tėviškę, - baigė liūdną pasakojimą Kęstutis Bersėnas.

Rymo senas kryžius, pastatytas žuvusių artimųjų, prie buvusios slėptuvės duobės. Ir apipuvęs keltas, pro kurį buvo padaryta ventiliacijos anga, tebėra. Nukirstos eglės, išdžiūvę bevardžiai upeliai matė prieš 50 metų įvykusią tragediją. 2000-aisiais liepos 22 dieną paminėtos Leonardo Grigonio ir kitų partizanų žūties 50-osios metinės. Ta proga Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro lėšomis pastatytas betoninis kryžius. Tai atmintis. Praeis dar 10, 20 metų ir gyvų pokario Laisvės kovų liudytojų neliks. Liks tik atmintis. Šventa, nepamirštama kaip Laisvė, kaip Nepriklausomybė. Žmonių pareiga tą atmintį įamžinti, priminti apie žuvusius partizanus ateinančiom

kartom. Kodėl nepavadinti L. Grigonio, kitų partizanų vardu Ariogaloje, arba jų gimtinėse mokyklą, gatvę, ar bent miško kvartalą, kuriame žuvo tautos Didvyriai.

Amžina atmintis ir pagarba kovojusiems ir žuvusiems už Tėvynę, Laisvę ir Nepriklausomybę !

Kęstučio Bersėno, gyvenančio Raseinių rajone, Ariogalos seniūnijoje, Molupių kaime pasakojimą užrašė Algimantas Petrauskas.*

*

1948-1949 m. žiemą slėptuvėje Einoraičių kaime kurį laiką kartu buvo J. Žemaitis, P. Bartkus, Cibulskas. Atsarginės slėptuvės buvo Maironio rinktinės rajone (Tytuvėnų, Dotnavos, Radviliškio, Ariogalos rajonuose). E.Pliupelytės-Zitos prisiminimai -

* Rašant L. Grigonio biografiją panaudotas Viktoro Šniuolio straipsnis „Jų akis bučiavo gintarinė žemė“. Straipsnis išspausdintas knygoje „Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje“. Vilnius, 1999 m., 256-257 psl.

Neišdildoma atmintis

Elvyra Pliopelytė

1948 metų pavasaris. Lietuvą veržė rusų okupacijos pančiai. Gimtoji žemė nulaistyta partizanų ir taikių gyventojų krauju. Miškai laukai pasruvę parako dūmais, sodybos skendėjo liepsnose. Miestų ir miestelių aikštėse gulėjo išniekinti miško brolių lavonai. Sadistiškai tyčiojosi iš jų saugumo darbuotojai, pagiežos negailėjo lietuviai išdavikai sribai. Jeigu nukautųjų tarpe buvo moterys, - ant jų užkeldavo negyvus vyrus, burnas prikišdavo arklių mėšlu... Sargyboje stovėję sribai stebėjo praeivius, laukė žuvusiųjų artimųjų reakcijos. Į Sibirą dundėjo ešelonai, kuriuose sklido dejonės ir šventos giesmės, - lietuviai buvo vežami vergijon į tolimą Rusijos šiaurę.

Tais metais buvau baigusi Vilniaus Valstybinį Universitetą. Buvau kviečiama dirbti Mokslų Akademijoje. Matydama komunizmo ideologų pastangas sunaikinti lietuvių pažangiąją inteligentiją, išgyvendinti tai, kas buvo brangu kiekvienam laisvę mylinčiam lietuviui, pasukau laisvės kovų keliu.

Norėjosi kovoti su raudonuoju slibinu jei ne ginklu, tai pagalba miškuose kovojantiems partizanams. Studijų ir kambario draugė Rožė Jankevičiūtė atlikinėjo partizanų užduotis nuo 1946 metų. Pasitikėjo ji manimi, kiek leido konspiracija, pasakodavo apie didvyrišką miško brolių kovą. Tikėjau ja ir aš. Jai pasiūlius susitikti su partizanais, - apsidžiaugiau. Juo labiau, nes Rožė įspėjo, kad susitiksime ne su eiliniais kovotojais, o su partizaninės kovos vadais.

Išlipusios iš traukinio netoli Šiaulių Šilėnų stotelėje, toliauėjome Rožės žinomais takais į Dūkto mišką. Partizanų stovyklavietėje radome Petrą Bartkų, Leonardą Grigonį ir štabo apsaugos būrį. Nuoširdus ir įdomus pokalbis prie smilkstančio lauželio. Domino mane jų požiūris į kovą su okupantais, rėmėjų ir artimųjų tremtis į Sibirą, išdavikų ir provokatorių tinklo plitimas, kova su jais.

Šventos kovos tikslu vadai neabejojo. Buvo kažkiek nusivylę žadėta ir radijo bangomis skelbta Vakarų pagalba. Laimėti kovą, atnešti Lietuvai laisvę, - vilties tais metais jau nebuvo. Išlikti - taip pat. Partizanai buvo pasiryžę kovoti

už laisvę iki paskutinio kraujo lašo, nes tai šventa kova prieš pavergėjus, prieš Europos siaubą - komunizmą.

Išskirtinė asmenybė savo mąstymu, pažiūra į laisvės kovas, dėmesiu bendražygiams pasirodė Petras Bartkus. Neišsiskyrė jis iš kitų nei savo figūra, išoriniu grožiu, apranga, bet vidiniu sielos turtingumu buvo didinga asmenybė. Vidutinio ūgio, tvirto sudėjimo, šviesiais garbanotais plaukais, atviro, didelėmis rudomis akimis veido jaunuolis. Tada jis buvo tik 23 metų, bet gyvenimo, partizaninės veiklos nuo 1944 metų patirtis, autoritetas kovos draugų tarpe, jį padarė gerbiamu, mylimu, visų pripažintu vadu. Bendradarbiaudama su juo vėliau įsitikinau, kad tiek partizanai, tiek ryšininkai ar kiti žmonės su kuriais nuolat susitikdavo Petras, niekada nepastebėję jo, kaip apygardos vado, LLKS Prezidiumo nario valdžios apraiškų. Nešė sunkią ir pavojingą partizano dalį lygiai kaip visi, stovėdavo sargyboje, ruošdavo valgi, džiaugėsi laimėjimais, liūdėjo dėl bendražygių žūties. Kariškos uniformos Bartkus nenešiojo, - apsvilkdavo ją tik partizanų vadų pasitarimuose, tradicinių švenčių, minėjimų proga. Ginklus taip pat nuolat keisdavo.

Jau pirmosios susitikimo valandomis pamačiau, kad partizanai manimi pasitiki. Matyt, tai buvo Rožės nuopelnas - ji su miško broliais bendravo, atliko jų užduotis jau du metus.

P. Bartkus Dūkto miško pakraštyje parodė vienišą sodybą ir pasakė, kad ryšį palaikysiu per jos šeimininką Gegužį.

Vėliau toje pačioje Šilėnų stotelėje iš Rožės pavogė rankinę, kurioje buvo jos dokumentai. Tuo metu ji gavo užduotį nuvažiuoti į Tauro apygardą, netoli Lenkijos sienos. Dokumentai pasienio zonoje ten buvo tikrinami visur ir visada. Užduotį atlikti reikėjo. Daviau Rožei savo pasą, kitus dokumentus, nors panašumas tarp mūsų buvo menkas. Susitarėm, kad atlikusi užduotį, Rožė atvažiuos į tuos pačius Šilėnus, grąžins mano dokumentus. Laukiau jos sutartoje vietoje - Rožė neatvyko, o ryšininkai buvo įpratę viską atlikti sutartu laiku ir tiksliai nurodytoje vietoje. Supratau, kad įvyko nelaimė, kažkas nenumatyto, negero.

Nuėjusi pas Gegužį paprašiau, kad nuvestų į partizanų stovyklą. Pirmą kartą matė mane Gegužis, bet pasikeitus slaptažodžiais, nuvedė į miško stovyklavietę, kurioje buvo J. Žemaitis, P. Bartkus, L. Grigonis.

Jonas Žemaitis man įsakė į Vilnių negrįžti. Rožė turėjo mano pasą, taigi jeigu ją areštavo, - mano pasas saugumiečių rankose. Išėjus viena - likti su partizanais. Vyrai tuoj pat ėmėsi atsargumo priemonių: stovyklą perkėlė į kitą vietą, apie Rožės areštą įspėjo ryšininką Gegužį, nes saugumiečiai, turėdami mano pasą, jau galėjo sekti pėdomis.

Rugpjūčio naktys buvo vėsokos, o aš buvau su plona suknute, apsiavusi basutėmis. Einant į kitą stovyklavietę, per atvirus, mėnulio apšviestus laukus, teko šliaužti. Sustoję poilsio, laužo kurti negalėjome - aplinkui gyventojai. J. Žemaitis, P. Bartkus rūpinosi manimi: ant pečių užmesdavo savo šiltesnius rūbus, poilsio metu apklodavo kojas. Vietos buvo nepažįstamos, žmonės, pas kuriuos užeidavome pavalgyti, - nematyti. Taip ir liko kaip sapnas ta ir kitos kelionės...

Bendraudama su partizanais pastebėjau, kad kai P. Bartkus užeidavo pas žinomus žmones, šie jį sutikdavo kaip mylimiausią giminę. Su nepažįstamais taip pat mokėjo bendrauti ir labai greitai įgydavo jų pagarbą ir pasitikėjimą.

Prasidėjo klajonių, nenumatytų žygių metai. Tiesioginis mano globėjas ir viršininkas buvo P. Bartkus. Ryšių reikalais teko važiuoti, eiti į Žemaitiją, Aukštaitiją, lankytis Tytuvėnų, Ariogalos, Baisiogalos, Šiluvos, Betygalos ir Raseinių apylinkėse. Nakvodavau pas žinomus ryšininkus ir visai nepažįstamus žmones. Tais metais dar buvo patiklūs, paslaugūs, dosnūs laisvės kovų dalyviams - nieko neklausinėdavo, niekam apie užklydusią mergaitę nepasakodavo. Prisimenu vieno valstiečio sodyboje, kažkur prie Baisiogalos, po vakarienės paklausiau penkiametį berniuką ar moka kokį eilėrašį. Dar šveplas vyras išpoškino:

*Eina stlibas kleivas, sleivas,
Automatas ant pečių,
Duonos plutą įsikandęs,
Plaso buožės lašinių...*

Į trumpesnes keliones važiuodavau dviračiu. Su Bartkum susitikdavau prieš išvykstant sutartoje vietoje, nustatytu laiku. Dažniausiai į susitikimą P. Bartkus ateidavo vienas. Jeigu buvo būtina, kartu su juo nueidavau į stovyklą,

kurioje būdavo nemažas būrys partizanų. Pranešusi apie atliktą užduotį ir gavusi kitą, išeidavau arba pasilikdavau būryje laukti kitos užduoties. Būdavo, kad susėdę miške ant rąstgalio ar kelmo su P. Bartkumi prašnekėdavom kelias valandas. Kalbant apie Lietuvos likimą, vėjų nugairintame, griežtame, bet iš prigimties dvelkiančiame gerumu Petro veide matėsi liūdesys. Net po keturių partizaninės kovos metų Petras netikėjo, kad Vakarai paliks likimo valiai komunizmo terorizuojamą Lietuvą. Pasakodavo Petras apie savo gimtąjį Pakapurnį, lageryje kankinamą seserį Genę, brolių Antaną. Su didele meile kalbėjo apie motiną, kurią benamę klajoklę priglausdavo vieni ar kiti geri žmonės. Pasakodavo apie artimiausių giminių Pakapurnio Bartkų bolševikų išblaškytas šeimas, apie dar išlikusius patikimus gimines - bendražygius. Su nostalgija prisimindavo mylimą mergaitę kaunietę Aldoną.

Išmokė mane Petras naudotis pistoletu, bet, važiuojant ryšių reikalais, ginklą palikdavau jam. 1948 metų rudenį nekartą teko miegoti prie laužo ir, verčiantis nuo vieno šono ant kito, šildytis.

Artėjant žiemai, vadovybė patarė man susirasti saugią vietą ir apsigyventi ilgesniam laikui. Nuvažiavau į Telšių rajono Duseikių durpyną, kur med. felčere dirbo Danutė Mikšytė. Iš universiteto ji buvo pašalinta kaip buožių duktė. Partizanai man buvo parūpinę dokumentus Strazdaitės pavarde. Įsidarbinau durpyno med. punkte sanitare.

1949 m. pavasarį gavau nurodymą atvažiuoti į Dūkto mišką. Ten manęs laukė P. Bartkus. Supažindino jis mane su jauna šviesiaplauke mergina ir pasakė, kad ryšiams mane pakeis ji. Mane nukreipė į Kauną, iš kur turėjau palaikyti ryšį su tuometiniu Prisikėlimo apygardos vadu Leonardu Grigoniū. K. Bersėno tvirtinimu, į Ariogalos apylinkėse Daugėliškiu miške esantį bunkerį mane atvedė P. Bartkus. Bunkeris buvo įrengtas sumaniai: dviejų bevardžių upelių santakoje, apaugęs miško žolėmis, žaliavo partizanų pasodintos kelios eglaitės. Įėjimas nuo upelio užmaskuotas dangtyje įsodinta eglaitė, ventiliacija - šalia bunkerio buvusioje kelme. Bunkeryje apsilankydavo vadai J. Žemaitis, P. Bartkus, P. Morkūnas. Kartu su L. Grigoniū gyveno partizanai Vytautas Kuzmickas, Aleksandras Meškauskas, Juozas Tomkus, Juozas Zinius ir partizanas Banga. Su įvairiomis žiniomis čia būdavo ir ryšininkė tarp apygardų Marytė Pranevičiūtė-Jurgiukas. 1949 metų gale ji pakliuvo į KGB pinkles ir saugumiečių

provokacijų pasekoje 1950 metų liepos 22 dieną į Grigonio slėptuvę atvedė rusų kareivius. Bunkeris ir jame buvę šeši partizanai sunaikinti.

Su M. Pranevičiūte susitikinėdavau dažnai. Ji žinojo mano butą Kaune, perduodavo man L. Grigoniui skirtą korespondenciją, kurią nunešdavau į Daugėliškių mišką, perduodavau jam. 1949 metų rugpjūčio gale, kai susitikau su L. Grigoniū, šis pasakė, kad rugpjūčio 13 dieną Užpelkių miške žuvo Petras Bartkus. Giliai pergyvenau šią nelaimę. Tokios gilios sielos, neeilinio dvasiškumo žmogaus žūtį giliai jaučiau visą tolesnį gyvenimą. Tada man atrodė, kad mėlyname Lietuvos danguje atsiveria juodos dėmės, kurios žuvus tokiems žmonėms plinta ir uždengia saulę.

Baigiant prisiminimus apie P. Bartkų lyg rekviem noriu pasakyti eilutę iš jo eilėraščio „Žuvusiam draugui“:

*Kovojai Tu, nes laisvės tenorėjai,
Nes Tu matei, kaip vargsta žmonija,
Kad atėjūnai, baisūs, sužvėrėję,
Tetrokšta tik, kad žūtų mūs tauta.*

Nepamirštamas P. Bartkus ir mūsų dienomis. Gal atgauta nepriklausomybė būtų giedresnė, jeigu šiandien būtų gyvi tokie žmonės didvyriai.

1950 metais, kai buvo sunaikintas L. Grigonio vadovaujamas partizanų būrys, liepos 22 dieną buvau areštuota ir aš. Supratau, kad esu išduota M. Pranevičiūtės. KGB agentų buvau sekama ir seniau. Teisė mane kartu su J. Ziniumi, K. Bersėnu. Tardytojas visiems grąšino mirties bausme. Apsidžiaugiausiai kai nuteisė 25 metams. Magadano lageriuose iškentėjau 6 metus.

Kaunas, 2000 m.

*

1948 m. pabaiga - pasiruošimas Lietuvos partizanų vadų suvažiavimui. Organizacinio darbo buvo daug: užtikrinti saugų sričių atstovų atvykimą, patikrinti jų autentiškumą ir įgaliojimus, pasirūpinti apgyvendinimu iki suvažiavimo pradžios, užtikrinti konspiraciją, izoliuoti nuo KGB šnipų, agentų veiklos Prisikėlimo apygardos Šialių - Radviliškio apylinkėse, kur buvo numatytas suvažiavimas.

P. Bartkui teko didžiausia šio krūvio dalis, nes jis buvo gerai susipažinęs su apylinkėmis, pažino Prisikėlimo apygardos, rinktinių ir būrių vadus, sumaniai vadovavo apygardos partizaninei kovai. Ūkinė pasiruošimo dalis, saugumo užtikrinimas buvo pavestas prityrusiam partizanui Viktorui Šniuoliui-Vytvyčiui.

1948 m. pabaigoje BDPS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, sekretorius P. Bartkus intensyviai rengė bendros pagrindžio organizacijos veiklos statutą. Po ilgos ir pavojingos kelionės 1949 m. vasario pradžioje į Prisikėlimo apygardą atvyko Pietų srities įgaliotiniai Adolfas Ramanauskas-Vanagas ir Aleksandras Grybinas-Faustas. Atstovus pasitiko P. Bartkus.

Įsitikinus, kad visi sričių atstovai yra tikrieji įgaliotiniai, vasario 10 d. pradėtas posėdis. Posėdyje dalyvavo BDPS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, sekretorius P. Bartkus, visuomeninės dalies viršininkas Rytų srities įgaliotinis J. Šibaila, Pietų srities ir Dainavos apygardos vadas A. Ramanauskas, Tauro apygardos vadas A. Grybinas, Vakarų srities viršininkas V. Gužas ir du Prisikėlimo apygardos atstovai - vadas L. Grigonis ir štabo viršininkas Br. Liesis.

Organizuota atitinkama suvažiavimo apsauga, kelių kilometrų spinduliu nuosekliai budėjo sričių ir apygardos ryšininkai, nors apie suvažiavimą jie nieko nežinojo. Suvažiavime BDPS pavadinimas pakeistas Lietuvos Laisvės Kovos sąjūdžiu.

Paskutinėmis darbo dienomis suvažiavimas patvirtino LLKS Prezidiumo sudėtį: J. Žemaitis-Vytautas, P. Bartkus-Žadgaila,

227

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos

D e k l a r a c i j a

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Taryba, atstovaujama visos Lietuvos teritorijoje esančias vieningos vadovybės vadovaujamas karines visuomenines gruputes, būtent:

- a/ Pietų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Dainavos ir Taurės apygardas,
- b/ Rytų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Algimanto, Didžiosios Kovos, Vyčio ir Vytauto apygardas,
- c/ Vakarų Lietuvos Sritį, savo sudėtyje turinčią Kęstučio, Prisiūkimo ir Žemaičių apygardas,

tai yra, reikšdama lietuvių tautos valią, pakartodama Vyriausiojo Lietuvos Atstatymo Komiteto 1949.VI.10. Deklaracijoje, SDPS 1947.V.28. nutarimuose ir SDPS Deklaracijoje Nr.2 paskelbtus pagrindinius principus bei juos papildydama nutarimais, priimtais 1949.II.10. SDPS Prezidiumo ir SDPS Karo Tarybos jungtiniame posėdyje, s k e l b i a :

1. LLKS Taryba, remdamasi SDPS Prezidiumo ir SDPS Karo Tarybos jungtiniu posėdžiu 1949.II.10. nutarimais, okupacijos metu yra sukūrusios tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išlaisvinimo kovai.
2. LLKS Tarybos ir jos Prezidiumo būstinė yra Lietuvoje.
3. Valstybinė Lietuvos santvarka - demokratinė respublika.
4. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.
5. Lietuvos valdžias vykdomos per laisvas, demokratines, visuotines, lygias, slaptas rinkimas išrinktą Seimą ir sudarytą Vyriausybę.
6. Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui, įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji Tautos Taryba.
7. Laikinąją Tautos Tarybą sudaro: visą vieningoje vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių arščių, apygardų, rinktinių, suktųjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.
8. Atstodama Lietuvą nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininkas.
9. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją Tautos Tarybą.
10. Lietuvių veiklai užsienyje ir Lietuvos atstatymo darbui koordinuoti LLKS Tarybos Prezidiumas turi LLKS Užsienio Delegatūrą, kuri, bendradarbiaudama su Vakarų valstybėse akredituotais Lietuvos atstovais, sudarinėja komisijas bei delegacijas ginti ir atstovauti Lietuvos reikalus Suvenyto Nacijų Organizacijoje, įvairiose konferencijose ir kitose tarptautinėse institucijose.
11. LLKS Užsienio Delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka LLKS Užsienio Delegatūros Pirmininką, kuris skaitomas LLKS Tarybos Prezidiumo Pirmininku paveduotoju.
12. LLKS Užsienio Delegatūros nariai laikomi lygiateisiais LLKS Tarybos nariais.
13. Šiai Deklaracijai vykdyti nuostatus leidžia LLKS Taryba.
14. Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir

paskelbta laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdomas pagal šioje Deklaracijoje patvirtintus nuostatus ir 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią.

15. Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, nepasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

16. Komunistų partija, kaip diktatorinė ir iš esmės priešinga pagrindiniams lietuvių tautos siekimui ir kertiniams Konstitucijos nuostatai - Lietuvos nepriklausomumui, - nelaikoma teisine partija.

17. Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvyną bendradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar tyčia pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, susitęgę išdavystėmis ir krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos Tėvyną.

18. Konstatuojama teigiama religijos įtaka ugdančią tautos moralę ir palaikančią jos atsparumą sunkiausių laisvės kovų laikotarpiui.

19. Socialinė globa nėra vien atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą glėbą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.

20. Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susijęs su žemės ūkiu, miestų ir pramonės forma, kuri vykdoma pačioje nepriklausomo gyvenimo tradicijoje.

21. LLKS Taryba, glaudžioje vienybėje su kovojančia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius tėvynėje ir už jos ribų, pamiršti įsitikinimų skirtumus ir sujungti į aktyvią tautos išsilaisvinimo darbą.

22. LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti pasaulyje teisingumą ir laisvę pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnutiniu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto Chartoje, Keturiose Laisvėse, 18-je Prezidento Trumeno Punktų, laisvės Deklaracijoje ir kitose teisingumui bei laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.

Okupuotoji Lietuva
1949.11.16.

Vytautas

LLKS Tarybos Prezidento Pirmininkas

*Jonas
Larionas*

LLKS Tarybos
nariai:

*Jonas
Kopelis
Daukša
Ladgaila*

Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos
1949 m. vasario mėn. 12 d.

N U T A R I M A S

dėl laisvės kovotojų ir gyventojų
santykiavimo tvarkos.
/Laisvės kovotojų ir gyventojų ši
niai ir vykdymui/.

LLKS Taryba, remdamasi sąjūdžiui reiškiamu tautos pasitikėjimu,
kaip aukščiausiąs tautos valios vykdomasis organas šiuo bolševiki-
nės okupacijos metu, didesniai laisvės kovos sėkmingumui, sąjūdžio
laisvės kovotojų bei dalyvių ir gyventojų didesniai saugumui užtikri-
nimui atsižvelgti ir galimoms nesusipratimams jų tarpusavio santykiu-
se išvengti n u t a r i a :

1.

Sąjūdžio laisvės kovotojai, laikydamiesi statuto ir au-
kštesnės vadovybės nustatytos tvarkos, turi teisę reikšti visiems
gyventojams savo pageidavimus, siekiančius laisvės kovotojų partizanų
būtiną aprūpinimą ir pagalbą jiems atitenkančių laisvės kovos
uždavinių įvykdymui.

Gyventojai, savanoriškai įvykdantieji tuos pageidavimus, laikomi
laisvės kovotojų bičiuliais ir traktuojami kaip Lietuvos Laisvės
Kovos Sąjūdžio dalyviai.

Reiškiamus pageidavimus įvykdyti atsisakantiems ar laisvės ko-
vos sąjūdžiui neįgaliems gyventojams, o kai reikalas yra labai svar-
bus ar skubus - ir bet kuriems gyventojams gali būti pastatomi būti
niausio sąjūdžio laisvės kovotojų partizanų aprūpinimo ar pagalbos
be kurios laisvės kovos uždavinių įvykdymui išsiversti nėra galima,
siekiantieji reikalavimai. Reikalavimai turi būti pagrįsti ir gyven-
tojui įmanomi įvykdyti. Draudžiama statyti reikalavimus siekiant ne
reikalingų /pav. svaigalų, kokių nors patogumų, malonumų ir pan./ ar ne
būtinų dalykų. Turi būti žiūrima, kad reikalavimai gyventojams būtų
galimai lygiau išdėstomi, proporcingai jų pajėgumui ir atsižvelgiant
į jų duotą įnašą laisvės kovai.

Gyventojui atsisakius vykdyti teisėtus sąjūdžio laisvės kovoto-
jų partizanų reikalavimus, šis, negalėdamas kitaip te pasiekti, jų
įvykdymui gali panaudoti prievartą, o ypatingais atvejais - ginklą,
neatsakydamas už jų panaudojimo pasekmes.

Pageidavimai ar reikalavimai išgautos ūkinės vertybės ir pa-
galba šiuo metu neatlyginama, jų panaudojimo tikslas nenurodomas.
Stambesnės vertės dalykus perimant, gyventojui to panaudojimo, gali bū-
ti išduodami atitinkami paraišvimai. Atsakomybė apie visų tų da-
lykų sunaudojimą ne organizacijos pareigūnams galės būti patiekama
tik išsilaisvinus iš priešų okupacijos.

2.

Sąjūdžio Gynybos Pajėgų Vadaui, atskirai veikiančių organizacinių
vienetų vadams ir atskiriems sąjūdžio laisvės kovotojams bei dalyvia-
ams suteikiama teisė jiems pareikšti veikimo apimtyje įsakymais žo-
džiu ar raštu statyti gyventojams bet kokius sąjūdžio laisvės kovo-
tojų bei dalyvių ir gyventojų saugumą užtikrinti siekiančius reika-
lavimus.

Gyventojai nesąmoningai nusizengę jiems žinomiems šiame straip-
snyje aukščiausiu aptartiems reikalavimams, gali būti baudžiami iki
1.000,-Rb. pinigine ar dvigubos tės daiktine bauda.

Gyventojai sąmoningai ar są-...ui priešiškais tikslais suleu-
žę tuos reikalavimus, o taip pat... kurių nusizengimo šiame reika-
lavimams nesąmoningumai... tikimais... gali būti baudžiami mir-
ties bausme.

Partizanų vadai po suvažiavimo 1949 m. vasario mėn.
Pirmoje eilėje iš dešinės: Petras Bartkus-Žadgaila,
Adolfas Ramanauskas-Vanagas; antroje eilėje –
Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas

J. Šibaila-Meiranis, Br. Liesis-Naktis. Pirmininku, suteikus jam generolo laipsnį, patvirtintas J. Žemaitis, sekretoriumi - P. Bartkus.

Prisikėlimo apygardoje išspausdinta daugiau kaip 1000 LLKS tarybos deklaracijų ir, kad suvažiavime priimtieji dokumentai greičiau pasiektų visas Lietuvos partizanų sritis ir apygardas, išplatintos Lietuvoje.

Vadovaudamiesi LLKS nutarimais, partizanai pradėjo stiprinti civilinės valdžios funkcijas, kuriose pasakyta, kad visiems partizanais apsimetusiems plėšikams be jokių išlygų bus taikoma mirties bausmė. „Už piliečių apiplėšimus, - veiksmus, atliktus plėšikavimo tikslu ir kitus niekšiškus darbus, kuriais šmeižiamas Lietuvos partizanų vardas, pagal Karo lauko teismo nuostatų sprendimą atlyginimas - mirties bausmė", - rašė partizaninėje

spauodoje „Perspėjimas plėšikui“ (Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje . Vilnius, 1999 m., 65 psl.).

1949 m. vasarą LLKS Prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, norėdamas sustiprinti gynybos pajėgų štabą, Petrą Bartką paskyrė GP štabo organizacinio skyriaus viršininku. (GP vadu suvažiavime buvo paskirtas A. Ramanauskas.) Iki žiemos Bartkus turėjo nukeliauti į Pietų Lietuvą, todėl rugpjūčio 12 d., pasiėmęs reikiamus dokumentus, per Maironio rinktinę iškeliaavo į paskyrimo vietą. Lydėjo jį Prisikėlimo apygardos štabo pareigūnai, - štabo viršininkas Vytautas Šniuolis, jo brolis apsaugos dalinio kovotojas Viktoras Šniuolis, vado adjutantas L. Mingilas, vadovybės narys Br. Liesis. (Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje, psl. 66.)

Rugpjūčio 13 d. Užpelkių miške jų laukė Maironio rinktinės partizanai, tarp kurių buvo ir KGB agentas Zelionas.

Apie mūšį su baudėjais, vadų, tarp jų ir P. Bartkaus, žuvimą savo atsiminimuose rašo partizanas Viktoras Šniuolis-Vytvytis, išnešęs iš mūšio lauko L. Mingilą, vienintelis ir šiandien išlikęs gyvas partizanas.

Viktoro Šniuolio, Vyčio Kryžiaus Ordino Kavalieriaus, prisiminimai -

Nepamirštami kovos draugai

Viktoras Šniuolis

Mano tėviškė - Miežaičių kaimas Radviliškio valsčiuje. Nėra ten mėlynuojančių ežerų, nėra vaizdingais slėniais ir kalnais vingiuojančių upių, bet tai Tėviškė, kur ošia šimtamečiai ąžuolai, pražydusiose liepose dūzgia tūkstančiai bičių. Šalia sodybos upeliukas Beržė, pasipuošusi svyruokliais karklais, laukinių gėlių žiedų vaivorykste. Čia buvo ir yra Lietuva, mes - lietuviai.

Augome laisvoje Lietuvoje. Dar vaikystėje tėvai mus mokė mylėti Dievą, Tėvynę ir artimuosius. Tokie ir užaugome. Matėme 1940-ųjų metų raudonųjų okupantų terorą, pajautėme panieką mažai lietuvių tautai vokiečių okupacijos metais. Krašte augo pasipriešinimas okupacijai - kūrėsi Lietuvos Laisvės Armija. Į jos gretas įstojau, daviau priesaiką, būdamas tik 16 metų. Kaupėme ginklus, ruošėmės kovai prieš esamą ir iš rytų artėjančią okupaciją.

1944 metais rytų fronte dar gaudžiant patrankoms, Mažuolių miške susibūrė gal 30 LLA karių. Juos vienijo viena mintis - ginklu kovoti prieš bolševikų okupaciją. Į partizaninę veiklą įsijungė visi laisvę mylintys lietuviai. Ryšininkais dirbo tėvai, sesuo, brolis - partizanų kovotojų gretose. Greta vyresnio brolio, partizano keliu pasukau ir aš.

1945 m. pavasarį kūrėsi Žalioji rinktinė, kuriai vadovavo Izidorius Pucevičius-Radvila. Tai buvo pajėgus, gal 120 partizanų būrys.

1945-1946 metai - partizaninės kovos masiškumo metai. Į miškus išėjo tikį laisvės kovų teisingumu, nesutinką su tėvynės okupacija ir lietuvių naikinimu vyrai. Buvo daug kovų, daug aukų, nemažai ir išdavysčių.

1947 m. mes priklausėme Vytauto Didžiojo rinktinei. Užmezgėme ryšius su Kęstučio apygardos vadovybe. Tais pačiais metais mūsų rinktinėje pradėjo lankytis Kęstučio apygardos štabo narys - partizanas Petras Bartkus. Pradėjome gauti Kęstučio apygardos leidinį „Laivės varpas“. P. Bartkus domėjosi partizanų gyvenimu, nuotaikomis, pažiūra į ateitį. Organizaciniais klausimais lankėsi „Žaliosios“, Vytauto Didžiojo, Žvelgaičio rinktinėse, tarėsi su rinktinių vadais, štabų darbuotojais. P. Bartkus buvo jaunas, bet partizaninėje kovoje turįs didelę

patirtį, energingas organizatorius tobulinant apygardų kovinę veiklą. Mylėjo ir gerbė už sumanumą būrių ir rinktinių vadai, mielai bendravo eiliniai partizanai, nes P. Bartkus savo paprastumu kiekvienam buvo patrauklus, artimas.

1948 m. ankstyvą pavasarį Liaudiškių miško eigulio Petro Samuolio sodyboje įvyko „Maironio“, „Žaliosios“, Vytauto Didžiojo ir „Žvelgaičio“ rinktinių vadų pasitarimas. Vieningai nutarta naują „Prisikėlimo“ apygardą, suvienyti visas rinktines, kurių ribos šiaurėje siekia Latvijos sieną, pietuose Kauno prieigas. Apygardos įkūrėjas, veiklos programos sudarytojas buvo Petras Bartkus-Žadgaila.

1948 m. balandžio 1 d. Prisikėlimo apygardoje P. Bartkus išleido pirmąjį įsakymą, kuriame rašė: „...kupini meilės savo Tėvynei, pilni paniekos bailiams ir šiaudadūšiams, teisingi, bet rūsūs priešams, negailestingi išdavikams, turime, kad ir iš lėto, bet tvirtai, nepalaužiamai žengti užsibrėžtos kovos keliu, kad išpildytume pareigą Tėvynei ir padėtume tvirtus pagrindus mūsų laisvai, nepriklausomai, demokratiniais pagrindais tvarkomai valstybei atkurti“.*

1948 m. birželio mėnesį išėjo pirmasis Prisikėlimo apygardos laikraštis „Prisikėlimo ugnis“. Apygardos štabe dirbo darbštūs, pareigingi ir kūrybingi partizanai. P. Bartkus, B. Liesis, Vyt. Šniuolis rašė eilėraščius. Laurynas Mingilas buvo puikus dailininkas - meistriškai apipavidalindavo leidinį. Galima tvirtinti, kad pagrindinė spauda Prisikėlimo apygardoje buvo geriausia visoje Lietuvoje. Minėtų poetų eilėraščiai, pritaikius melodijas, buvo dainuojami visoje Lietuvoje.

P. Bartkus vienoje vietoje ilgai neužsibūdavo. Lydimas patikimų partizanų būrelio, nuolat keliaudavo iš vienos apygardos į kitą. Dažniausiai būdavo Kęstučio apygardoje, kurioje laikėsi J. Žemaitis.

1948 m. vasarą, apjungiant Lietuvoje veikusias 9 apygardas, numatyta įkurti 3 sritis. Vadovaujami P. Bartkaus, L. Grigonis ir aš vykome į Rytų Lietuvoje veikusias „Algimanto“, „Didžiosios kovos“, „Vytauto“ ir „Vyčio“ apygardas, kuriose jų vadų pasitarime, įkurta Kalnų sritis.

Man, vykstant kartu su Bartkumi, teko rūpintis ryšiais, kelionių ir pasitarimų apsauga, konspiracijos klausimais. Dažnai P. Bartkų lydėdavo

* Prisikėlimo apygardos vado 1948 m. 04 įsakymas Nr. 1, Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje, 1999, psl. 14.

ryšininkė Rožė Jankevičiūtė-Smala. Į numatytą vadų pasitarimų rajoną dažnai tekdavo eiti anksčiau parinkti saugią vietą, užtikrinti vietinių partizanų apsaugą.

Tais pačiais metais lankėmės prie Dubysos Lyduvėnų apylinkėse. Ten buvo ruošiamas vakarinės Žemaitijos dalies apygardų vadų pasitarimas. Numatyta įkurti vieningą „Jūros“ sritį. Prieš pasitarimą, P. Bartkaus nurodymu, su keliais partizanais buvome nuėję prie Dubysos esantį netoli Bartkaus tėviškės kaimą ir jo giminaičiui Algimantui Petrauskui perdavėme įsakymą, kurį jis privalėjo pristatyti, kiek prisimenu, Kęstučio apygardos štabo apsaugos būrio vadui. P. Bartkus užduotis vykdė apgalvotai tvirtai, pavojinguose žygiuose ėjo pirmas. Po sunkių nakties žygių sargybinio pareigas eidavo pirmiausiai, leisdamas kitiems kovotojams pailsėti. Niekada nesinaudojo vado privilegijomis, nerodė savo, kaip vado valdingumo. Kovos draugams buvo griežtas, bet teisingas. Neapkentė girtavimo, keiksmažodžių, pajuokos dėl jų prigimties ydų atskiriems kovotojams. Gerbė ryšininkes - moteris. Neleisdavo dviprasmiškų išsireiškimų su jomis, laikė lygiavertėmis kovotojomis. Kažkiek artimiau bendravo su Smala.

Savo kūryba Petras nesididžiavo ir ją paskaitydavo tik prašant kitiems. Dažniausiai jo eilėraščius deklamuodavo mano brolis Vytas, Leonardas Grigonis.

Karinę uniformą P. Bartkus nešiojo retai - tik per tradicines Lietuvos nepriklausomybės šventes, eidamas į vadų pasitarimus, vizituodamas atskirus būrius, rinktines.

1948 m. žiemą partizanų vadovybė ruošėsi visos Lietuvos sričių vadų pasitarimui. Buvo nutarta, kad jis įvyks Prisikėlimo apygardoje, nes čia buvo pats organizuočiausias, stipriausias partizaninės kovos būrys.

1948 m. spalio mėnesį partizaninė vadovybė persikėlė į gerai įruoštą Mėnaičių kaimo gyventojų Stasio Mikniaus sodyboje esantį bunkerį. Jame nuolat buvo apygardos vadas L. Grigonis, štabo viršininkas B. Liesis, informacijos ir spaudos viršininkas Vyt. Šniuolis, apygardos vado adjutantas L. Mingilas. Aš štabe dirbau techniniu darbuotoju.

Nors Prisikėlimo apygardoje siautėjo MVD kariuomenė, agentai-smogikai ir šnipai, gerokai suardytas ryšių tinklas, bet BDPS ginkluotųjų pajėgų vado Jono Žemaičio sekretoriaus P. Bartkaus sprendimu visos Lietuvos vadų suvažiavimą nutarta pravesti šioje apygardoje.

1949 m. vasario pirmomis dienomis atvyko pietų Lietuvos srities įgaliotinis Adolfas Ramanauskas-Vanagas, kiti suvažiavimo delegatai. Suvažiavimo saugumui buvo skirtas ypatingas dėmesys. Aš buvau paskirtas suvažiavimo organizacinio būrio vadu. Rinkosi vadai mažomis grupelėmis, prisilaikant griežtos konspiracijos. Eiliniai partizanai, ryšininkai, lydėję vadus į suvažiavimo vietą, nežinojo jų rinkimosi tikslo, įgaliotinių pareigų ir pavardžių. Kai kurie vadai net savo slapyvardžius trumpam laikui buvo pakeitę. Pirmieji posėdžiai vyko gretimame kaime prie Mėnaičių. Apylinkėje pasirodžius įtartiniems asmenims persikėlėme į Mėnaičių kaimą. Bunkeris buvo mažas, jame tilpo tik delegatai ir suvažiavimo vadai.

Įkurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis. Suvažiavimas vyko 10 dienų. Sudaryta teisėta Lietuvos vyriausybė, - LLKS prezidiumas, kurio pirmininku išrinktas Lietuvos kariuomenės kapitonas Jonas Žemaitis-Vytautas. Jam suteiktas generolo laipsnis. Vyriausiu ginkluotųjų pajėgų vadu suvažiavimas išrinko Adolfą Ramanauską-Vanagą. Jam suteiktas pulkininko laipsnis. Prezidiumo sekretoriais - Petras Bartkus. Jam suteiktas majoro laipsnis. Visą prezidiumą sudarė 8 partizanų vadai.

Prisikėlimo apygarda, vadas L. Grigonis, pirmoji pradėjo praktiškai įgyvendinti LLKS vadovybės priimtus nutarimus. Maironio rinktinėje buvo išspausdinta 1100 LLKS tarybos deklaracijos egzempliorių. Tuo metu ji buvo tarsi Lietuvos sostinė.

Esu vienas išlikęs gyvas to suvažiavimo dalyvis, suvažiavimo organizatorius, nes tada ėjau Prisikėlimo apygardos vado adjutanto pareigas. Už sėkmingą šios užduoties įvykdymą, už konspiracijos išlaikymą po suvažiavimo, 1949 m. liepos 31 dieną Jono Žemaičio įsakymu Nr. 10, 3 buvo parašyta: „Pasižymėjusius laisvės kovotojus partizanus apdovanoju: Laisvės Kovos Kryžiumi III laipsnio su kardais Vytvytį - už drąsą kautynėse ir gerą, sėkmingą pavestų uždavinių vykdymą“. Mano slapyvardis tada buvo Vytvytis. P. Bartkus po suvažiavimo Prisikėlimo apygardoje buvo retai, bet jam pasirodžius visi džiaugėsi, klausinėjo apie partizaninį judėjimą Lietuvoje, kovos perspektyvas.

Žemesnio rango partizanų tarpe buvo kalbama, kad prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis itin daug tariasi su Bartkum ir su mažomis pataisomis

įgyvendina jo pasiūlymus laisvės kovoje, partizaninėje spaudoje, visuomenės tarpe. Vadų tarpe tokių minčių nebuvo, - jie matė J. Žemaitį P. Bartkų, L. Grigonį - vadus, besąlygiškai ir apgalvotai kovojančius už Lietuvos laisvę, vykdančius partizanų, jų rėmėjų ir daugumos Lietuvos gyventojų siekius, mintis ir valią.

1949 m. vasarą LLKS prezidiumo pirmininkas J. Žemaitis, norėdamas sustiprinti Generalinį Gynybos pajėgų štabą, P. Bartkų pasiuntė į centrinę Lietuvą GP štabo organizacinio skyriaus viršininku. Rugpjūčio 10 dieną iš Kęstučio apygardos pas mus atėjo P. Bartkus. Bunkeris, į kurį susirinkome, buvo Mumšelio miške, ant Šušvės kranto. Supokavome reikiamus dokumentus, rašomąją mašinėlę, rotatorių ir rugpjūčio 12 dienos vakare išžygiavome. Žygiui vadovavo mano brolis Vytautas Šniuolis. Pirmasis ilgesnis sustojimas turėjo būti L. Grigonio bunkeris. Pirmasis sustojimas už 20 kilometrų. Nešuliai, ginklai buvo sunkūs, - pavargome. Rugpjūčio 13 apsistojo Užpelkių miško parkraštyje. Ten mūsų laukė keturi Prisikėlimo apygardos partizanai. Jų tarpe buvo ir Leonas Juškus-Kariūnas. Užkūrė mažą lauželį, pastatė sargybinių, - nutarė pailsėti. Dalis vyrų užmigo. Atsiguliau tarp P. Bartkaus ir brolio. Puikus rugpjūčio rytas. Miške įvairiausi čiulbančių paukščių balsai, proskynose margas miško gėlių kilimas.

- Kažko taip neramu, negera, lyg žemė traukia.... - pašnibždomis pasakė Bartkus ir atsigulęs ant šono užmigo.

Apie 10 valandą atėjo ryšininkas Dangus. Jis pasakė, kad aplink visur ramu, rusų kariuomenės, sribų nematyti. Netrukus turėjo atnešti pusryčius.

Staiga - šūviai. Tarp medžių murgėjo rusiškos kareivių milinės. Pagrindinė ugnis iš miško pusės.

- Veržkimės į miško gilumą, - davė komandą Bartkus ir šaudydamas savo šturmoviku, perbėginėdamas veržėsi į šaudančių rusų pusę.

Tolesnį vadovavimą perėmė brolis Vytas. Užvirė pragaras. Rusų buvo dešimteriopai daugiau. Patyrę kovose partizanai grūmėsi kaip liūtai. Lyg žemėn prasmego ryšininkas Dangus ir partizanas Leonas Juškus. Dengdami vieni kitus, veržėmės į miško gilumą. Iš ten uraganinė ugnis. Šalia manęs sudejavęs, kulkų serijos mirtinai suvarpytas, šonu krito Petras Bartkus.

Po kelių perbėgimų kniūbščias pargiuvo Bronius Liesis. Iš mūsų pusės šūviai retėjo. Matydami, kad nepavyko mus išstūmti iš miško į laukus, kur

laukė pasala, rusai sustiprino ugnį. Atskirų šūvių nebuvo girdėti, - miškas gaudė, pasruvo parako dūmais. Galvoti apie išsigelbėjimą nebuvo kada. Veržiausi zvimbiant kulkoms, krintant medžių šakom, nuo kulkosvaidžių serijų plyšinėjant medžių žievei. Pro pagrindines pajėgas prasiveržėm. Perbėgant, po medžių pamačiau dailininką Lauryną Mingelą. Pamatęs mane, kruvinomis lūpomis, kairėje rankoje laikydamas pistoletą kažką sakė: - nepalik, broli, manęs gyvo, nušauk... Supratau jo prašymą. L. Mingėlas buvo sunkiai sužeistas: virš alkūnės sutrupintas dešinės rankos kaulas, perskeltas žandikaulis, virš raktikaulio kulka išdraskiusi krūtinės ląstą. Negalėjo Džiugas nusišauti, nes pistoletas neužtaisytas, o ranka viena.

Mes buvome vienas kitam prisiekę nepalikti priešui sunkiai sužeisto kovos draugo. Apsispręsti reikėjo akimirksniu. Vykdyti nuosprendį kovos broliui nepakilo ranka. Nutariau jį nešti iš kautynių lauko - gelbėti. Už kokių 20 m pasislėpęs už medžio kamieno šaudė brolis Vytautas.

- Gelbėk Džiugą! Pridengsiu, - šūktelėjo jis.

Tai buvo paskutiniai brolio, kovos draugo, artimiausio žmogaus žodžiai. Gindamas mane nuo persekiojimo brolis ten pat žuvo.

Pavargęs, kruvinas Džiugo krauju, vargais negalais pasiekiau bunkerį, iš kurio tik vakar išėjome. Partizanė Stirna ėmėsi perrišinėti, slaugyti sužeistąjį Džiugą.

Skaudų visam partizaniniam judėjimui smūgį sudavė rusų baudėjai. Žuvo trys partizanų vadai, - poetai Petras Bartkus-Žadgaila, Bronius Liesis-Naktis, Vytautas Šniuolis-Svajūnas ir dar du Prisikėlimo apygardos partizanai. Po jų mirties prezidiumo pirmininko J. Žemaičio įsakymu jiems suteiktas pats aukščiausias apdovanojimas, - Laisvės Kovos Karžygio garbės vardai.

Partizanų kūnai išniekinti Radviliškio saugumo kieme, vėliau sumesti į Kantaniškių kaimo gyventojų Mečionio šulinį. Buvęs partizanas Leonas Juškus-Kariūnas pasidarė Sokolovo divizijos smogiku. 1953 m. kovo 13 dieną iškvieta į susitikimą, KGB išdavė ir mane. Tais pačiais metais birželio 19 dieną jis ir kiti išdavikai J. Valantinas, K. Našliūnas nužudė Prisikėlimo apygardos vadą P. Mor-kūną. Po eilės išdavysčių, daugybės partizanų sunaikinimo, bijodamas atpildo, Leonas Juškus apsigyveno Rusijos platybėse, jeigu gyvas, ten gyvena ir šiandien.

Nuteisė mane 25 metams. Dar 10-čiai metų atėmė teisę grįžti į Lietuvą.

Vytautas Šniuolis

Petras Bartkus

Bronius Liesis

Permainų Tarybų Sąjungoje dėka, į Lietuvą grįžau 1961 m. Artimųjų gyvų neradau. Tėvą dar 1945 m. nušovė enkavedistai, kai jis bėgo į partizanų būrį pranešti apie siautėjančius baudėjus. 1949 m. mano akyse žuvo brolis Vytautas. Tais pačiais metais Šimonių girioje žuvo sesuo - partizanė Birutė. Mama, slapstydama nuo arešto ar tremties, dėl organizmo išsekimo mirė 1954 m.

Po keturių dešimtmečių radviliškio Algirdo Kamantausko iniciatyva, po labai ilgų ieškojimų, žuvusiųjų didvyrių palaikus radome Mečionio šulinyje. Iškastį juos ir perlaidoti buvo sunku, nes sodyba sunaikinta, šulinio vietoje pastatytas susivienijimo metalo sandėlis. Ryžtas ir bendros pastangos nugalėjo, - palaikai perlaidoti į Radviliškio kapus. Pastatytas paminklas, granite iškalto žuvusiųjų pavardės.

Baigdamas tai, ką prisimenu apie P. Bartkaus partizaninę veiklą, noriu sukalbėti partizanų maldą Jam ir visiems žuvusiems kovos draugams.

„Tu vienas, Viešpatie, žinai, kokie jausmai mus jungia su tais, kurių jau nebėra mūsų tarpe. Jie buvo mūsų šeimos broliai, sesės, mūsų kovų už Tėvynės laisvę dalyviai. Buvo Jie žmonės, kaip ir mes, su savo dorybėmis ir silpnėmis. Leisk, Viešpatie, amžinai prisiminti Juos ir prašyti Jiems Tavo gailestingumo. Užskaityk, Viešpatie, aukas tų, kurie kaip karžygiai aukojosi už laisvos Tėvynės ateitį. Suteik Jiems ir visiems žuvusiems, nukankintiems, iš tremties kalėjimų negrįžusiems Tavo palaiminimą ir amžiną šviesą per amžius amen“.

*

Negalvojo Petras, išeidamas į žygį, kad tai paskutinė jo kelionė. Apie mirtį, kuri visą partizanavimo laikotarpį kiekviename žingsnyje buvo greta, rašė eilėraščiuose, dainavo dainas, bet numatyti kada ir kur ta juodaskarė jį pasitiks, - negalėjo.

Apie įvykusį Prisikėlimo apygardoje partizanų vadų suvažiavimą, centralizuotos vadovybės sukūrimą, rusų saugumiečiai žinojo jau 1949 m. kovo mėnesį. Taigi, visos žvalgybos jėgos, visos pastangos buvo nukreiptos į LLKS vadovybės likvidavimą.

Atmintis

*Tai auka Tėvynei,
Kurią Tu aukoji.
Žodžiai paskutiniai .
Jai ir Tau, brangioji...*

P. Bartkus. Motinai.
1945 m. kūčios

Šiandien per televiziją, radiją, spaudoje retai išgirstame žodį Tėvynė. Visur kalbama apie užsienio investicijas, verslo padėtį, pasiektus laimėjimus ir problemas žemės ūkio srityje, nuolat gerėjantį Lietuvos gyventojų būvį. Praeitį pamiršta. Netolima praeitis - tik 60 metų atgal.

Minime didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Mindaugo, Gedimino, Kęstučio, Vytauto valdymo metus. Klestėjo, visoje Europoje tada buvo žinoma Lietuva. Minime tarpukario kovotojus už nepriklausomybę ir jos atstatymą Lietuvoje J. Basanavičių, A. Smetoną, St. Kairį, J. Vileišį ir kitus. Kūrė jie laisvą Lietuvą ir po ilgametės carinės Rusijos vergijos pasiekė puikių laimėjimų žinomų visame pasaulyje. 22 metus žydėjo Lietuva įvairiausias klestėjimo, džiaugsmo, laisvės žiedais. Trumpalaikiai buvo laisvės metai. 1940 m. kartojosi Rusijos invazija į Lietuvą, tik jau ne imperinės, valdomos caro, - bolševikinės, krauju nudažytos raudonosios Rusijos okupacijos.

Įvairiai sutiko Lietuvoje raudonosios Rusijos tankus žmonės, - dauguma su liūdesiu, baime, priešišku. Dalis, daugiausiai ne lietuvių tautybės, su gėlėmis ir raudonomis vėliavomis. Kovojo 1940-1941 m. su rusų vykdomu tautos genocidu lietuviai. Kovojo su fašizmu, kuris pareikalavo taip pat nemažai aukų. Didžiausias pasipriešinimas okupacijai buvo 1944-1952 m., kai su ginklu rankose prieš raudonųjų keliasdešimt kartų gausesnę armiją, savuosius išdavikus, miškuose kovojo apie 30 000 partizanų.

Turbūt užtektų rankos pirštų suskaičiuoti šiandien dar gyvų tų metų partizanus. Tūkstančiai jų išėjo į nebūtį. Išniekinti jų lavonai išmėtyti nuo karo likusiuose apkasuose, pelkėse, apleistuose šuliniuose. Ne tik išlikusių artimųjų tarpe šventa jų atmintis. Svarbiausia - garbinga jų atmintis turi eiti iš kartos į kartą ir tą šventą pagarbos jausmą žuvusiems turi suprasti ir pajauti jaunoji, kuriančioji ateities Lietuvą, karta.

Mano archyve yra išlikę 1936-1939 m. leidinių „Karys“, „Trimitas“ komplektai. Juose iki pat nepriklausomybės praradimo 1940 m. rašoma apie kovas už Lietuvos nepriklausomybę 1918-1919 m. Mūsų šiandieninėje spaudoje apie pokario laisvės kovas - retenybė. Dar 1995-1997 m. mokykliniuose vadovėliuose buvo ištraukos, įeinančios į lietuvių literatūros mokymo programą, apie partizaninį karą. Šiandien šie straipsniai išnyko. Kuo tai pateisinti?! Juk tose kovose žuvo patys geriausi Lietuvos sūnūs, kurie negailėdami gyvybės, aukodami savo ir artimųjų laimę tikėjosi iškovoti Lietuvai laisvę, nepriklausomybę nuo raudonųjų okupantų.

Su pagarba mes, kurie gyvenome pokario metais, buvome daugiau ar mažiau aktyvūs partizaniniame judėjime, minime vaders Joną Žemaitį, Petrą Bartkų, Adolfą Ramanauską, Antaną Bakšį, Povilą Morkūną, Leonardą Grigonį, Joną Čeponį, J. Kasperavičių, J. Lukšą ir kitas šių kovų istorines asmenybes.

Partizanų vadų J. Žemaičio, J. Lukšos, A. Ramanausko, J. Vitkaus vardai įamžinti paminkluose, karinių mokymo įstaigų arba dalinių pavadinimuose, mokyklų, aikščių, gatvių varduose. Išleista apie juos knygų, aprašymų, apie Juozo Lukšos likimą sukurtas filmas „Vienui vieni“. Tai kilnus, labai reikalingas ir tęstinas tuo besirūpinančių valdžios žmonių darbas. Dalis partizanų vadų po mirties apdovanoti aukščiausiu valstybiniu apdovanojimu - Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordinu.

1997 m. lapkričio 20 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Nr. 1458 Petras Bartkus-Žadgaila apdovanotas Vyčio Kryžiaus I laipsnio ordinu. Ko gero, išskyrus žemietį generolą J. Žemaitį - vienintelis Raseinių rajone. Deja, jo vardas iki šiol nesulaukė

ilgalaikio įamžinimo. Keista - juk jis visų tyrinėjančių pokario partizanų veiklos istoriją pripažintas pagrindiniu J. Žemaičio padėjėju, - dešinioji jo ranka.

Viktoro Šniuolio ir Algirdo Kamantausko dėka suradus partizanų vadų P. Bartkaus, Br. Liesio, V. Šniuolio, žuvusių 1949 m. rugpjūčio 13 d., palaikus apleistame šulinyje, Radviliškio kapinėse pastatytas jiems puikus paminklas.

Mano iniciatyva, padedant visiems giminaičiams, Pakapurnyje, jo gimtinėje, po vieninteliu išlikusiu buvusioje puikioje sodyboje ažuolu, 1995 m. gimimo septyniasdešimtmečio proga pastatytas paminklinis akmuo, kuriame iškaltas užrašas „LLKS sekretoriaus, majoro Petro Bartkaus-Žadgailos-Alkupėno tėviškė“. Iškilmingai pašventintas. Ant Petro numylėto kalno tuometinio Raseinių klebono R. Jankausko aukotos šv. Mišios. Dalyvavo iškilmėse apie 400 žmonių - Genocido centro Generalinė direktorė D. Kuodytė, aktorius K. Genys, Petro brolis Antanas, partizanai V. Šniuolis ir V. Bubulas, ryšininkės N. Nausėdaitė, R. Jankevičiūtė, E. Pliupelytė, dešimtys rezistentų iš visos Lietuvos, taip pat nemažas būrys giminių bei kaimynų. Raseinių kraštotyros muziejaus direktorė B. Kulpinskaitė susuko pusantros valandos trunkantį filmą.

Vienintelis akmuo dirbamos žemės laukuose neatliko savo vaidmens; po ažuolu į pavėsį rinkdavosi aplink besiganantys gyvuliai, piemenys kūrė laužus.

Norėjosi padaryti kažką įspūdingesnio, - patobulinti, papuošti teritoriją. 1999-ieji - Petro Bartkaus žūties 50-mečio metai. Mintis giminėms ir gerbiantiems partizanų atminimą pritariantiems, restauruoti paminklavietę kilo dar 1997 m. Mano sūnus architektas Irmantas Petrauskas padarė paminklavietės projektą. Projektas patvirtintas Genocido centre, Raseinių rajono savivaldybėje, pritarimu tarp artimiausių giminių. Darbo, vykdant restauraciją, - buvo daug. Labai daug pagelbėjo Kauno I pulko kariai - paruošė pamatus paminklui, aptvėrimo stulpams ir t.t. Visi buvome ir esame dėkingi pulko vadui Modalovui, vadovavusiems darbams karininkams.

Ši kartą, rekonstruojant paminklavietę, paminklinėje lentoje nutarta įrašyti aplinkinių kaimų, Petro bendražygių - partizanų ir KGB represijų metu nužudytų asmenų pavardes (12 partizanų ir 8 represijų aukos).

Padėjo lėšomis Raseinių savivaldybė skyrusi 1500 Lt, tuometinis meras Stankūnas, P. Bartkaus ir kitų, įrašytų paminklinėje lentoje, artimieji, giminės.

Iš aktyviausių pagalbininkų tvarkant paminklavietę paminėti Rūtenis Bartkus, Romas Šadauskas, Stasys Keparutis, Stasys Sajauskas. Šventinant paminklą ypatingai gražiai sudalyvavo Vilniaus Politinių kalinių ir tremtinių choras, kuriam tada vadovavo Petro dukterėčia Paulina Grigaliūnienė. Puikus ceremonias vyko šventinant paminklą. Grojo Kauno I pulko karinis orkestras, partizanų dainas dainavo Vilniaus tremtinių choras, šventino paminklą ir ant Pakapurnio kalno aukėjo šv. Mišias kunigas R. Jankauskas. Apie šį paminklo pašventinimą straipsnyje „Pakapurnio didvyriai“ rašo Stanislovas Sajauskas.

Puikiai atrodė gėlės paskendęs paminklas. Ir po atidarymo jį lankė aplinkinių kaimų gyventojai, moksleiviai iš Raseinių, Betygalos, Milašaičių. Pagal projektą aplink paminklavietę pasodinta 20 ąžuoliukų - tiek kiek įrašyta paminkle pavardžių. Padėjo juos sodinti, paruošti dirvą Raseinių Kalno vidurinės mokyklos moksleiviai. Vėlinių ir kitų švenčių metu prie paminklo degė žvakutės.

Laikas bėgo. Galutinai užbaigti paminklavietę žadėtos pagalbos tikėjaisi iš Genocido centro. Manau, kad pažadai, duoti raštu, ateityje bus ištesėti.

Paminkle įrašytos partizanų vadų, Kęstučio apygardos štabo narių Teofilio ir Alfonso Pakarklių, Broniaus Neverdausko, Jono Venslausko pavardės. Tai asmenybės, kurių indėlis Laisvės kovose niekada negali būti užmirštas. Deja, nei P. Bartkaus nei minėtų kitų partizanų vardai nėra niekur apart straipsnių spaudoje įamžintas. Su pagarba nukeliam kepurę prieš paminklus J. Žemaičiui, J. Vitkui, J. Lukšai, jaučiame atminties džiaugsmą išgirdę atskirų karinių įstaigų, mokyklų, gatvių pavadinimus partizanų vardais.

Vertas atminties įamžinimo pulkininkas Vyčio Kryžiaus I laipsnio kavalierius Petras Bartkus, visi kovoję ir žuvę už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę partizanai. Malonu, kad Raseinių Kalno vidurinėje mokykloje atidengta paminklinė buvusių mokinių - rezistentų atminties įamžinimo lenta. Joje įrašytos 37 pavardės - visoje Lietuvoje žinomų kovotojų už laisvę pavardės. Mokėsi šioje mokykloje J. Žemaitis, P. Bartkus, broliai A. ir T. Pakarkliai, J. Čeponis, V. Ivanauskas, Ed. Kurtinaitis, Br. Neverdauskas, St. Zdanavičius. Mokytojas A. Bakšys. Šešių įrašytų paminklinėje vidurinės mokyklos lentoje partizanų, taip pat įrašytos ir paminkle Pakapurnyje.

Jeigu mokyklos bendruomenė pritartų, kodėl šią mokyklą nepavadinus P. Bartkaus vardu? Manau tam neprieštarautų Raseinių rajono savivaldybė, Lietuvos Respublikos Švietimo ministerija. Verti atminties visi, kurių pavardės įrašytos atminimo lentoje, bet J. Žemaičio vardas jau įamžintas, o P. Bartkui, jeigu jis būtų gyvas, 2005 m. gegužės mėn. sukaktų 80 metų. Ta proga ir būtų galima spręsti jo vardo įamžinimo klausimą.

Raseiniai plečiasi. Atsiranda naujų aikščių, gatvių. Kodėl jas nepavadinus partizanų - raseiniečių vardais, - juk daugelis iš jų partizaninės kovos Lietuvoje pradininkai.

2004 m. susikomplicavo paminklo padėtis P. Bartkui ir gretimų kaimų partizanams Pakapurnyje, Petro gimtinėje. Norėjosi užbaigti paminklavietę tais metais, kiek įmanoma, pataisyti 400 m lauko keliuką, vedantį nuo vieškelio Raseiniai-Tarosai į paminklavietę. Raseinių kraštotyros muziejaus direktorė B. Kulpinskaitė pažadėjo, kad medžio drožėjai, kurie kasmet susirenka į Raseinius ir padaro dešimtis medžio skulptūrų, prie keliuko, vedančio nuo vieškelio į paminklavietę, padarys rodyklę-skulptūrą. Pritarė šiai minčiai ir Raseinių savivaldybės meras E. Jonyla, numatė lėšas ir tais pačiais metais renovavo paminklavietę.

Statant paminklą 1998 m. iš Raseinių žemėtvarkos buvo gautas vietovės žemėlapis, kuriame žemėtvarkininkės S. Lingevičienės nurodyta paminklavietės ir į ją vedančio lauko keliuko vieta. Dabar

išsiaiškinta, kad buvusi A. Bartkaus žemė išdalinta aplinkiniams valstiečiams ir nei paminklavietė, nei kelias į ją iš žemės ūkio naudojamų neišimti. Iki šiol sprendžiamas paminklavietės ir privažiavimo prie jo keliuko likimas. Manau, šis klausimas išsprendžiamai, -juk Vyčio Kryžiaus ordininkams Vilniuje duodami labai brangūs žemės sklypai, o šiuo atveju P. Bartkui net gimtojoje sodyboje paminklo vietos ir privažiavimo prie jo klausimas pakibo ore.

Prašymu Raseinių Kalno vidurinę mokyklą 80-mečio proga pavadinti Petro Bartkaus-Žadgailos vardu 2005 m. kovo mėn. 16 d. raštu kreipiausi į mokyklos direktorių, bendruomenę.

Pritaria šiam sprendimui Lietuvos Respublikos Seimo pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisija.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Generalinė Direktorė Dalia Kuodytė raštu Švietimo ministerijai, Raseinių merui, Kalno vidurinės mokyklos direktoriui ir bendruomenei pritarė P. Bartkaus gimimo 80-mečio proga mokyklą pavadinti Jo vardu.

Deja, nors tikrai tikėjau teigiamu mokyklos bendrijos sprendimu, bet atsakymas į mano pareiškimą buvo tokio turinio: „Vykdysime pavidimą apsvastyti A. Petrausko prašymą „Kalno“ vidurinę mokyklą pervadinti į Petro Bartkaus vidurinę mokyklą, atlikome mokyklos bendruomenės apklausą ir 2005-04-06 vykusiam mokyklos tarybos posėdyje nutarėme nekeisti „Kalno“ vidurinės mokyklos vardo.

Mokyklos taryboje, mokinių, mokytojų ir mokinių tėvų atstovai išreiškė bendruomenės nuomonę, kad Kalno vidurinės mokyklos vardas žinomas Respublikoje, jį garsina mokiniai, dalyvaudami įvairiuose konkursuose, projektuose, olimpiadose, stodami į aukštąsias mokyklas.“

Po sprendimu pasirašė mokyklos direktorius G. Diržys ir mokyklos tarybos pirmininkė D. Ramanauskienė.

Nemanau, kad mokyklos pavadinimas partizanų vado P. Bartkaus vardu pažemintų mokyklos autoritetą. Priešingai - tai būtų

iniciatyva mokytojams ir mokiniams geriau pažinti istorinę reikšmę turinčias pokario laisvės kovas Raseinių rajone. Nuo šiandieninių vidurinių mokyklų moksleivių priklauso Lietuvos ateitis, taigi jų istorinis požiūris į rezistencines kovas dėl laisvės, ateities kartoms turės didelę reikšmę.

Dabartiniu metu 400 metrų lauko keliukas-privažiavimas prie paminklavietės, eina per Stasės Malkevičiūtės-Velionienės, kurios du tėvo broliai Mėčius ir Antanas, pokario laisvės kovų dalyviai, nukankinti Šiluvoje, žemę. Jų pavardės įrašytos paminkle. Paminklavietė ir didesnė dalis privažiavimo keliuko yra Valdo Bartkaus, Petro brolio Antano sūnaus, kuris gyvena Vilkaviškyje, žemėje.

Manau, kad minėti žemės savininkai, pokario aukų artimi giminės, P. Bartkaus giminė, gerbdami visoje Lietuvoje žinomo partizanų vado ir Laisvės kovų dalyvio Antano ir Mečiaus Malkevičių atminimą, ras teigiamą sprendimą dėl privažiavimo prie paminklavietės.

Kaunas, 2005 m.

Pakapurnio didvyriai

Stanislovas Sajauskas

Maironio apdainuotame Raseinių krašte, prie Dubysos ir jos intako Alkupio, rugpjūčio 21 d. suvažiavo žmonės iš visos Lietuvos. Moterys tautiniais rūbais, karių orkestras, šauliai.

Čia su vėliavom politinius kalinius, tremtinius, rezistentus į Pakapurnio kaimą sutraukė Laisvės kovos karžygio, Vyčio Kryžiaus ordino I laipsnio kavalleriaus, pulkininko Petro Bartkaus atminimas: jis prieš 50 metų žuvo nuo klastingo priešo kulkos. Petro Bartkaus gimtosios sodybos vietoje rekonstruotas paminklas, pastatytas pernai jo 70-mečiui. Jis tapo aplinkinių kaimų žuvusių partizanų ir nukankintų rezistentų memorialu. Naujas įrašas skelbia žuvusių P. Bartkaus bendražygių vardus ir pavardes. Tai partizanai Edmundas Biknevičius, Jonas Biknevičius, Janina Čepaitė, Jonas Bajorinas, Bronius Neverdauskas, Alfonsas Pakarklis, Teofilis Pakarklis, Viktoras Stulgaitis, Genė Stulgaitytė, Benadas Venclauskas, Jonas Venslauskas, Stasys Zdanavičius, taip pat nužudyti represijų metu rezistentai Petras Bitvinskas, Jonas Brazauskas, Petras Digrys, Mečius Malkevičius, Antanas Malkevičius, Stasys Mankus, Antanas Petrauskas.

Paminklo iniciatorius Algimantas Petrauskas, pradedamas renginį, plačiai nupasakojo Petro Bartkaus gyvenimą. Gimęs 1925 m., studijavo aukštesniojoje technikos mokykloje, 1944 m. įstojo į Lietuvos laisvės armiją (LLA) ir prisiekė ginti tėvynę nuo artėjančio raudonojo maro. Kartu su juo į mišką išėjo didesnė dalis jaunų Pakapurnio, Kengių, Kebaičių, Beržytės kaimų vyrų. Petras Bartkus-Žadgaila, Martynas, Sąžinė, Dargis - buvo artimiausias kovojančios Lietuvos prezidento generolo Jono Žemaičio bendražygis ir padėjėjas, Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) Tarybos Prezidiumo sekretorius, LLKS 1949 02 16 Deklaracijos bendraautorius, Jungtinės Kęstučio apygardos štabo viršininkas, Prisikėlimo apygardos įkūrėjas ir pirmasis vadas. Penkerius partizanavimo metus jis išmintingai vadovavo, nesitaikstydamas su plėšikavimu, girtavimu, konspiracijos pažeidimais. Kartu Petras Bartkus buvo ir jautrios sielos poetas

Paminklas partizanams Radviliškyje, kur 1991 m. perlaidoti
Petro Bartkaus palaikai

P. Bartkaus bendramokslis Vytautas Stašaitis prie paminklinio akmens kalba apie 1942–1944 m. LLA veiklą Kaune. Pakapurnys, 1995 m. rugpjūčio 12 d.

Vilniaus politinių kalinių ir tremtinių choras, vadovaujamas Paulinos Grigaliūnienės

P. Bartkaus bendražygis partizanas
Viktoras Šniuolis dalijasi
prisiminimais apie mūšį,
kuriame žuvo P. Bartkus.
Pakapurnys, 1995 m. rugpjūčio 12 d.

Algimantas Petrauskas
ir Viktoras Šniuolis

Petro Bartkaus brolis Antanas Bartkus (dešinėje)
paminklinio akmens pastatymo iškilmėse 1995 m.

Elvyra Tugaudytė-Savickienė. 2000 m.

Paminklas P. Bartkaus tėviškėje P. Bartkui, aplinkinių kaimų žuvusiems partizanams ir genocido aukoms. 1999 m.

Kauno Pirmojo pulko kariai, rengiant paminklą Dubysos partizanams. 1998 m.

Kauno I pulko orkestras paminklo šventinimo metu

Paminklą pašventino, Šv. Mišias aukėjo kun. G. Jankauskas. 1999 m.

Artimiausi Petro Bartkaus giminės prie paminklo 1999 m.

Nina Nausėdaitė, Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė, Elvyra Pliupelytė

Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė kalba
prie Jono Žemaičio bunkerio Šimkaičiuose, 2003 m.

Partizanų ryšininkė Nina Nausėdaitė kalba apie bendražygį, LLKS prezidento pirmininką Joną Žemaitį-Vytautą Šimkaičiuose prie jo paskutinio bunkerio. 2003 m.

Leonardas Grigonis

L. Grigonio rūpesčiu 1942 m. atstatyta mokykla Sėlynėje.
2004 m. nuotrauka

Partizanų vado Leonardo Grigonio žuvimo vieta Daugėliškiu miške
Ariogalos seniūnijoje

Dvidešimčiai Plauginių miške 1948 m. gruodžio 3 dieną žuvusiems partizanams atminti Kaukėnų kaime Juozo Ivanausko iniciatyva bei lėšomis pastatytas ir 2005 m. birželio 5 d. pašventintas paminklas

Alkupėnas, savo eiles spausdinęs partizanų leidiniuose „Malda girioj“, poezijos rinktinėje „Kovos keliu žengiant“. Anot ryšininkės Ninos Nausėdaitės-Rasos, „jis buvo tikroji žmogiškoji SAŽINĖ“.

Bet neturėjo sąžinės išdavikas MGB agentas Leonas Juška-Drašuolis. Tą nelemtą 1949 m. rugpjūčio 13 d. Radviliškio rajone, Užpelkių miške kartu su Petru Bartkumi žuvo partizanai, taip pat poetai Vytautas Šniuolis-Vytenis, Bronius Liesis-Ėglis. Šnabždėk, Dubysa, amžiną maldą už Lietuvos Laisvę žuvusiems partizanams.

Alkupio pakrantėm nuvilnija Vilniaus LPKTB choro „Mes nemirė...“ (vadovė Paulina Grigaliūnienė) atliekamos dainos, sukurtos Petro Bartkaus žodžiais.

*Liki sveika, mergyte mano, -
Ramunės žiedu laimę burk!
Man gi likimas partizano:
Šiandien aš čia, o ryt kažkur.

Išlinksiu aš kaip koks šešėlis,
Mane priglauks tamsi naktis.
O kaip norėčiau grįžti vėlei!
Ir grįšiu jei tik ne mirtis...*

Paminklą pašventinti atvyko Seredžiaus klebonas kun. R. Jankauskas, vėliau aukojęs šv. Mišias ant vaizdingo Kapurnos kalno. Gražius žodžius apie P. Bartkų ir žuvusius Raseinių apskrities partizanus tarė Žebenkšties rinktinės partizanas, LLKS narys Vyčio Kryžiaus ordino kavalierius leitenantas Steponas Bubulas, ypač pagerbdamas partizanų Motinas. Jis priminė, kad iš Raseinių žemės į mišką išėjo ir žymūs partizanų vadai - Žebenkšties rinktinės pirmasis vadas kapitonas Juozapas Čėponis-Tauragis, visos Lietuvos partizanų vadas generolas Jonas Žemaitis-Vytautas.

Dar kalbėjo Tauro ir Prisikėlimo apygardų ryšininkė - politinė kalinė, Vyčio Kryžiaus III laipsnio ordino kavalierė Nina Nausėdaitė-Rasa, P. Bartkaus ryšininkė Elvyra Pliupelytė-Zita.

Baigiant minėjimą, pakiliai tarsį priesaika suskamba „Lietuviais esame mes gimę“ bei Kauno I pulko karių orkestro ir šūvių salvės palydėtas Lietuvos himnas. Lietuva, Tėvyne mūsų, Tu didvyrių žemė...

„Tremtinys“ Nr. 32 (366), 1999 08 27.

Akmenys ir ažuolas belikę

Vytautas Kvedys

*Neliūdėk, močiute,
Nors tau širdį gelia.
Neraudok, jei žūsiu,
Skindams laisvei kelią.*

Alkupėnas, 1945 m.

Šiandien 12 valandą Pakapurnio kaime, buvusios Bartkų sodybos vietoje, bus pašventints paminklinis akmuo, skirtas partizanų vadui Petriui Bartkui atminti. Šiemet jam būtų sukakę 70 metų, tačiau žuvo Petras būdamas vos 24 metų. Kaip tik rytoj sukanka 46 metai nuo lemtingo mūšio Radviliškio rajono Užpelkių miške, kada krito trys Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio prezidiumo nariai ir du partizanai iš Prisikėlimo apygardos štabo.

Petras Bartkus kovą už Lietuvos laisvę pradėjo dar vokiečių okupacijos laikais: 1942 metais, būdamas Kauno aukštesniosios technikos mokyklos moksleiviu, įstojo į pagrindinę Lietuvos laisvės armiją, per metus laiko Pakapurnio kaime subūrė visą LLA kovotojų būrį. Prieš sovietinius okupantus pradėjo kovoti tuoj pat praėjus frontui. Visą laiką užėmė vadovaujančias pareigas įvairiose rinktinėse, Kęstučio, Prisikėlimo apygardų, Jūros srities štabuose. Kadangi pasižymėjo dideliais organizaciniais gabumais, tai dažniausiai dirbdavo organizacinio skyriaus viršininku, daug keliaudavo, lankydavosi įvairiuose būriuose ir rinktinėse. Mirtį sutiko būdamas Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio prezidiumo sekretoriumi, Lietuvos partizanų majoru. Partizanams buvo žinomas Sąžinės, Žadgailos slapyvardžiais.

Mažiau kas žinojo, kad P. Bartkus rašė eilėraščius, tai, beje, įrodyta jau mūsų laikais. Jo eilėraščiai Alkupėno slapyvarde buvo spausdinami pagrindiniuose laikraščiuose, rinkiniuose, nemažai jų virto dainomis.

P. Bartkaus ir jo bendražygių lavonai buvo išniekinti Radviliškio saugumo kieme, o vėliau nežinomoje vietoje užkasti. Tik nepriklausomos Lietuvos laikais pavyko surasti jų palaikus. Jie 1991 metų rugsėjo 29 dieną buvo iškilmingai

palaidoti Radviliškio kapinėse, prie žuvusiųjų garbei pastatyto paminklo. Po mirties R Bartkus buvo apdovanotas LLKS pirmo laipsnio Vyties Kryžiumi.

Šiandien spausdiname partizanų, asmeniškai kovų metais pažinojusių Petrą Bartkų, prisiminimus.

Buvęs partizanas **Antanas Banys**, dabar gyvenantis Kaulakiuose:

„Su Petru Bartkumi susipažinau dar vokiečių okupacijos laiku, 1943 metų pavasarį. Netoliese, Armonų kaime gyveno trys broliai Juodžiai. Vienas iš jų, Viktoras, karo pradžioje tarnavo policijoje, bet vėliau iš tos tarnybos pasitraukė. Vis dėlto rusų partizanai, matyt, galvojo, kad jis turi ginklą ir nutarė jį paimti. Atėję naktį į Juodžių sodybą jie bandė įsibrauti į vidų. Bet pasirodė, kad ginklą turėjo ne tik Viktoras, bet ir jo broliai bei tėvas, pastarasis - medžioklinį šautuvą. Trumpo susišaudymo metu buvo nukauti trys rusų partizanai. Po to ir gretimų kaimų gyventojai, tarp jų buvo ir Bartkus, ėmė saugoti Juodžių sodybą. Vokiečių žandarai jiems leido laikyti ginklus, kad apsigintų nuo partizanų. Į Juodžių sodybą mane nusivedė jų pusbrolis, mano geras pažįstamas Tautkus. Ten vyrai dažniausiai žaisdavo šachmatais ir, suprantama, laukdavo užpuolimo.

Tačiau jo nebuvo. Palaipsniui viskas aptuko. Juodžiai apsimūrijo sienas iki palangių, langus, kad neįmestų granatų, apvarstė vielomis. Kaimynai nutarė, kad jei išgirs kur šūvių, puls vienas kitam padėti, nes beveik visi turėjo ginklus.

Neramios dienos tiek Juodžiams, tiek P. Bartkui vėl atėjo, kai 1944 metų liepos mėnesį nuo Dubysos pajudėjo frontas. Mes kaip tik netoliese buvome evakuoti, ir jau pirmą dieną, ieškodami jų, pasirodė civiliai ir kareiviai, matyt, jie norėjo atkeršyti už žuvusius partizanus. Tuo tarpu vyrai jau slapstėsi. Vakaraus jie ateidavo pas mus, pašnekėdavo. Atsimenu Petro žodžius, lyg tai klausimus:

„Ka, vyrai, su armija darysite? Po dienos kitos, kaip ir mes, būsite priversti slapstyti. O gal kitaip galvojate?“

Panašiai ir buvo. Spalio mėnesį vokiečiai buvo nublokšti nuo Raseinių toli į vakarus, o lapkričio mėnesį pradėjo vyrus gaudyti į sovietinę armiją. Mes tai slapstydavomės, tai atviriau gyvendavom, tai paimdavom ginklus, tai vėl juos padėdavom. Lapkričio 23 dieną į Navininkų kaimą, į savo tėviškę parėjo du broliai Lušai ir keletas jų draugų, tarp jų, tikriausiai, buvo ir

P. Bartkus. Kaip tik tuo laiku sodyboje pasirodė garnizonas iš Betygalos. Partizanai atidengė ugnį, buvo nušautas Betygalos milicijos viršininkas. Didesnis mūšis tada neįsilepsnojo, atsitraukė tiek vieni, tiek kiti, tačiau kitą dieną iš Betygalos atvažiavo daugiau kareivių, sudegino Lušų sodybą, prieš tai surinkę daug turto.

Abi puses nutarė atkeršyti vieni kitiems. Saugailiuose, kokie 5-6 kilometrai nuo Betygalos, buvo sutelkti 4 ar 5 partizanų būriai. Buvo numatyta užimti Betygalą, operacijai vadovavo P. Bartkus, tačiau priešas ten subūrė daugiau jėgų, ir mums teko trauktis. P. Bartkus tuo metu visą laiką buvo su partizanais, sumaniai jiems vadovavo. Nors miškus šukavo gausūs armijos daliniai, tačiau apsupimo ar didesnių susišaudymų pavyko išvengti, aukų iš mūsų pusės nebuvo.

Prieš žiemą mūsų būrys išsikasė bunkerius Lieknės šlaituose. Jie buvo taip gerai užmaskuoti, kad saugumiečiams jų iš viso nepavyko surasti. Gal padėjo ir tai, kad toje vietoje susiejo trijų valsčių ribos, ir tas kampas liko tarsi niekieno. Tą 1944-1945 metų žiemą P. Bartkus dažnai pas mus apsilankydavo, pailsėdavo, tačiau ilgam neužsibūdavo. Jis vis išeidavo ir išeidavo. Kur - mes, eiliniai partizanai, nei žinojom, nei klausinėjom. Paskutinį kartą jį mačiau 1945 metų pavasarį.

Apskritai Petras kažkuo skyrėsi nuo kitų partizanų vadų. Gal savo inteligentiškumu, nuolatinio susimąstymo, paslaptinumu... Beje, su savimi paprastai jis nešiodavosi tik kišeninį ginklą".

Buvęs partizanas **Viktoras Šniuolis**, LLKS visuomenės dalies viršininko adjutantas, gyvenantis Šiauliuose:

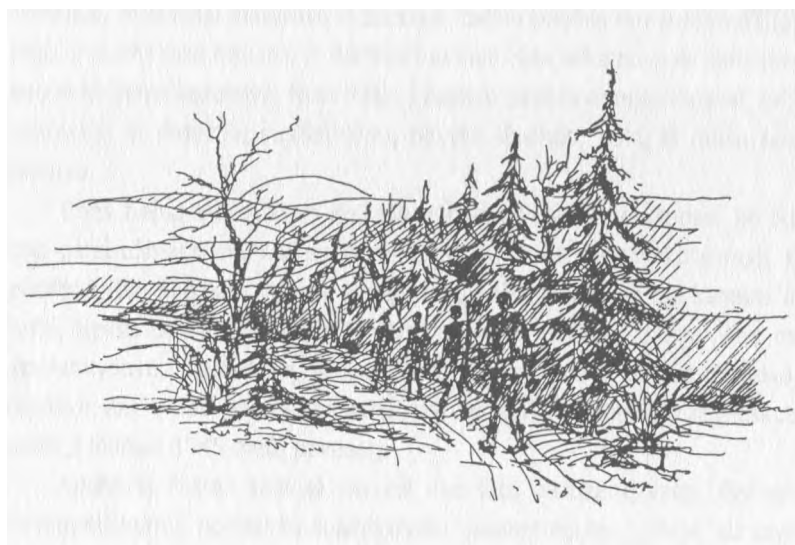
„P. Bartkus pasižymėjo nepaprasta drąsa, pasiaukojimu ir sugebėjimu organizuoti bei vadovauti. Pavojingose vietovėse eidavo pirmas. Po sunkių žygių jis pasilikdavo stovėti sargyboje, kad kovos draugai galėtų bent kiek pailsėti. Jis gerbė ir užjautė kiekvieną karį, turėjo labai jautrią sielą. Kiek žinau, jis nerūkė, niekada negėrė, jo vadovaujami partizanai rytais melsdavosi, o vakarais, užėję į kaimą, dainuodavo partizaniškas dainas".

Šiose nuotraukose esančios vietovės glaudžiai susijusios su P. Bartkaus gyvenimu. Pirmojoje - Lieknės pakrantė, čia 1946 metų pavasarį Petras, dengiamas Venclausko būrio, susitiko su savo mama. Tie susitikimai būdavo

labai reti, nes teko slapstytis abiems- vienam miške, kitai - pas tolimus giminaičius ar pažįstamus. Tuo metu ji slapstėsi Broniaus Malkaus sodyboje Kaulakių kaime ir iš ten buvo pakviesta. Visai netoli šios vietos stovėjo Elenos ir Povilo Vaičių sodyba, kurioje labai dažnai apsilankydavo partizanai.

Antroji nuotrauka daryta Bartkų sodybos vietoje. Tik ąžuolas ir aplink surinktų akmenų krūva primena ją. O aplink piktžolynai, taip ir primenantys anksti pražudytą gyvenimą. Bet Petras negalėjo išlikti nuošalyje nuo tautos kančių.

APYBRAIŽOS

Nevystanti miškų gėlė

Matė Genutė Tėvynę tikrąją, nepriklausomą, išmoko ją mylėti kartu su pirmąja raide. Graži ji buvo laukinių gėlių žydėjime Dubysos slėniuose, vyturio giesmėje gimtuosiuose Kebaičiuose, motinos dainose.

Kaip seni žmonės pasakoja, Kebaičiuose per šv. Velykas buvo girdimi Betygalos, Milašaičių, Ugionių, Girkalnio bažnyčių varpai, kurie skelbė žmonėms Kristaus prisikėlimą, taiką ir laisvą gyvenimą nepriklausomoje Lietuvoje. Gražus buvo kaimas Kebaičiai... 1940 m. jame buvo 18 sodybų, gyveno 92 žmonės.

Džiaugėsi jaunyste Genutė ir Viktoras Stulgaičiai, artimai bendravo su Bartkų, Čepų, Venslauskų šeimomis. Susibūrimo vietos buvo Pakapurnio kalnas, nuostabūs Dubysos slėniai jo papėdėje.

...Nugalėję vokiečius, 1944 metų rudenį grįžo bolševikai. Lietuvoje liejosi ašaros, kraujas. Miškuose, Dubysos slėniuose aidėjo šūviai, žemę laistė partizanų kraujas. Tik iš Kebaičių kaimo miškuose kovojo ir žuvo 4 partizanai.

Brolis Viktoras pasirinko partizano kelią. Genutė - jų ryšininkė Svėrė. Tėvai - ištremti į Sibirą. Nenusakomi, neišmatuojami jos keliai po Žemaitiją: slapstėsi nuo KGB persekiojimo, atlikinėjo įvairias partizanų užduotis.

Pačios liūdniausios Genutei buvo 1947 metų Kalėdų šventės. Pirmąją Kalėdų dieną kartu su partizanų būriu, vadovaujamu Stasio Naruševičiaus-Jūreivio, juos Kelmės rajone, Bargailių kaime, Jono Margio sodyboje apsupo Kelmės garnizono kareiviai. Mūšis. Žuvo Teofilis Pakarklis, partizanai Dirginčius, Milkintas, Jurevičius, Povilauskas. Alfonsui Pakarkliui su peršauta viršutine nosies dalimi pavyko pabėgti. Per sumaištį pasivadinus Bronės Velionaitės vardu, Genutė liko Bargailiuose Velionių šeimoje. Baudėjų įsakymu nušautus partizanus J. Margis nuvežė į Kelmę. Išniekinti partizanų lavonai ten gulėjo iki naujų metų.

Keliolika valandų prieš šį mūsų, Kūčių naktį gimtajame Kebaičių kaime žuvo Genutės brolis Viktoras. Per ryšininkus sužinojusi apie tai Genutė skaudžiai pergyveno: verkė kelias paras.

Bijodama KGB persekiojimų 1948 m. pradžioje ji slapstėsi Kaune. Buvusi partizanų ryšininke, tuo metu KGB agentė Žibutė, žinojusi Genutės slapstymosi Kaune vietą, perdavė ją rusų saugumiečiams. Po sunkių tardymų, grasinimų ir pažadų Genutė prižadėjo dirbti rusų saugumui. Kaip ir dauguma suimtųjų ryšininkų, MGB bandė Genutę panaudoti operatyvinėje kombinacijoje - sunaikinti Savanorio rinktinės, jei pavyktų, ir Kęstučio apygardos štabą.

1948 metų vasario 6 dieną majoro Sokolovo vadovaujama 15 smogikų grupė atvyko į Raseinius. Genė Stulgaitytė perrengtus partizanais smogikus Šerną, Taurą ir Aidą turėjo nuvesti į Molavėnų kaimą pas partizanų ryšininką Joną Kiulkį. Ten buvo partizanų būrys, vadovaujamas to paties Jūreivio, kuris buvo veiklus, laisvės kovose užgrūdintas būrio vadas. Jeigu G. Stulgaitytė žodžiu, judesiu ar kitais būdais išduotų partizanams MGB smogikus, jiems buvo įsakyta ją nušauti, po to sunaikinti likusius partizanus. Sokolovas su MVD kariuomene rezultatų laukė Skroblynės kaimo miškelyje.

Genutė sugebėjo išpėti partizanus, kad su ja yra KGB agentai. Gerai žinoję vietas partizanai išėjo iš apsupimo žiedo, išsivedė Genutę ir paimtus gyvus čekistus. Tai buvo skaudus smūgis Sokolovo būriams, nes minėti agentai partizanams išdavė smogikų metodus ir jiems žinomą MGB agentūrą. Genutei kito kelio neliko - likti su partizanais būryje ir ginklu tęsti kovą su priešu.

1948 m. žiema. Vieną naktį į mano tėvų sodybą atėjo 3 partizanai. Alfonsą Pakarklį ir Stasį Zdanavičių pažinau gerai, trečias buvo tik matytas. Neužsibuvo vyrai. Pasišnekėję su tėvais, išsikvietė mane į kiemą ir prašė, kad rytojaus vakare pasikinkyčiau arklius į roges ir atvažiuočiau į tame pačiame kaime gyvenusio P. Valio kiemą. Jautė tėvai, koku tikslu išvažiavau rytojaus vakare, bet kur, su kuo - nežinojo.

Privažiavau prie aukštos šiaudų-mėšlo krūvos, po kuria buvo slėptuvė. Lyg barsukai iš urvo tiesiai į roges sušoko 7 partizanai.

Iš kairės: Petras Bartkus, Viktoras Stulgaitis, ketvirta – Genutė Stulgaitytė.
Iš dešinės pirmas – Jonas Digrys

Tarp jų buvo viena mergina. Geriau išžiūrėjęs pažinau Genutę Stulgaitytę-Brigitą. Ne pirmą kartą žiemos metu vežiau partizanus. Jų pėdos sniege - išdavikės, todėl, jeigu būdavo galimybė, persikeliant iš vienos vietos į kitą, kad neliktų sniege pėdsakų, patikimi žmonės juos perveždavo rogėmis.

Važiavome lauko keliukais, darėme vingius, ratus - mėtėme pėdas. Važiuojant pro netoli gyvenusių Skrinskų (pavardė pakeista - aut. pastaba), A. Pakarklis pasakė:

- Gal rastume namuose Skrinskų Stasiuką, reikia jį likviduoti. Partizanų Karo Lauko teisme jis nuteistas mirties bausme.

Pasukome į atokiau esantį mišką, sustojome.

- Aš pasiliksiu su Ažuoliuku, neisiu, - pasakė Genutė vyrams. Tuo metu mano slapyvardis buvo „Ažuolinis“, bet dažnai vadindavo Ažuoliuku.

- Palieku rogėse kulkosvaidį, ten jis man nebūtinai, - pasakė kažkuris.

Nukreipęs kulkosvaidžio vamzdį į rogių galą pastatė jį ant kojelių ir nuėjo su vyrais.

Gulėjome rogėse su Genute, šnekėjomės. Pažinau ją seniai, bet dabar ji man, septyniolikmečiui, atrodė kaip stebuklas: ant galvos kailinė „kubankė“, kailinukai suveržti diržu su pistoleto dėklu, ant kaklo žiūronai, vokiškas automatas. Kerinti šypsena, žvalios akys, staigus, ryžtingi judesiai paliko neišdildomą moters-partizanos įvaizdį.

Per sniegą atpuškavo vyrai.

- Neradome. Raseiniuose, tarnyboje Stasys, - pranešė Kilpa.

Apsukę kelis ratus krūmuose, pravažinėtais keliukais ir pievomis per Liauberiškę, Meištus lėkėme tolyn į šiaurės vakarų pusę. Netrukus pasiekėme sodybą prie Rakavos miško. Kieme vyrai išlipo. Paėmęs Genutės rankas pabučiavau. Ji, suėmusi delnais mano veidą, pabučiavo į lūpas... Pamilau ją tada. Ir grįžtant namo, ir sekančias dienas jo paveikslas lyg gyvas stovėjo akyse. Nežinojau, kad tai buvo pirmasis ir paskutinis, šiandien galima tvirtinti, šventosios mergelės pabučiavimas.

Grįždamas privažiavau Grinkiškio vieškelį. Kažkoks vidinis balsas sakė nevažiuoti ta kryptimi, iš kurios atvažiavau. Padaręs kelių kilometrų ratą, per Gruzdiškės, Girdaičių, Žičkiškės kaimus grįžau į namus.

Vos nukinkiau arklius, iš tos pusės, į kurią vežiau partizanus, pasirodė garnizono kareiviai. Nežmoniška įtampa. Dėl savęs baimės nebuvo - buvau jaunas, iki širdies gelmių atsidadęs miško broliams. Bijojau, kad mano veikla neatneštų nelaimės tėvams, šeimai. Padarę kratą sodyboje kareiviai nuėjo Dubysos link. Neužmirštama kelionė baigėsi laimingai.

Alfonsas Pakarklis-Kilpa 1948 metų gruodžio 3 d. dienoraštyje rašo: „Šiandien paliekame ramią ir ilgai gyventą sodybą. Apsistojome pas ryšininką Grybą. Iš sargybos grįžęs partizanas pasakė, kad aplink labai loja šunys. Rodėsi pirmieji aušros ženklai.

- Žygiuojam, vyrai, - įsakiau.

Ilga vora 12 vyrų sulindome į mišką. Stovykla „Sodas“. Sėdime prie laužo. Įvairios prisiminimų temos, tyli daina. Pusryčiai. Prie laužo juos man atneša Brigita. Tai mėsa ir sriuba, mūsų vadinama „bulbienuku“. Atsigulu palapinėje. Nespėjus užmigti, stovykloje subruzdimas, šūviai. Dreba miškas, žemė. Sproginėja rankinės granatos. Nuo šūvių įkaito mano „šturmavikas“. Bando me prasiveržti, bet iš ten dar didesnė ugnis. Kovos draugai krinta vienas po kito. Pribėgę miško pakraštį, sustojame tik du - aš ir Daiva".

A. Pocius „Aitvarų" Nr.6, 119 psl., rašo: „Agentas Raseiniai klasta iš savo giminaitės sužinojo, kad Bedančių miške stovvklauja apie 20 partizanų. Apie tai pranešė Raseinių MGB ir pats pasisiūlė būti baudėjų vedliu. Čekistinė-karinė operacija, kurioje dalyvavo 350 kareivių ir sribų, keliais žiedais apsupo stovyklą. Nukauta 18 partizanų. Pranas Linkus-Atlantas ir Genė Stulgaitytė-Brigita, sunkiai sužeisti, paimti gyvi".

Juozo Ivanausko, kuris tuo metu gyveno Kaukėnų kaime, pasakojimu, nušautus partizanus rusai atvežė į Plauginių kaime esančią Ubarto sodybą, kurioje tuo metu gyveno Petras ir Jonas Gailiai. Suguldė juos prie kieme esančio prūdo. Sužeistą Linkų įvilko į daržinę, o Genę Stulgaitytę už plaukų įtraukė į gyvenamo namo vidų.

Penkiolikmetis Juozas iš gretimos sodybos atėjo į Gailių kiemą ir viską matė savo akimis. Ne tik žuvimo vietoje buvo niekinami partizanų lavonai. Kruvini ten buvo medžių kamienai, kelmai, išmėtyti nevertingi partizanų daiktai. Prie kūdros daugiausiai lietuviškai kalbantys sribai kratė lavonų kišenes, draskė drabužius, nusegiojo laikrodžius, movė žuvusiųjų batus. Jeigu batai sunkiai nusimaudavo, ant lavono sulipdavo vienas ar du sribai, prispausdavo mirusįjį prie žemės, o trečias numaudavo batus.

Matyt, iš karto pažinę Genutę Stulgaitytę MGB-istai kambaryje pradėjo ją tardyti. Skubėjo, keršijo už jos dėka partizanų sunaikintus Sokolovo smogikus. Bijojo, kad sunkiai sužeista partizanė nenumirtų.

Juzefą Gailienę, buvusi gretimame kambary, pasakojo: „MGB karininkai paprašė skudurų, kad perrištų partizanės žaizdas. Padviačiau švarią baltą paklodę. Už kelių minučių saugumiečiai, atidarę duris į mūsų kambarį, paklodę įmetė sakydami, kad ji perdaug ęvari, gera, kad banditės žaizdoms tinka bet kokie skudurai, autai. Girdėjau, kaip čekistai kažko Stulgaitytės klausė. Sunkiai sužeista partizanė kartojo:

- Nežinau, nežinau, nežinau...

Jos balsas pamažu tilo, buvo girdėtis smūgiai, čekistų keiksmi, pikta kalba. Dar gyvą partizanę už plaukų ištempė iš namo ir paguldė šalia kitų, gulėjusių lauke. Kai partizanų lavonus išvežė, kambaryje, kuriame čekistai tardė Genutę, ant palangės radome nukapotus jos pirštus. Tarpusavyje namiškiai kalbėjo, kad pirštukus užkasė prie netoli sodybos stovėjusio kryžiaus. Kas juos palaidojo, - neišsiaiškinome, nes siautėjant bolševikams, tuo metu buvo visiems pavojinga paslaptis".

Viena aišku, kad partizanė Genutė Stulgaitytė-Brigita mirė didvyrės mirtimi. Jausdama gyvenimo pabaigą, neišdavė gal jau ir žuvusių kovos draugų. Ją pažinojusių tarpe kalbama, kad nuvežė saugumiečiai ją į Biliūnų ligoninę, norėjo išgydyti, tardyti, bet Stulgaitytė, persikandusi rankų venas, nukraujavo ir mirė. Aišku, palaidojimo vieta nežinoma. Guli jos kauleliai miško brolių krauju aplaisytoje žemėje, o tardant nukapati pirštukai - Plauginių kaime prie ten stovėjusio kryžiaus. Giminės, išlikę gyvi kovos draugai jos atminimą, kaip gražiausios miško gėlės, širdyje turėtų išlaikyti amžinai.

Buvęs artimiausias Gailių kaimynas Juozas Ivanauskas, dabar gyvenantis Šiauliuose, pastatė koplytstulpį. Numato jis paminklą restauruoti, papildyti naujomis detalėmis ir skirti žuvusių partizanų atminimui.

Žydi lauko gėlių žiedai ant Genutės kapo ten, kur užkasti jos pirštukai. Tie patys pirštai, kurie vaikystėje glostė motinos veidą, žegnojosi, laikė į priešą nukreiptą ginklą, gamino valgį kovos draugams, laimino juos į žygį. Tegul primena šie žiedai visiems vieną iš gražiausių miško gėlių - Genutę Stulgaitytę.

„Vilkų" medžioklė su varovais

Tretieji pokario metai. Laimėję Antrąjį pasaulinį karą, rusai triumfavo: komunizmo sėkla, nors ir nesvetingoje žemėje, pasėta beveik pusėje Europos. Karas prieš blogį nesibaigia. Lietuvoje ir kitose laisvę mylinčiose okupuotose šalyse vyko didesnė ar mažesnė partizaninė kova prieš pavergėjus. Miškai priglaudė tūkstančius už laisvę ir nepriklausomybę kovojančių partizanų. Tai buvo kruvina kova su daug galingesniu priešu. Nuslopinti partizaninį judėjimą rusų saugumiečiai pasikvietė kariuomenę. Kiekviename miestelyje ar bažnytkaimyje įkūrė strībų - lietuvių išdavikų - būrius. Žiauriomis represijomis baudė Lietuvos ūkininkus už partizanų rėmimą. Šimtai fronte užgrūdintų kareivių buvo siunčiami „šukuoti" miškus, ieškoti partizanų stovyklaviečių. Vyko nuožmus, persunktas neapykanta, žiaurumu, klasta iš vienos pusės ir tikėjimu laisve, teisinga kova, didvyriškumu iš kitos pusės karas.

Raseinių gimnazijoje mūsų, berniukų, klasėje buvo apie 30 vaikinų. Visi 15-16 metų, karo audrą praleidę paaugliai. Visi gerai išmanėme apie ginklus, karinę amuniciją, nes frontas Raseiniuose stovėjo 9 savaites. Karo trofėjų buvo pilni miškai, palikti įtvirtinimai, apkasai. Į klasę atsinešdavome ir tarpusavyje mainykdavome šovinius, detonatorius, kartais rankinėmis granatomis. Buvome karo vaikai.

Rusų kalbą dėstė mokyklos direktorius Nikiforas Karumna. Jau įpusėjęs rugsėjui, atėjęs į pamoką, direktorius paskelbė:

- Organizuojama vilkų medžioklė. Į ją varovais kviečiami vyresnių klasių berniukai. Visi, kurie dalyvaus medžioklėje, atleidžiami nuo pamokų. Iš mokyklos mašina rytoj nuveš į medžioklės vietą.

Šešiolikmečiams pramušgalviams - gundanti perspektyva: nereikės sėdėti pamokose, pasivaikščiosim po rudenėjantį mišką, o gal dar ir gyvą ar nušautą vilką pamatysime...

Rytojaus dieną apie 20 mokinių, pasiruošę medžioklei, laukėme prie mokyklos. Kur medžiosime - niekas nežinojo. Nors klausėme apie medžioklės vietą, nepasakė ir direktorius. Atvažiuvo sunkvežimis. Sulipome į jį ir stati, įsikibę į kėbulo bortus, riedėjome Viduklės link. Visi patenkinti, smalsūs, energingi. Kažkur prieš Viduklę sunkvežimis pasuko į Paupio miškus. Privažiavę pamiškę pamatėme, kad ten jau stovi gal trys sunkvežimiai, o prie jų būriuojasi kariškomis uniformomis apie šimtas „medžiotojų“.

Ginkluoti jie buvo kulkosvaidžiais, automatiniais šautuvais, apsisagstę rankinėmis granatomis.

- Kažkokia velniava, - nustebęs kužda klasės draugas Zigmas. - Negi vilkus medžiosime su kulkosvaidžiais ir rankinėmis granatomis...

- Neramu ir man. Čia, matyt, kitokia medžioklė. Ir vilkai, ko gero, dvikojai, - papildžiau.

Neramūs buvo ir kiti mūsų mokyklos draugai. Žvalgėsi vienas į kitą, tylėjo. Neilgai dvejojome, sprendėme. Prie mūsų priėjo keli kareiviai ar stribai, išrikiavo ir po vieną įterpė į ilgoką baudėjų vorą. Įsakymas netriukšmauti, tarpusavyje nekalbėti, tik eiti, eiti mišku vienoje voroje su „medžiotojais“. Atseit vilkus išbaidysime...

Pajudėjome. Dešinėje ir kairėje mačiau tik kariškius. Su pirmaisiais žingsniais iš visų ginklų sutratėjo šūviai. Mano dešinėje nuolat pyškėjo lengvasis kulkosvaidis. Atskirų šūvių nebuvo girdėti, - miškas užė, gaudė. Matyti, kaip kulkos kapojo medžių šakas, lakstė storesnių eglių žievė. Dundėjome mišku gal gerą pusvalandį. Staiga šūviai nutilo. Grandinė prabėgo kažkoks įsakymas. Visi sustojo. Stovime ir mes. Karininkai nubėgo į grandinės centrą, kažką tarėsi, lakstė. Kur ne kur palikę prie mūsų kariškį, mums įsakė stovėti, nejudėti. Dalį kareivių kažkur išsiuntė į dešinę pusę. Grandinė sutrumpėjo, praretėjo. Komanda eiti toliau, bet vora buvo reta, šaudė mažiau.

Matyt, ėjęs grandinėje netoliese, iš miško išlindo Zigmas.

- Maunam velniop, sako man tyliai. - Čia ne juokai, juk galime užtikti ne tik tuščią stovyklą. Velnias čia mus nešė!

Patyliukais jis pasakojo, kad garnizono kareiviai rado partizanų stovyklą. Tuščią. Kada, į kurią pusę pasitraukė partizanai, niekas nežinojo. Matyt, atskiri kareivių būriai juos persekiojo, ieškojo pėdsakų, nes ginkluotų „medžiotojų“ gerokai patrumpėjo.

- Sutinku, kad įkliuvome, bet kur, į kurią pusę bėgti? Dar tie patys sribai nušaus, pamatę besislapstančius, - sakau.

Mums besišnekant, naują komanda „Vperiod“. Stebėjo mus dar akyliau ir, pastatę į savo tarpus, liepė eiti pirmyn per kitą kvartalą.

Vėl ta pati „muzika“. Apkurtome nuo šūvių, akys ašarojo nuo parako dūmų.

Pusiaudienyje išėjome į didelę tarpumiškę. Pasidarė viskas aišku, - visoje laukymėje, grioviuose, lomalėse buvo prigulę kareivių. Laukė mūsų varomų „vilkų“...

Toliau tarp miškų įsiterpęs kaimas. Matėsi atskiros sodybos. Mums, „varovams“, leido sueiti į būrį. Visi tylūs, neramūs žiūrime vienas į kitą, jausdami kaltės, baimės ir gėdos jausmą. Apgavo mus, - visų galvose vienoda mintis.

- Teks palaukti keletą valandų. Atvažiuos mašinos, parvešime į Raseinius, - pasakė kažkoks saugumo pareigūnas. - Pasidalinkite į mažesnes grupes ir eikite į kaimą, gal gausite pavalgyti. Apie medžioklę nei šiandien, nei rytoj mokykloje niekam nė žodžio!

Pasitrąkė keletą valandų miške, valgyti norisi. „Šunį suėstum“, - sako išalkę kaimiečiai...

- Kažkur prie Paupio gyvena Felikso tėvai, - po ilgo tylėjimo prabilo Zigmas.

Atsiskyrė nuo grupės ir pasukome į artimiausią sodybą. Valstiečiai buvo įsibaiminę, bijojo kareivių, sribų, nes šie, ieškodami partizanų, išversdavo spintas, spinteles, stalčius, net kišenes ir, radę ką geresnio, vogdavo.

- Gal žinote, kur gyvena Petroševičiai? - pamatę kieme pagyvenusią moteriškę paklausėme.

- Ten, gale kaimo, didelė sodyba, - pirštu parodė į tolumoje dunksančius trobesius. - O ko jums ten reikia? Miške banditų neradote, tai po namus pradėsite ieškoti...

Net pritūpėme, lyg kuolu į galvą gavę, - mus palaikė sribais!

- Ne, močiute, Petroševičių Feliksas mūsų klasės draugas, o mus apgavo rusai, sakė, būsit varovais tikrų vilkų medžioklėje...

- Aš ir misliju, kad jūs ne sribai. Jauni dar, be ginklų, ir veidai geri. Tik nevaikščiokit po miškus su tais kraugeriais...

- Sribais mes niekad nebūsime, - susijaudinę nuo tokių pamokymų, su nuoskauda prisiminę „medžioklę“, prabilome.

- Saugok jus, viešpatie, nuo tų vagių draugystės, - lyg laimindama mus, palydėjo už vartelių.

Rudenėjančiais laukais nuėjome į Petroševičių sodybą. Namuose radome tik jaunutę Felikso seserį.

- Mama išėjo melžti karves, tėtis su Feliksu išvažiavo į Viduklę, - žiūrėdama į mus porino mergaičiukė.

Ant stalo garavo didelis, tik išgriebtų iš puodo karštų cepelinų dubuo. Mus jie viliojo, kvėpėjo kaip neapsakomi skanėstai...

- Pažiūrėsiu, gal grįžta mama, - palikusi mus virtuvėje, mergytė išbėgo.

Susižvalgę tarpusavyje, supratę vienas kitą, čiupome iš dubens po porą karštų cepelinų ir, sukišę į kelnių kišenes, movėme pro duris...

Kieme sutikome mergaitę ir pieno kibirais nešinę Felikso mamą.

- Kur bėgate, berniukai? Grįžkite, pavalgysite. Kaip žinodama, priviria cepelinų...

Įkliuvome tą pačią dieną antrą kartą: karšti cepelinai šutino šlaunis. Iš skausmo kraipydami užpakalius, grįžome į virtuvę.

Kol Felikso mama pridėjo lėkštes cepelinų, užpylė padažu, vogtieji kišenėse atauso. Buvome laimingi, valgėme už du. Petruševičienė dar atnešė pieno, uogienės ir nuolat kartojo:

- Pasakojo Feliksiukas apie Zigmą, Algį, Vytą ir kitus klasės draugus. Sakė, kad geri berniukai, taigi ačiū, kad užsukote. Tik po miškus vaikščioti pavojinga. Sribai šaudo ir beginklius. Mes pažįstami su nakties paukščiais... Užplūsta ir dieniniai vagys - sribai, - mokė mus valstietiškos išminties Petroševičienė.

Pavalgėme ir, vos panešdami prikimštus pilvus, padėkoję už vaišingumą, išėjome. Suspausti kišenėse cepelinai sunkėsi pro kelnes. Išvertę kišenes iškratėme juos ir juokėmės, nors apšutintos šlaunys skaudėjo...

- Gal neišmeskim, parvešim direktoriui lauktuvių už tokią „medžioklę“, - juokais pasiūlė Zigmas.

Parvežė mus į Raseinius kartu su sribais.

Nors buvo gėda ir skaudu, pasakojome apie „medžioklę“ klasės draugams, kai kuriems mokytojams. Visi tylėjo - suprato, koks pavojus grėsė mums, jeigu tuose miškuose, kur „medžiojome“, būtų buvę partizanai. Kulka kvaila - neskiria savų nuo svetimų...

Tai buvo saugumiečių sumanyta klasta. Kad užimtų didesnę miško plotą, mirtininkais paėmė mus, nepilnamečius gimnazistus. Tokį nusikaltimą sugalvoti galėjo tik žmoniškumo neturį pokario rusų saugumiečiai. Nekomentavo „medžioklės“, galvą nuleidęs tylėjo ir mokyklos direktorius Nikiforas Karumna.

Raitas ant stribo pečių

- Ko taip baisiai nusiminę žiūrit į mus? Gal dar pirmą kartą matot tokius svečius? Nebūkit nusiminę, jei lanko jus miškiniai. Jie gerbia jus... - garuodami šalčiu pusiaunaktyje į Dargio gryčią įvirto devynių partizanų būrys. Linksmuoliai, šmaikštuoliai, - jauni.

- Pavargę ir alkani, - įspėjo būrio vadas „Šaka“.- Jeigu priimsite, norime pailsėti, praleisti dieną. Rytoj vakare išeisime.

Dargis, pusamžis valstietis, nei apsidžiaugė, nei nusiminė:

- Pailsėti reikia, vyrai. Ką turime, tuo dalinsimės. Kurkitės, - žemaitiškas charakteris neleido daug kalbėti.

- Motin, - kreipėsi į žmoną, - užkurk pečiuką seklyčioje. Nešildyta kelios savaitės. Iš ten durys tiesiai į sodą. Liolingos pakrantės už keliolikos metrų. Jei kas, pro jas...

- Mergaitės, ruoškite vyrams vakarienę, - įsakė dukroms mama.

Dargio sodyba po karo sumažėjo: sudegė kluonas, klėtis. Šieną žiemai teko sukrauti į bragą (taip žemaičiai vadina ant keturių stulpų pakabintą kilnojamą stogą, kuris, sukraunant šieną, keliamas aukšty, o jį sušeriant gyvuliams, nuolat leidžiamas žemyn). Bragas stovėjo toliau nuo Dargio gyvenamojo namo, į kaimo pusę.

- Kad kieme nesirodytų pašalinis žmogus, budėsime ant brago. Pirmasis - „Nykštis“. Užlipk, užsitrauk kopėčias ir stebėk, - įsakė „Šaka“.

„Nykštis“ išėjo. Partizanai pavalgė, sugulė kas kur. Gryčioje tylu, ramu...

Dienos metu partizanai valė ginklus, lopė suplyšusius drabužius, avalynę. Kiti skaitė laikraščius. Vadas kažką rašė.

*Tiktai Liolinga šnara tyliai.
Glosto galvas plikų akmenų.
Daugel matė kovų ji už laisvę
Ir ne kartą pasruvo krauju,*

- užvedė dainą skardžiabalsis „Vyturys“. Viktoras jo vardas, bet dėl nuostabaus tenoro vadino ją „Vyturiu“, „Vyturėliu“. Tyliai pritarė ir kiti partizanai. Liejosi daina apie pavergtą Tėvynę, apie motiną, sesę, apie gimtąjį sodžią...

*Susimąstęs ir klevas senelis,
Daugel matė sunkių valandų,
Matė vežant į Sibirą brolius,
Matė sodžius apleistus visų...*

- tęsė dainą „Vyturėlis“...

Artėjo sutemos. Partizanai ruošėsi į kelią. Ruošėsi į nežinią. Kiekviename žingsnyje jų laukė mirtis, bet vyrai apie tai negalvojo. Priprato.

Sargyboje ant brago buvo aštuoniolikmetis „Dobilas“. Lepino jį partizanai. Jaunas, visa šeima Sibire. Būryje buvo tik kelios savaitės. Nesiskirdavo jis su knyga, rašė eileraščius.

Skaitė „Dobilas“ ir žvalgėsi nuo brago į artėjančias sutemas. Tylu. Ramu. Užsnūdo. Sapnavo gimtąją sodybą prie Dubysos, gražuolę kaimynų dukterį Sigutę...

Dargis ruošėsi tvarte. Buvo beeinąs parnešti gyvuliams šieno, kai pamatė kieman iš kelio pasukusį gana didelį būrį kareivių. Apsisuko ir, kad nesukeltų įtarimo, ramiai nuėjo į gryčią.

- Vyrai, sribai pasuko mūsų sodybos link, - jau ne lėtai, ne žemaitiškai išpyškino.

Sudundėjo troba. Per kelioliką sekundžių viskas, kas priklausė partizanams, buvo jų rankose. Tokia taisyklė, tokia treniruočių ir gyvenimo patirtis.

- Į mūsų nesileisime! Traukiamės į Liolingą! - trumpa „Šakos" komanda. - Tik tas „Dobilėlis"... Jeigu ras „Dobilą", stosim į mūsų iš miško pusės. Šeimininkas neturi nukentėti!

Išnyko lyg šešėliai vyrai vakaro sutemose. Sniego dar nebuvo, neliko ir pėdsakų.

Pasklido sodyboje gal 30 „liaudies gynėjų". Nesitikėjo, matyt, rasti partizanus. Dėl viso ko pažiūrėjo tvartus, palandė gryčioje...

- Užeina banditai? - klausinėjo saugumietis.

- Ką jūs! Nematėm jų gyvų, nežinom, kas jie, - greitakalbe atsakė Dargienė. - Raseiniuose mačiau, prie Žemaičio suguldytus...

Nieko įtartino neįžiūrėję, sribai susirinko kieme ir patraukė tolyn į kaimą.

Miško jie bijojo.

Nuo varstomų durų trinksėjimo, garsių kalbų kieme pabudo „Dobilas". Pamatė, kad kiemas pilnas ginkluotų kareivių.

- Kodėl nešaudo? Kur vyrai?! Dieve, ką aš padariau! - viesulu sukosi mintys „Dobilo" galvoje.

Prisitraukė automatą, pasidėjo šalia granatas, pasiruošė...

- Gerai, kad kopėčias užsitraukiau, - blykstelėjo mintis.

Šūvių nebuvo. Paerzeliavę kieme sribai žąsele, pro bragą žygiavo iš kiemo. Buvo jau tamsu.

- Matyt, vyrai spėjo pasitraukti, - su palengvėjimu pamanė „Dobilas".

Nutolo priešų virtinė, nutilo kalbos.

„Dobilas", užmiršęs kopėčias, čiūžtelėjo nuo brago žemyn. Pajuto, kad užšoko ant tupinčio žmogaus.

Suinkštė lyg šūnytis prispaustasis. Pasimetė ir „Dobilas". Sukrito abu prie šieno sienos. „Dobilas" šoko bėgti, bet apatinis griebė už kojos. Batas liko priešo rankose.

Vienu batu, tabaluodamas baltais autais, „Dobilas" lyg kiškis striuoksėjo į Liolingos pakalnę. Ten krūmai, raguvas.

Tik už kelių minučių prapliupo stribo automatas. Pakvipo parako dūmais ir mėšlu. Šūviai buvo „Dobilui" nepavojingi, akli.

Atsitiktinumas, kad vienas iš „gynėjų“, eidamas iš kiemo, pajuto norą gamtiškam reikalui. Kitiems paėjus, pritūpė už brago... Automata buvo atrėmęs į sieną toliau...

Sujudo toliau paėję „gynėjo“ bendražygiai. Grįžo paruošę ginklus.

- Į ką šaudei, kas yra? - klausinėjo Jarilinas.

- kažkas šoko nuo viršaus ant sprando, prispaudė, o dar tose kelnėse susipainiojau..., - užsikirsdamas aiškino „gynėjas“.- Štai tik batą atėmiau... Žmogus dingo...

Apsupo šieno kupetą „gynėjai“, užlipo ant jos. Rado tik kopėčias ir dar šiltą guolį.

- Kas ten gulėjo? - tardė Dargi.

- Ką aš žinau! Bragas toliau nuo sodybos. Gal bernas koks taikėsi pas mergas... - išsisukinėjo.

Už puskilometro „Dobilą“ sustabdė draugai.

- Kur buvai? Kaip išbėgai? Kas šaudė? - pasipylė pikti klausimai.

- Dovanokit, vyrai, užmigau. Kai pabudau, jūsų nebuvo. Tik stribai kieme. Supratau, kad pasitraukėt be mūsų. Jiems paėjus, šokau nuo brago ir užšokau ant kelnes nusileidusio stribo...

Kvatojo vyrai iki ašarų...

- O batą kur pametei? - paklausė kažkuris.

- Numovė. Griebė stribas už blauzdų, aš spyriau jam, ir į kojas... Geri buvo batai, - su gailesčiu pridūrė žiūrėdamas į basą koją.

- Batus įsigysi kitus, bet ant stribo pajodinėti kažn ar kada nors teks, - replikavo kažkuris.

Nuo to laiko užmiršę „Dobilo“ slapyvardį, vadino jį „Raitu“.

Sugagėjo vyrai dar linksmiau.

Linksma istorija. Viena iš linksmiausių. Ne visados taip baigdavosi panašūs susitikimai.

Ilgiausioji metų naktis

*Tik neverk, mamyte, kad prie Kūčių stalo
Šiandien viena vieta pasiliks tuščia,
Ir nelauš iš rankų tos baltos plotkelės
Tas, kur laužė pernai ir dar buvo čia...*

Partizanų daina

Po atodrėkio spustelėjo šaltukas. Medžių sakos pasipuošė sidabru. Sidabru mėnulis nudažė ir sniegą. Rogių išvažinėtu keliu sparčiai žengė Jonas Baniulis. Skubėjo namo, kur jo laukė motina, seserys, paruoštas Kūčių stalas. Perkūniškės šilo medžiuose blizgėjo šimtai sniego žvaigždučių. Didelės snaigės sidabro skraiste dengė pakelio eglaites - puošė jas Kalėdų šventei. Spengianti tyluma ir kur ne kur žybsas žiburėlis. Visi ruošėsi Kūčioms.

Pajunta šilumą krūtinėje Jonas, galvodamas apie gimtuosius namus, pasidaro šalta, prisiminus prižiūrėtojo darbą Raseinių kalėjime, ten kankinamus kaimynus, raseiniečius. Ten dejonės, kalinių kraujas, čekistų riksmas. Dar prieš valandą Jonas, perdavęs pamainą, girdėjo kalinių giedamas giesmes, maldas, - pasmerktieji sutiko šventą Kūčių vakarą.

Šalo rankos. Tos pačios rankos, kurios neseniai vilko iš kalėjimo nukankintus kalinius ir sumetė juos į išlikusius po karo apkasus netoli kalėjimo...

Patrynė sniegu rankas, ir sniegas, atrodė, nusidažė krauju... Niūrios mintys užplūdo jauną išdaviko galvą... Kelios vėžės sniege vedė iš kelio Kielaičių link.

„Bus arčiau, greičiau“, - nusprendė Jonas ir pasuko jomis. Eiti buvo sunkiau, sniegas minkštas, gilus. Vėžės vedė į Butautų sodybėlę. Už jos - Jono namai. Keista, Kūčių vakaras, o nematyti jokios šviesos“, - stebėjosi.

Sustojo už kaimyno tvarto. Žvalgėsi. Neryški šviesa veržėsi pro uždangstytus langus. „Ir šuo neloja. Toks piktas buvo“, šmėstelėjo dar didesnis įtarimas.

Sugirgždėjo priemenės durys. Jonas sustingo. Išėjo vyriškis. Ilgokai pastovėjo priemenės šešėlyje, klausėsi. Stovėjo prie tvarto prisiglaudęs ir Jonas. Iš už debesies išlindęs mėnulis apšvietė stovintį. Rankoje vyriškis laikė automatą.

„Banditai“, - lyg žaibas blykstelėjo mintis Jono galvoje. Ginkluotas žmogus apėjo apie namą, apsižvalgė ir įsmuko į vidų. „Ką daryti? Bėgti namo? Į Raseinius?“ - vienas po kito mainėsi sprendimai. Kojos lyg prišalo prie žemės.

Pamažu pasitraukė į tvarto šešėlį ir paknopstom bėgo savo pėdomis atgal. Už krūmokšnių šviesomis sužėrėjo Rakūno langai. Pasukęs į jo kiemą pabeldė į langą. Išėjo Rakūnas.

- Greitai kinkyk arklių. Banditai pas Butautą Kūčias valgo, - dusliu balsu įsakė šeimininkui.

- Na ir tegu... - lėtai ištarė Rakūnas.

- Greičiau, brangi kiekviena minutė! - Jonui pabudo karštas išdaviko kraujas. Pats išsivedė iš tvarto arklių, pats pakinkė.

- Pamėgink pranešti, - supūsi kalėjime tu ir tavo vaikai, - pagrasino Rakūnui, ir sušėręs arkliui, išlėkė iš kiemo.

Baltas įėjo į gryčią Rakūnas. Nemiela jam pasidarė Kūčių stalias, nemiela visas gyvenimas. Baisi nuojauta, sunkios mintys užgulė pirmąją šarmą papuoštą galvą...

„Bėgti pas Butautus, įspėti, - pirmoji į galvą atėjusi mintis, - bet Jonas pasakys, kas įspėjo, sunaikins visą šeimą enkavedistai...“

- Kas čia beldėsi į langą, tėveli? - klausinėjo Kaziukas.

- Niekas nesibeldė, nieko nebuvo. Taip reikėjo...

Sąžinę nugalėjo baimė. Su baime atėjo išdavystė.

Penki partizanai ir „Našlaičio“ sesuo „Smilgelė“, atvažiavę sutemus, ruošėsi valgyti Kūčias. Bendravo ir anksčiau Butautai su partizanais. Sodyba menka, žemės nedaug, niekas neįtarė jų ryšių su mišku.

Kuklus, bet, pagal tradiciją, dvylikos patiekalų Kūčių stalas.

- Išeik, apsižvalgyk, „Našlaiti“, - įsakė kuopos vadas „Narūnas“. - Nusiprausime, padengsime stalą, pakeisime tave.

Skambėjo indai: Kūčių stalą ruošė šeimininkė, padėjo duktė Nastutė ir partizanė „Smilgelė“.

Vieninteliame kambaryje šilta. Partizanai, sustatę ginklus, prausėsi, persirenginėjo švariais marškiniais, ruošėsi šventei.

- Ramu. Naktis šviesi, toli aplinkui matyti, - pranešė su šalčio garu į vidų įvirtęs „Našlaitis“.

- Negerai, vyrai. Pavalgę Kūčias budėsime. Postą išstatysime ant tvarto, - nusprendė „Narūnas“.

- Pasimelskime, - kai visi stovėjo prie stalo, pasakė Būtautienė. Tylus, bet vieningas „Tėve mūsų“ skambėjo iškilmingai ir liūdnei...

Prisiminė tėvus broliai Dobilai. Visi prisiminė Kūčias praeity, savo artimųjų aplinkoje, kai dar nebuvo kraujo, ašarų, benamių dalios...

- Sugiedokime „Marija, Marija“, - pasiūlė „Smilgelė“ ir tyliai pradėjo pirmąjį posmą. Jai pritarė rūstūs „Narūno“, „Tylenio“, „Našlaičio“, brolių Dobilų balsai.

Butautas šeimininko ir vyriausiojo teise padalijo plotkeles.

- Tegu šis šventas vakaras atneša Lietuvai taiką, ramybę ir laisvę. Tegu mūsų širdyse niekad neišblėsta meilė Tėvynei, gimtajai žemei. Tegu Dievas ir mūsų motinų malda saugo mus sunkiame partizanų kelyje!

Paskutiniai „Smilgelės“ žodžiai buvo vos girdimi, nes ašaros, prisiminus į Sibirą ištremtus tėvus, užgožė žodžius. Rūstūs, vėjų išgairinti vyrų veidai suakmenėjo.

Laužė vieni iš kitų rankų plotkelę, dėjo į burną, ir išnyko juose pavojaus, nuolatinės įtampos jausmas, sielą užpildė gėris, ramybė...

- Pagerbkime tyla žuvusius, linkėkime visiems susėsti už kitų Kūčių stalo, - pasiūlė „Narūnas“.

Nelemta buvo sulaukti jiems kitų Kūčių. Net ir šias baigti buvo nelemta... Juodaskraistė mirtis artėjo. Ją pakvietė Baniulis, nešė pilni kareivių ir stribų sunkvežimiai...

- Pavalgysim, paskui bursime savo ateitį, - lyg rimtai, lyg juokais po iškilmingos tylos prabilo „Našlaitis“.

- Pirmiausia šieno pluoštelį iš po staltiesės trauks „Smilgelė“, - jaunesniojo Dobilo akys blykstelėjo į nukaitusį mergaitės veidą. - Jeigu bus pora, šiais metais išteks...

- Turiu aš vyrą, - „Smilgelė“ parodė į kampe pastatytą automatą. - Nelabai gražus, dargi žiaurus, bet visada ištikimas, visada šalia...

Jauni vyrai buvo. Ir meilė jiems nesvetima. Saugojo jie gražuolę „Smilgelę“ daugiau kaip save. Ir mylėjo visi. Mylėjo kaip seserį, kaip bendražygę, bet „Smilgelė“ visada buvo šalia jaunesniojo Dobilo...

Lemtinga Kūčių naktis. Sako, visus žmones tą naktį aplanko Gėris. Visų širdyse palaima, susitaikymas. Užmiršta kraują, ašaras, Tėvynės praradimą.

Ne varpeliai tilindžiavo Betygalos keliu važiuojančių į bernelių mišias tą tylią naktį. Riaumodamos per sniegą Pakapurnio link slinko mašinos. Žvangėjo ginklai, aidėjo lietuviški ir rusiški keikimai, stumiant per pusnis neišvažiuojančias mašinas. Ir mėnulis lyg nusigandęs palindo po pilku debesim, ir žvaigždės užsimerkė, nenorėdamos matyti ir girdėti baisių keiksmų, dar baisesnių išdavikų ketinimų.

- Užtenka! Toliau eisime pėsti! Pieškom pojdiom, - komandavo leitenantas Brinius.

Bijojo miško „liaudies gynėjai“, bijojo švenčiančių sodybų, žmonių bijojo. Bijojo savo juodos išdavikų sąžinės. Daugiau kaip penkiasdešimt iki dantų ginkluotų vyrų apsupo Butauto sodybą. Mirties šešėlis nusileido tą šventą naktį virš lietuviško sodžiaus. Kaip vagys enkavedistai sėlino vis arčiau. Į Butautų pirkele nukreiptas plienas, dešimtys įnirusių, piktų akių...

- Gyvų nepaimsime, nepasiduos, - perdavė grandine Brinius. - Granatami ich...

Nuskriejo į namelį dešimtys užtaisų: į langus, į duris, pro išdaužtą stogo langelį... Trenksmas, liepsnos. Šuvių papliūpos susiliejo į vieną gaudesį.

Be skausmo lūžo „Smilgelė“. Už Kūčių stalo palinko broliai Dobilai. Šoko „Narūnas“ prie savo ištikimo kulkosvaidžio, nepasiekė jo. Krūtinę suvarpė granatų skeveldros.

Tyla. Nutilo žemė ir dangus. Tik žvaigždės blykčiodamos ašarojo, matydamos žmogaus žiaurumą, krauju aplaistytą žemę...

- Zdavaities! - rėkė artėdami enkavedistai. Bijojo jie kovotojų už Lietuvos laisvę. Net jų lavonų bijojo...

Tyla. Atsakymo nebuvo. Ir dejonių nebuvo. Gyvos liko tik šeimininkė ir duktė Nastutė. Buvo išėjusios į virtuvę papildyti Kūčių stalo.

Nesulaikė gimęs Kristus baudėjų rankos. Sukniubę už stalo, amžiams užmigo vyrai. Atviros Dobilo akys žiūrėjo į šalia gulinčią „Smilgelę“. Stalo gale nukrito Butautas. Tik žingsnio betrūko „Narūnui“ iki savo kulkosvaidžio. Užgeso žvakės liepsna, pastalėje krauju aptaškyta gulėjo plotkelė...

Raseinių bažnyčioje Bernelių mišios. „Sveikas Jėzau gimusis, kūdikėli brangiausias..." - sklido kalėdinė giesmė. Pro šventorių tyliai slinko arkliais pakinkytos rogės. Jose suversti „Smilgelės“ ir kitų partizanų kūnai. Kartu gulėjo ir Butautas. Raudoni kraujo karoliukai nudažė sniegą nuo pat Kielaičių. Ant lavonų drybsojo spėjęs prisigerti Brinius ir kiti baudėjai.

Stribų bendrabutyje antrą butelį „samagono“ tuštino Baniulis. Vienas. Paklaikusios akys, juodas veidas, juoda sąžinė...

Kryžiaus paslaptis

Nuo seno lietuvių sodybas saugodavo kryžiai. Juos statydavo švenčių ir mirties proga, prie jų lietuvaitės sodindavo gėles, prie jų sunkia valandą suklupdavo lietuviai.

Ne vienas kryžius saugo savo paslaptį. Ypač daug tokių paslapčių yra likę iš pokario laikų.

Neramus buvo pokaris Lietuvos kaime: degino ir plėšė raudonieji, bijojo žmonės ir miškinų apsilankymo - jų pėdomis sekė mirtis. Žvalgydavosi kaimiečiai atsikėlę į kaimynų sodybas, ar juose yra gyvybė, ar visi, vakare atsigulę, atsikėlė rytą.

Tą vėlyvo rudens naktį aidėjo šūviai Betygalos pusėje, padubysiuose. Ilgai nenutilo jie - matyt, stiprūs buvo vieni gausumu, kiti dvasia.

Anksti keldavosi tada kaimo žmonės: laukė jų kasdieniniai darbai, rūpesčiai.

Brėško darganotas rudens rytas. Vėjas blaškė paskutinius medžių lapus. Atėjo prislėgta, pilna neramumo ir nežinios diena: kas šaudė, ką nušovė iš pažįstamų, kaimynų, giminių...

Pamatėme, kai prie keliuko į mūsų sodybą sustojo trejetas arkliais kinkytų vežimų. Apie juos nemažas būrys kareivių. Gal septyni pasuko į mūsų kiemą. Kitas būrys - tiesiai per lauką kaimynų link. Ėjo atsargiai, paruošę ginklus.

- Čiužich niet? - pravėręs duris, išrėkė savo įprastinį posmą vienas.

- Žiūrėkit, ieškokit, nėra, - subumbėjo tėtis.

Apžiūrėjo kambarius, atidarinėjo spintas, stalčius. Kiti aplankė tvarią, daržinę. Nieko neradę, sugužėjo į trobą.

- Matka, kušat! - ne tai prašė, ne tai įsakė, matyt, vyresnysis laipsniu.

Pasklido troboje prakaito, purvo ir kraujo tvaikas. Visi buvo kruvini: kruvinos milinės, rankos, net veidai aptaškyti krauju.

Dar nežinojome, kad vežimuose ant kelio sukrauti nužudytų partizanų lavonai. Matyt kariviai savo rankomis traukė juos kruvinus iš bunkerio, krovė į vežimus.

Mama ruošė pusryčius. Ant stalo garavo pilnas dubuo cepelinų. Nereikėjo siūlyti, raginti, - kaip alkani šunys puolė prie jų. Griebė rankomis ir, pavartydami delnuose, karštus grūdo į burnas...

O rankos, rankos! Nuo karštų ir dar drėgnų cepelinų pradėjo bėgti ant jų rankų apdžiūvęs kraujas. Cepelinai nusidažė krauju, purvu ir dar Dievas žino kuo... Ne valgė, o rijo...

Mama pasikokčiodama išbėgo į kitą kambarį...

Baisus buvo vaizdas: veidai kažkokie laukiniai, akys blausios. Žvėrys, žmogėdros, - toks „Europos užkariautojų“ vaizdas išliko iki šios dienos...

- Ištaškėme banditų lizdą! - džiaugėsi vyresnysis. - Pasistengė vaikinai...

Cepelinų kaip nebūta. Patys pasiėmę suspirgintus lašinius, dažė duoną į juos ir kimšo toliau...

Vienas iš kiemo atsivedė tėvą.

- Vodki niet? - klausė.

- Ne, neturiu. Iš kur, - įtikinėjo tėvas.

- Duok butelį degtinės ir imk, - kišo iš kišenės ištraukęs kruviną šviesiai žalią šaliką kitas.

- Ne, ne, neturiu, nereikia, - kratėsi abiem rankom tėtė.

- Gal nori batus? Geri batai, tuoj numausime, atnešim, - šaipėsi „užkariautojas“.

Tėtis kažką murmėjo ir traukėsi atbulas.

Nusišluostę į milines rankas, vienas po kito išėjo. Susirinko prie vežimų visi. Smalsumas patraukė ir mane. Stovėjau už kelio griovio ir žiūrėjau į vežimus, priklotus partizanų lavonų. Nematyti veidų, - kruvina drabužių ir kūnų masė.

Paskutiniame vežime pasigirdo dejonė. Sukluso kareiviai, sūbėgo prie vežimo, tampė, kilnojo, kažką sava kalba erzeliojo.

Visi atsitraukė. Du priešais atsistoję laikė arklius.

Matyt neatskyrė, kuris lavonas parodė gyvybės ženklus. Vienas iš vyresniųjų išsitraukė pistoletą ir pasilipęs ant vežimo išpyškino visą apkabą į žuvusių galvas.

Dejonė nutilo. Pašoko arkliai.

- Nestenės svolačius daugiau, mat, mat, - suburbėjo grupės vadas ir paragino arklius...

Nudardėjo vežimai į Raseinius. Šalia voromis slinko pilka kareivių grandinė. Ant kelio liko trys dėmės, trys klanai partizanų kraujo.

Tylėdamas atsinešiau kastuvą, iškasiau prie kryžiaus duobę ir palaidojau joje kelio dulkėse įsigėrusį partizanų kraują. Visų žuvusių kartu, visą į vieną kapą.

Sesuo kiekvieną pavasarį pasodina gėlių apie kryžių. Auga jos, žydi.

Senas šiandien kryžius prie mūsų keliuko. Pastatytas jis prieš aštuoniasdešimt metų močiutės Marijonos Petrauskienės. Reikia statyti naują, bet tesaugo šią paslaptį ir partizanų kovų atminimą senas kryžius prie kelio...

Panaudota literatūra

1. Aitvarai. S. Stanevičiaus bendrijos metraštis. Kęstučio apygardos partizanai. Kaunas, 1998 m.
2. Kovos keliu žengiant. Vilnius, „Vyturys“, 1991 m.
3. Kruvinos žudikų pėdos. Archyviniai dokumentai. IX rinkinys. Vilnius, „Mintis“, 1968 m.
4. Laisvės kovų archyvas. Nr. 12 ir 13. Kaunas, 1994, 1995 m.
5. Vytautas Steponaitis. Laisvės kovų aukos Pietų Žemaitijoje. Kaunas, 1996 m.
6. Laisvės kovos Prisikėlimo apygardoje. Vilnius, 1999 m.
7. Vytautas Šlapšinskas. Laisvės vytis. Kaunas, 1999 m.
8. Kęstutis Kasparas. Lietuvos karas. Kaunas, 1999 m.
9. Lietuvos partizanai. 1944-1953 m. Kaunas, 1996 m.
10. Nijolė Gaškaitė. Pasipriešinimo istorija 1944-1953 m. Aidai. 1997 m.
11. Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė. Žuvusiųjų prezidentas. Vilnius, 1998 m.
12. „Draugas“. Čikagoje leidžiamas lietuvių laikraštis.

Turinys

Lietuva laisvės kovų verpetuose.....	5
Pirmoji rusų okupacija Raseiniuose.....	10
Iš rytų artėja frontas.....	13
1944-ieji metai	16
Pakapurnys.....	21
1944—1949-ieji - Petro Bartkaus partizaninės kovos metai.....	34
<i>Antanas Bartkus</i> . Pirmasis kovos krikštas.....	36
<i>Jonas Digrys</i> . Dubysos slėnio partizanai.....	40
<i>Birutė Juodytė-Velutienė</i> . Laisvės kovos prie Luknės.....	50
<i>Nina Nausėdaitė</i> . Laisvės kovų sukuryje.....	58
Svečiuose pas tetą Anastaziją.....	67
<i>Elvyra Tugaudytė-Savickienė</i> . Krinta žvaigždės.....	70
Sargyboje.....	75
Priesaika.....	79
Petro Bartkaus-Alkupėno kūryba.....	82
<i>Alkupėnas</i> . Jai	92
<i>Vytautas Kvedys</i> . Eilėraštis visam gyvenimui.....	93
<i>Rožė Jankevičiūtė-Žalnierūnienė</i> . Praslinkę metai ir veidai.....	99
<i>Kęstutis Bersėnas</i> . Verkia ūkanose skęsdami miškai.....	111
<i>Elvyra Pliupelytė</i> . Neišdildoma atmintis.....	118
<i>Viktoras Šniuolis</i> . Nepamirštami kovos draugai.....	129
Atmintis	137
<i>Stasys Sajauskas</i> . Pakapurnio didvyriai	144
<i>Vytautas Kvedys</i> . Akmenys ir ažuolas belikę.....	146
Apybraižos	
Nevystanti miškų gėlė.....	151
„Vilkų“ medžioklė su varovais.....	157
Raitas ant stribo pečių	162
Ilgiausioji metų naktis.....	166
Kryžiaus paslaptis.....	171
Panaudota literatūra.....	174

Petrauskas, Algimantas

Pe233 Tėvynei jo plakė širdis : Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti / Algimantas Petrauskas. - Kaunas, 2005. - 192 p. : iliustr.

ISBN 9955-665-32-7

Leidiny s skirtas partizanų vado Petro Bartkaus-Žadgailos (1925-1949) sukakčiai - 80 metų nuo jo gimimo. Autoriaus ir devynių partizanų bei ryšininkų prisiminimuose išskyla išskirtinė P. Bartkaus, Jono Žemaičio-Vytauto artimo bendražygio, asmenybė.

Knygoje taip pat yra penkios autoriaus apybraižos partizaninė tematika - dvi parašytos pagal buvusių partizanų pasakojimus, kitos yra paties autoriaus prisiminimai.

UDK 947.45.083

Algimantas Petrauskas

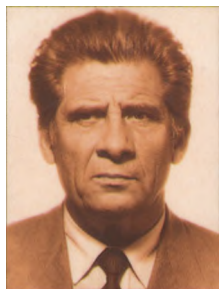
TĖVYNEI JO PLAKĖ ŠIRDIS

Partizanų vado Petro Bartkaus gyvenimui ir kovai atminti

2005-06-28. 12 sp. 1. Tiražas 500 egz. Užsakymas 5-398.

Leidėjas Algimantas Petrauskas.

Spaustuvė „MORKŪNAS ir Ko“, Draugystės g. 17, LT-51229 Kaunas.

Knygą skiriu partizanų vado Petro Bartkaus-Žadgailos gimimo aštuoniasdešimt mečiui paminėti.

Joje aprašyta Petro vaikystė, paauglio metai ir partizano veikla. Knygoje - mano ir devynių Petro Bartkaus bendražygių prisiminimai.

Antroje dalyje - penkios apybraižos partizanine tematika. Dvi iš jų - įvykių liudininkų pasakojimai, trys - mano paties pokario išgyvenimai.

